De blijde inkomst van de hertogen van Brabant Johanna en Wenceslas

editie Ria van Bragt

bron

De blijde inkomst van de hertogen van Brabant Johanna en Wenceslas (ed. Ria van Bragt). (afl. XIII van *Wetenschappelijke Bijdragen uitgegeven door de Belgische afdeling van de internationale commissie voor de geschiedenis van standen en landen*) Nauwelaerts, Leuven 1956

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_bli002blij01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

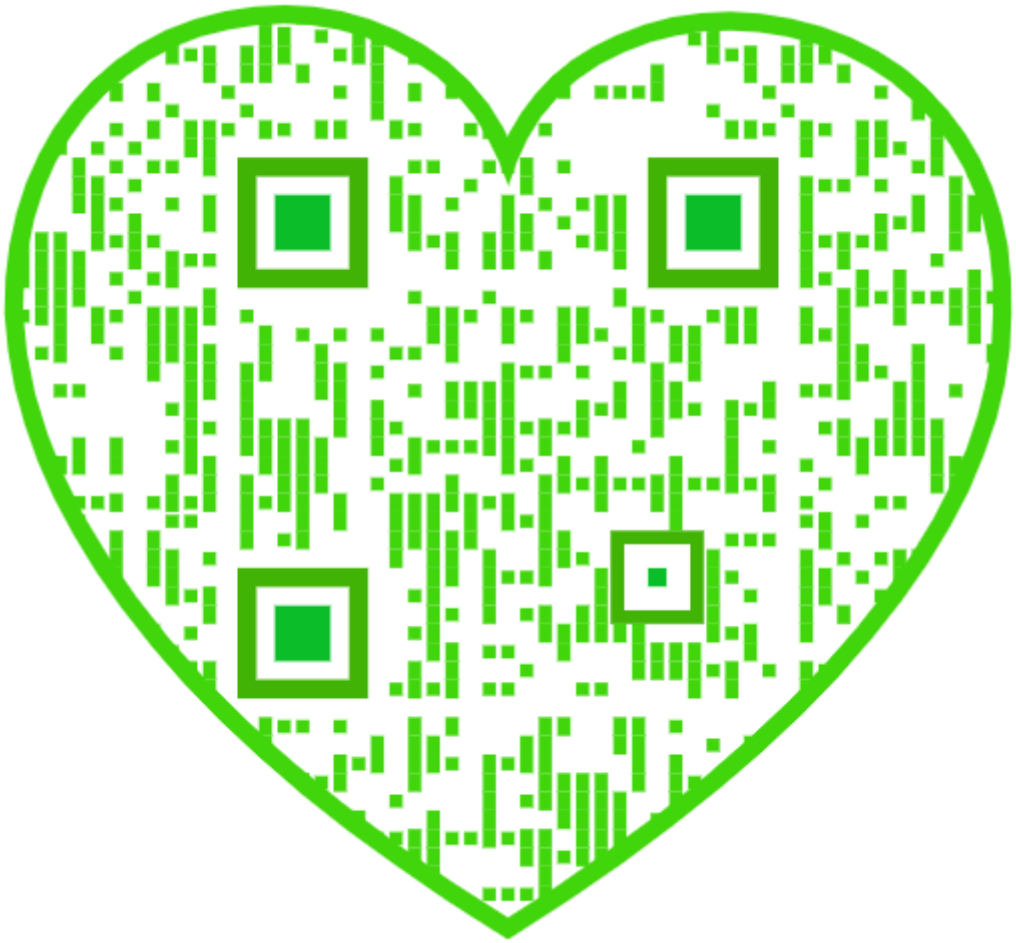

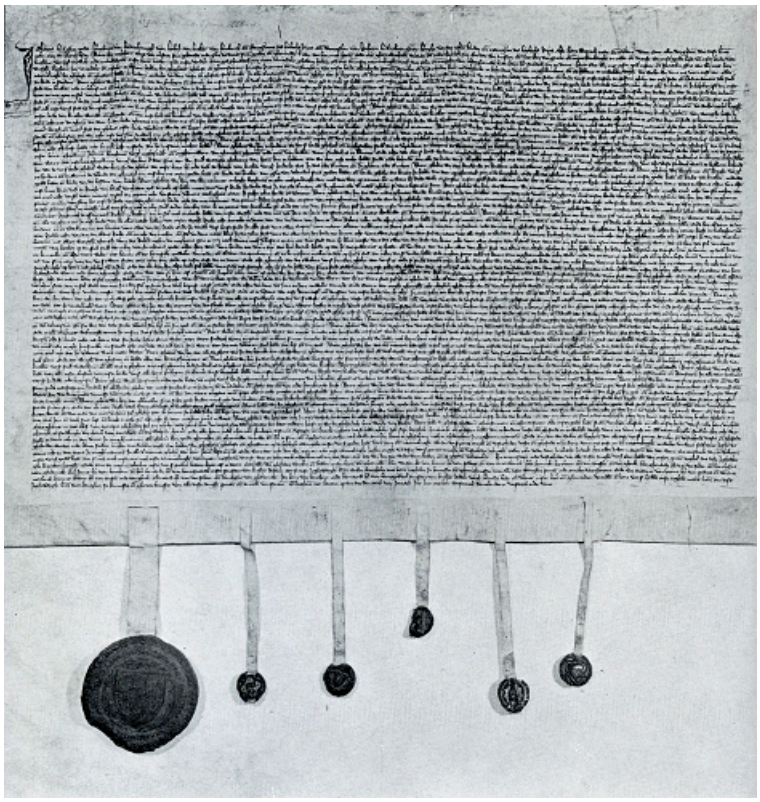

I.- A.R.A., *Charters van Brabant*, nr. 900; door ons genoemd: Antwerps origineel. Afbeelding met zegels.

Inleidende studie

I

Tijdens de XIVe eeuw, nu zeshonderd jaar geleden, heeft in de twee belangrijkste Nederlandse vorstendommen de vrijheidszin van onze voorvaderen zich gemanifesteerd in twee merkwaardige gebeurtenissen. Was in 1302 het Groeningenveld het toneel van het zegerijke Vlaamse verzet tegen de Franse annexatieplannen, in 1356 heeft het hertogdom Brabant, uit vrees voor een te absoluut centraal gezag en uit liefde voor zijn privilegies, een document van eeuwenlange betekenis doen ontstaan. Juist zes eeuwen zijn er voorbijgegaan sinds op 3 januari van dat laatste jaar de hertogen Johanna en Wenceslas '*la charte la plus célèbre de notre histoire*', de eerste Blijde Inkomst, bezegelden. Wordt 1302 jaarlijks op passende wijze herdacht, dan kan dit jaar ongetwijfeld 3 januari 1356 niet onopgemerkt worden voorbijgegaan. Als bijdrage tot de herdenking van die historische datum en tot de studie van de beroemde oorkonde zijn volgende bladzijden gepubliceerd[1].

Wie zich met de studie der instellingen bezighoudt, die gedurende de late middeleeuwen en de moderne tijden in de vorstendommen der Lage Landen in voege waren, moet wel getroffen worden door de geprivilegieerde positie van Brabant. De centraliserende politiek van de Boergondiërs, van Spanje en van Oostenrijk ten spijt, heeft het oude hertogdom inderdaad tot het einde van het ancien régime toe de andere provincies door zijn voorrechten afgunstig gemaakt. Meer dan overal elders werden hier de nationale *costuymen* door de cen-

(1) Het is ons hier een zéér groot genoegen Professor Dr. E. Lousse, die ons bij deze werkzaamheden met zijn gewaardeerde raad en hulp terzijde stond, onze welgemeende en oprechte dank uit te spreken.
Allen die ons op een of andere wijze behulpzaam waren, wezen tevens verzekerd van onze erkentelijkheid. Een bijzonder woord van dank richten we tot de Heer J. Bolsée, Conservator aan het Algemeen Rijksarchief te Brussel, wiens welwillende hulp we ten zeerste op prijs hebben gesteld.

trale bevelen ontzien. Geen der provinciale raden evenaarde in daadwerkelijk prestige de Soevereine Raad van Brabant.

De verklaring voor deze uitzonderlijke toestand ligt hoofdzakelijk in het bezit van een grondwettelijk charter, de 'Blijde Inkomst'. Dit woord - dat in algemene zin kan gelden als synoniem van 'blijde intrede' of 'inhuldiging' en als zodanig wordt gebruikt om de ceremonie aan te duiden, waardoor bij het begin van een regering de vorst van het ancien régime en zijn onderdanen zich onderling bij ede verbonden en a.h.w. een contract van wederzijdse hulp en goede wil sloten - had voor de Brabanders een zeer speciale en eigen klank. Het vertolkte het voor hen essentiële en bijzonderste deel van elke inauguratie: de uitgebreide voorrechtsbrief, die, sedert Johanna en Wenceslas (1356) en tot en met keizer Frans II (1792), de hertogen aan het land hebben geschonken bij hun inhuldiging. Hij bevatte, in artikels onderverdeeld, de voornaamste algemene privilegies. De niet-gedetailleerde, overal gebruikte eed verdrong hij niet maar vervolledigde hem. Zijn inhoud evolueerde en paste zich aan de omstandigheden aan, zodat er dus evenveel - ofschoon niet altijd in tekst verschillende - Blijde Inkomsten bestaan, als er sedert 1356 Brabantse hertogen zijn geweest.

In de institutionele geschiedenis van het oude hertogdom Brabant vormt de eerste Blijde Inkomst een mijlpaal. Sedert Hendrik II, in 1248, door zijn politiek testament het enkele algemene privilegies had geschonken, had een hele evolutie er zich voltrokken[(2)]. De weg, die verder gaat langs het testament van Hendrik III (1261), de landcharters van 1292, de keure van Kortenberg (1312) en de Waalse charters (1314), was er een van geleidelijke aangroei van zijn medezeggenschap in eigen bestuur en van het stellen van het vorstelijk gezag binnen welbepaalde perken[(3)]. Vanaf het einde der XIIIe eeuw waren het vooral de steden, steunend op hun economi-

(2) E. Lousse toonde aan hoe de lichamelijke zwakheid der Brabantse vorsten, hun vroegtijdige dood en de bekommernis der Brabanders om het landsbestuur en hun privilegies bij de onregelmatige successies grotendeels deze evolutie hebben veroorzaakt: E. LOUSSE, *La Joyeuse Entrée*, blz. 143-147.

(3) Deze Brabantse landkeuren werden bestudeerd, resp. door: G. BOLAND en E. LOUSSE, *Le testament d'Henri II*; G. BOLAND, *Le testament d'Henri III*; J. VAN DER STRAETEN, *Het charter en de raad van Kortenberg*; E. LOUSSE, *Les deux chartes romanes brabançonnes du 12 juillet 1314*.

sche kracht, die deze ontwikkeling verhaastten. In 1356 maakten ze gebruik van het uitsterven van de mannelijke lijn der hertogen bij de dood van Jan III (1314-1355), om bij de troonsbestijging de nieuwe vorsten Johanna (1355-1406) en Wenceslas (1355-1383) een charter ter bezwering en ter bezegeling voor te leggen, dat 's lands dierbaarste privilegies bevatte, en dit als noodzakelijke voorwaarde te stellen voor hun eed van trouw. Ze bezorgden Brabant aldus een handvest, dat wel als een grondwet mag worden aanzien en zij riepen daarbij voor meer dan vier eeuwen de gewoonte in het leven, dat de nieuwe hertog bij zijn inhuldiging zich bij ede verbond de klaar-geformuleerde vrijheden van zijn onderdanen te eerbiedigen(4).

Het belang der Blijde Inkomst moge blijken vooreerst uit haar lang bestaan: haar einde viel samen met dat van het ancien régime. Haar faam was buiten de grenzen verspreid; nog in 1789 vroegen de andere Nederlandse vorstendommen aan de Oostenrijkse vertegenwoordiger Ferraris dat ze, of toch haar bijzonderste artikels, tot alle provincies zou worden uitgebreid(5). In 1830 inspireerde de Belgische wetgever zich op haar. In 1863 werd ze door de historicus E. Poullet '*la charte la plus célèbre de notre histoire*' genoemd. En er is op 't ogenblik geen encyclopedie, ook geen buitenlandse, die haar geen rubriek wijdt, noch een synthese over Belgische of algemeen-Nederlandse geschiedenis, die het beroemde Brabantse charter onbesproken laat.

De nu zo bekende naam Blijde Inkomst werd aan de oorkonde bij haar geboorte nog niet meegegeven(6). Zelfs werd de plechtige

(4) Elke Brabantse hertog heeft dit weluitgestippeld contract met zijn onderdanen gesloten. De tekst ervan veranderde en breidde zich meestal uit bij elke intrede. Filips de Goede en Karel V hebben op zekere tijdstippen van hun regering er *toebrieven* aan toegevoegd, die er nadien een integrerend deel van uitmaakten. Sinds de intrede van Philips II zijn de wijzigingen zeer miniem en onbeduidend en vormt het een *code van 59 artikelen*.
De meeste Blijde Inkomsten kan men vinden in de *Placcaeten van Brabandt*, dl. I.

(5) L. VAN DER ESSEN, *Blijde Inkomst*, in *Winkler Prins Enc.*, dl. IV, 1949, blz. 377.

(6) Zie Bijlage III. Daarin hebben we uit het door ons verzamelde opzoekingsmateriaal aanwijzingen bijeengebracht aangaande de naam van de Blijde Inkomst; het is dus niet het resultaat van een systematisch gevoerd onderzoek en derhalve voor aanvullingen vatbaar.

intrede van de hertogen aanvankelijk niet zo genoemd. De meestgebruikte aanduiding hiervoor schijnt in de XIVe eeuw een of andere vorm of omschrijving van 'ontvangst' te zijn geweest (*doen si ontfaen worden; ils furent receus; receptio; ontfanghen*). De XVe-eeuwse chroniqueurs en kopiisten gebruikten daarnaast, en tenslotte overheersend *comst, incompst, blijde incomste*. Zij ook begonnen deze zelfde namen metonymisch voor het verleende charter aan te wenden. Ofschoon *incompst* en *blijde incomste* nog tot in de XVIIe eeuw door elkaar werden gebezigd, kreeg toch het laatste al vlug de bovenhand; in 1514 werd het in de Blijde Inkomst van Karel V gebruikt en dus zo goed als officieel erkend. Uit de XVIe eeuw kennen we de Latijnse vertaling *laetus introitus*, uit de XVIIe het Franse equivalent *joyeuse entrée*(7).

Het is nu onze bedoeling de Blijde Inkomst van 3 januari 1356 te bestuderen vanuit enkele, tamelijk verschillende gezichtspunten. Vooreerst weze gezegd, dat de juridisch-historische ontleding van haar onderscheiden stipulaties en bepalingen buiten ons opzet valt. Na een inleidend literatuuroverzicht wordt in het kort haar wordingsgeschiedenis en de rol door verschillende partijen daarin gespeeld geschetst; daarbij komt de vraag ter sprake of alle Brabantse onderdanen, met inbegrip zelfs van de Limburgers, tot de bevoordeelden werden gerekend. Vervolgens nemen we ons voor van het beroemde charter aspecten te belichten, die tot heden zeer weinig werden onderzocht en die, met het oog op een kritische uitgave van de tekst, alle min of meer verband houden met externe diplomatische kritiek: het begin- en eindprotocol, en de uiterlijke vorm van de oorkonde; het vermoedelijke aantal, de bestemmelingen, de onderlinge vergelijking en de merkwaardige geschiedenis der originelen; het nut en de waarde der kopieën.

(7) Volgende naamverklaring dateert uit de XVIe eeuw: 'Blijde Incomste: Sic arbitror elegantissimum, aequissimum, piissimumque illud Principis rescriptum esse intitulatum, nomenque accepisse a vulgo (circa Introitum regis patriae) summa laetitia publica capto...: partim laetitiae ergo, partim gratitudinis gratia quod suam in tutelam patriam tam insignem reciperet sua Majestas'. Zie J. VIVIEN, *Laetus Introitus*, 1577, blz. 31.

II

De grote vermaardheid tot op heden van de Blijde Inkomst is, tegen alle gewettigde veronderstelling in, *niet* het resultaat van een rijke bibliografie; het volgende overzicht zal aantonen dat er tot 1863 bijna niets, en daarna zéér weinig over werd gepubliceerd. De eerste interesse zouden we bij de middeleeuwse chroniqueurs van het hertogdom Brabant en de Brabantse steden der XVe -XVIe eeuw moeten aantreffen(8). Deze lieden stelden echter meer belang in concrete feiten en gebeurtenissen dan in de geschiedenis van vrijheden en instellingen en hun aandacht gaat dan ook uitsluitend naar de blijde intrede - maar ook daarover zijn hun gegevens schaars - en niet naar het inhuldigingscharter(9). Alleen bij E. de Dynter (±1328-±1448), met wiens *Chronicon ducum Brabantiae* de XVe-eeuwse voortzetting van de *Brabantsche Yeesten* (- 1350) verwant is(10), kan dit stilzwijgen verwondering wekken; deze secretaris der Boergondische hertogen had vrije toegang tot de archieven en deelde ook vele oorkonden tekstueel in zijn werk mee. Had hij misschien een bijzondere reden om dit document, dat nu niet bepaald als een punt van eer voor de vorst werd aanzien, onbesproken te laten?

(8) Er zijn ons geen Brabantse XIVe-eeuwse schrijvers bekend, die de aanvang van de regering van Johanna en Wenceslas behandelen.

(9) Volgende kronieken werden nagezien: J. BOENDALE, *De Brabantsche Yeesten of Rijmkroniek van Brabant*, uitg. J.F. WILLEMS; E. DE DYNTER, *Chronicon ducum Brabantiae*, uitg. P. DE RAM; J.D 'ENGHIEN, *Chroniques de Brabant*, Ms., Kon. Bibl. Brussel; HENNEN van MERCHTENEN, *Cronicke van Brabant*, uitg., G. GEZELLE; *Reimchroniek van Brabant*, uitg. H.F. ROSENFELD; *Die alderexcellente cronyke van Brabant*, bij Van Dorpe, Antwerpen, 1497; *Anonymi sed veteris et fidi chronicon ducum Brabantiae*, uitg. A. MATTHAEUS.
Als stadskronieken ondermeer: *Jaerboeken van Loven*, Ms., S.A. Leuven; *Chronieke vander vermaerder ende vromer stadt Tsertogenbosch*, uitg. C.R. HERMANS; *Kronijkjen van 's Hertogenbosch*, uitg. J.F. WILLEMS. Alle drie dateren uit de XVIe eeuw.

(10) M.A. ARNOULD, *Historiographie de la Belgique*, blz. 24.

Een aparte vermelding verdienen hier evenwel twee schrijvers uit de XVe eeuw die meestal, en dit ten onrechte, als kroniekschrijvers worden vermeld: P. A-Thymo (1394-1474) en P. Van Os. Beiden waren stadsbeambten: de eerste pensionaris te Brussel, de andere secretaris te 's-Hertogenbosch. Wellicht verklaart reeds hun functie hun grotere belangstelling voor diplomatisch materiaal. P. A-Thymo's *Brabantiae historia diplomatica* heeft heel weinig van een kroniek; het is veeleer een cartularium, waarin afschriften kronologisch werden gerangschikt en van enkele weinig-oorspronkelijke historische gegevens voorzien(11). De Blijde-Inkomsttekst, die er in opgenomen werd, heeft, naar we verder zullen aantonen, in de rij der nog bestaande afschriften een bijzondere waarde. Het nu nog te 's-Hertogenbosch bewaarde *Handschrift wegens Brabant en 's-Hertogenbosch* (geschreven tussen ± 1483 en ± 1513) is niet het enige werk geweest van P. Van Os. Hij legde eerst een verzameling aan van privilegies (die waarschijnlijk is verloren gegaan) en maakte dan daarbij, in genoemd *Handschrift*, een soort handleiding bestaande uit beknopte historische nota's en samenvattingen der charters. De onvolledige samenvatting der Blijde Inkomst van 1356 daarin is de oudste ons bekende(12).

Vanaf het einde der XVIe eeuw bespeurt men bij de Brabantse historiografen de invloed van humanisme en renaissance; hun werken getuigen van meer eruditie maar blijven nog gedurende een paar eeuwen de zuiver-kronologische verhaaltrant bewaren. De Leuvense ambtenaar P. Divaeus (1535-1581) is onder hen de meest verdienstelijke; de anderen hebben hem, wat de eerste Blijde Inkomst aangaat, minder of meer slaafs nagevolgd. Hij maakte in *Rerum Brabanticarum libri XIX* het schema: een samenvatting van de oor-

(11) Een exemplaar in het S.A. Brussel, nr. II; een kopie van de XVIIIe eeuw in de Kon. Bibl. Brussel, *Handschriftenafd.*, nr. 16060-16063 (niet vermeld door Van den Gheyn). Dit werk heeft een grote waarde. De geestelijke P. A-Thymo (eigenl. P. VAN DER HEYDEN) was lange tijd functionaris van de stad Brussel, vanaf 1453 kanunnik en van 1464 schatbewaarder van St.-Goedele. De archieven van beide instellingen stonden zodoende voor hem open. A. WAUTERS, *Inventaire des archives anciennes de la ville* [de Bruxelles], blz. 1 en volgende.

(12) Bevindt zich in het *Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen van Noord-Brabant* te 's-Hertogenbosch. Nadere gegevens erover vonden we in een ingeschoven blad met nota's, van de hand van [Ackerwijck] en daterend uit de XIXe eeuw. De Blijde Inkomst bevindt zich f° 102-103vo.

konde, voorafgegaan van een korte inleidende zin, waarin de zaken zo worden voorgesteld, alsof de vorsten uit goedgunstigheid bepaalde privilegies van hun onderdanen bekrachtigden[13]. Zijn stadsgenoot W. Boonen (± 1547-1618) is ongetwijfeld van hem afhankelijk. C. Butkens (1590-1650), wiens *Trophées tant sacrés que profanes* op hun beurt een veel geconsulteerde inlichtingsbron zullen zijn voor latere auteurs, citeert hem als bron. F. Haraeus (± 1550-1632) kopieert hem letterlijk. De rechtsgeleerde H. Loyens (1599-1684), die zeker niet het minst bekend is om zijn historisch werk *Brevis et succincta synopsis*, geeft een Latijns resumé van het charter, dat echter dicht een vertaling benadert; bij hem putte zeer waarschijnlijk de Bollandist D. Papebrochius (1628-1714), vooral wat de artikels omtrent Antwerpen betreft. J.E. Van Heurn volgt in de XVIIIe eeuw nog steeds dezelfde werkwijze; nochtans is hij wat uitvoeriger over voorrechten, speciaal aan 's-Hertogenbosch verleend[14]. Waren de eerste schrijvers (in zover ze oorspronkelijk waren) noodzakelijk aangewezen op archief-materiaal, de laatste konden, zo ze wilden, het charter benaderen langs de meer eenvoudige weg der gedrukte uitgave.

De integrale tekst werd namelijk gedurende het ancien régime in drie grote verzamelwerken opgenomen. Door toedoen van advocaat A. Anselmo kwam in 1648 het eerste deel van de *Placcaeten van Brabandt* van de pers; in dit werk, dat louter juridisch van opzet was, maar nadien een belangrijke historische bron werd[15], komt het charter voor op basis van een ons onbekend, maar zeker erg gebrekkig afschrift. Vermoedelijk in 1699 werd te Brussel, op kosten van de negen naties, weer een bundel van algemeen-Brabantse

(13) P. DIVAEUS, *Rerum Brabanticarum libri XIX*, blz. 165-166. Ook schreef hij *Jaerboeken der stad Leuven*, uitg. E. VAN EVEN; de gegevens omtrent de inhuldiging te Leuven, door hem verzameld en hierin opgetekend, werden tevens door de latere schrijvers dikwijls overgenomen, dl. I, blz. 110-111.

(14) W. BOONEN, *Geschiedenis van Leuven*, uitg. E. VAN EVEN, blz. 31-32; C. BUTKENS, *Trophées tant sacrés que profanes du duché de Brabant*, blz. 468-469; F. HARAEUS, *Annales ducum seu principum Brabantiae*, blz. 328-330; H. LOYENS, *Brevis et succincta synopsis rerum maxime memorabilium*, blz. 39-45; D. PAPEBROCHIUS, *Annales Antverpienses*, uitg. F.H. MERTENS en E. BUSCHMANN, dl. I, blz. 166-167; J.H. VAN HEURN, *Historie der stad van 's Hertogenbosch*, blz. 200-204.

(15) M.A. ARNOULD, *Historiographie de la Belgique*, blz. 50.

privilegies gedrukt met de tekenende titel: *Luyster ende glorie van het oude hertochdom Brabant*; hierin komt een even onnauwkeurige kopie voor van de eerste Blijde Inkomst[16]. En tenslotte, in de XVIIIe eeuw werd de tekst der *Placcaeten* letterlijk overgenomen in *Practijcke, stiel ende maniere van procederen*, een studie door de rechtshistoricus J.E. Loovens over het Brabantse publiekrecht, waarin de auteur teksten (plakkaten, verdragen e.d.) afdrukt, analyseert en van een kort geschiedkundig commentaar voorziet. Het is duidelijk dat dit werk op meerdere plaatsen in dit literatuuroverzicht dient vermeld. Om de historische gegevens inderdaad sluit het aan bij de zojuist besproken oude Brabantse geschiedschrijving; de voorstelling van de omstandigheden van 1356 is echter iets persoonlijker en legt meer de nadruk op het aktieve ingrijpen van de Brabanders zelf[17]. Om de juridische analyse van de tekst daarentegen hoort het thuis bij de volgende monografieën.

Gelijktijdig met genoemde oude geschiedschrijvers en uitgevers immers lieten ook juristen publicaties over de Brabantse grondwettelijke keure verschijnen. J. Britz[18] noemt de volgende: J. Vivien, L. De Pape, P.M. Wijnants; wij voegen er dus J.E. Loovens aan toe. Daar ze hoofdzakelijk als practici optraden, kan het werk van deze minstens twee eeuwen later schrijvende auteurs weinig bijdragen tot betere kennis van de eerste Blijde Inkomst. De interpretatie, die ze geven van de bepalingen die reeds in 1356 waren geformuleerd, is

(16) Dl. I, blz. 127-133.

(17) Dl. I, blz. 47-67. Deel I werd afzonderlijk herdrukt onder de titel: *Historische inleyding tot de Blyde-inkomsten, Tractaten, Concordaten en Plakkaten van wegens die Souvereyne Princen van het hertogdom van Braband*, Leuven, 1791.

(18) J. BRITZ, *Code de l'ancien droit Belgique*, dl. I, resp. blz. 100, 261, 304. Schrijver vernoemt ook (blz. 253): G. GEVARTIUS, *Pompa introitus Ferdinandi Austriaci... a s.p.q. Antverp. decreta et adornata... XV kal. Maii anno 1635. Arcus, pegmata iconesque a P.P. Rubenio inventas... inscriptionibus et elogiis ornabat libroque commentario illustrabat G. Gevartius*..., Antwerpen, 1642. De lange (ofschoon hier verkorte) titel duidt reeds voldoende aan, dat wij hier met een werk van een heel andere aard te doen hebben. Het is de geïllustreerde beschrijving van de luxueuse versiering van Antwerpen, die door P.P. Rubens was ontworpen en door G. Gevaerts van opschriften voorzien. De vergissing van Britz is te begrijpen, daar hij verklaart genoemd werk niet te hebben kunnen bemachtigen. De Koninklijke Bibliotheek van Brussel bezit er momenteel drie exemplaren van in folio.

maar zelden bruikbaar, daar er slechts met eigen tijdsomstandigheden rekening gehouden werd. De eerste gaf in 1577 de tekst uit van de inhuldigingsakte, zoals zij door Filips II in 1549 bezworen was en voorzag elk artikel van een analyse in het Latijn[19]. Hem komt de eer toe, de eerste te zijn geweest, die een dergelijk commentaar publiceerde. Daar blijft het echter bij. Zijn geschrift bezit weinig juridische of historische waarde. Steeds is de theoloog, de canonist, de filoloog aan het woord, die daarenboven zijn proza nog graag opsmukt met citaten uit gewijde en klassieke schrijvers. Dit deed J. Britz spreken van '*un commentaire scolastique*'.

Het meer gekende werk van de staatsman L. De Pape, *Traité de la Joyeuse Entrée*, daarentegen, dat rond 1680 geschreven werd, is zeker niet zonder verdiensten[20]. Het is geen systematisch opgebouwd betoog maar eerder een bundel bedenkingen van een burger, en wel van een hooggeplaatst ambtenaar, die zich bezint over de wetten van zijn land. Het was niet voor verspreiding bestemd en werd pas in 1787, toen de Blijde Inkomst in het gedrang kwam, uitgegeven. De verkorte titel ervan dekt niet voldoende de inhoud want de eerste 90 bladzijden zijn praktisch gewijd aan de Staten van Brabant. Het werd geschreven door een rechtsgeleerde, wien in hoofdzaak de toestanden van eigen tijd interesseren, die weinig naar het verleden terugblikt en zodoende bijna nooit tot 1356 opklimt. Het is het Brabantse grondwettelijke charter in de vorm, die het op 't einde van de XVIIe eeuw had aangenomen, die er vooral de belangstelling in gaande maakt. Het werd, waarschijnlijk in de eerste helft van de XVIIIe eeuw, door P.M. Wijnants, die lid was van de Raad van Brabant, van belangrijke inlassingen en aanvullingen voor-

(19) J. VIVIEN, *Laetus introitus, die Blijde incomst den hertochdomme van Brabandt in voirtijden bij hueren landsheeren verleent, ende van keyser Carolo den V. geconfirmeert ende bij Philips den II. ghesworen anno M.D. XLIX*. Keulen, 1577.

(20) De volledige titel van de posthume uitgave luidt aldus: L. DE PAPE, *Traité de la Joyeuse Entrée. Dans lequel on voit à quoi le souverain s'oblige par sa Joyeuse Entrée en Brabant; les changements qui y ont été faits de temps à autre; de quelle manière les ecclésiastiques ont obtenu le premier rang aux états; de quelles personnes l'ancien Etat de Brabant a été composé; et comment on a accordé les subsides; les troubles qui sont survenus de commun peuple par le tiers-état au sujet des consentements et généralement le devoir desdits Etats de Brabant*.

zien[21]. Ofschoon ook hoofdzakelijk op het juridisch aspect bedacht, toch toonde deze rechtsgeleerde veel zin voor het ontstaan en de historische ontwikkeling van de artikels. Zijn aantekeningen blijven nochtans voor ons geval slechts van accidenteel belang, daar zij de in de XVIIe en XVIIIe eeuw in voege zijnde bepalingen tot voorwerp hebben. Zij zijn, wanneer deze bepalingen tot in 1356 opklimmen, gezien de historische belangstelling van de schrijver, echter wel interessant.

Loovens is andermaal bij deze schrijvers te rangschikken, alhoewel zijn commentaar in het breder-opgezet, hogergenoemd werk slechts een kleine plaats inneemt. Het heeft nochtans het grote voordeel dadelijk te zijn gemaakt op de artikels van 1356. Het is goed en bruikbaar maar veel te bondig om heel de inhoud en volle draagwijdte uit te diepen. Het is tevens te zeer een produkt van een jurist van de XVIIIe eeuw, die door eigen tijdsomstandigheden de vroegere wil verklaren; waarbij dan een grondige kennis van het Brabantse recht naar voren treedt[22]. De bijdragen van andere Brabantse rechtshistorici van het ancien régime zijn zeer gering en komen in meer algemene werken maar sporadisch voor[23].

De laatste decennia der XVIIIe eeuw en de eerste der XIXe zijn zowel een overgangsperiode naar de wetenschappelijke werkmethode als een tijd, waarin de eerste synthesen van onze nationale geschiedenis ontstaan. Een figuur, die hier een speciale vermelding verdient, is de geleerde kanunnik S.P. Ernst. Levend in de XVIIIe eeuw, was hij in historisch werk zijn tijd vooruit. Dit valt reeds op in zijn *Histoire abrégée du Tiers-Etat de Brabant*, waarin de klare voorstelling van het aktieve ingrijpen der gemeenten in 1355-1356 alles-

(21) L. DE PAPE, *Remarques sur la Joyeuse Entrée de sa majesté comme duc de Brabant, avec les additions par* M. WIJNANTS. Zij werden nooit uitgegeven. Twee exemplaren in manuscript in de Kon. Bibl. Brussel, *Handschriftenafdeling*, nrs. 13219-17003; J. VAN DEN GHEYN, *Catalogue des manuscrits*, dl. VIII, nrs. 5539 en 5543.

(22) Zijn *Practijcke* verwierf trouwens de naam het beste overzicht te zijn op gebied van het Brabantse publiekrecht.

(23) Ondermeer: A. ANSELMO, *Tribonianus Belgicus*, 1663; H. LOYENS, *De concilio Brabantiae*, 1667; P. DE NENY, *Mémoires historiques et politiques des Pays-Bas autrichiens*, 1785^2; S.P. ERNST, *Histoire abrégée du Tiers-Etat de Brabant*, 1788; J.J. RAEPSAET, *OEuvres complètes*, 6 dln., 1838.

zins voor die tijd merkwaardig was[24]. Hij benadrukt dit nog sterker in *Histoire du Limbourg*, waarvan de degelijkheid wordt bewezen door het feit dat het posthuum in het midden der XIXe eeuw, toen reeds veel kritische zin geëist werd van de historicus, werd uitgegeven[25].

De eerste algemeen-Belgische rechtshistorische studie werd in 1842 door Ch. Faider in het licht gegeven. Zijn *Etudes sur les constitutions nationales* kende tussen de landcharters de ereplaats toe aan de Blijde Inkomst. Ofschoon een waardig produkt der XIXe eeuw, bleef het op twee punten in gebreke. Bij gemis van aangepaste monografieën is het te weinig diepgaand en te beknopt; b.v. voor verdere documentatie aangaande de verschillende Blijde Inkomsten en hun onderlinge evolutie wordt slechts naar Loovens en J. Verlooy verwezen[26]. Vervolgens is het - dit ten opzichte van ons onderwerp - in opvatting nog nauw verwant aan de werken der juristen van het ancien régime: het neemt het laatste stadium van de Blijde Inkomst, een code van 59 artikels, tot object[27] om voor zover het nodig schijnt de blik eens naar het verleden te werpen. Men zal pas van E. Poullet een studie te zien krijgen, die in tegenovergestelde richting ontwikkeld is.

De eerste Belgische geschiedschrijvers, die bij gebrek aan voldoende documentatie-materiaal meestal weinig oorspronkelijks bieden, schijnen niet goed te kunnen uitmaken, wat de Blijde Inkomst betekent in een ruimer kader dan het strikt Brabantse. Noch Des Roches, noch Dewez, noch Moke, noch Juste tonen belangstelling. (Zeer sprekend voor Dewez' opvatting is wel, dat hij enige jaren later

(24) Blz. 98-102.

(25) Dl. V, blz. 94-95.

(26) J. Verlooy († 1797), één der voornaamste medewerkers aan de Brabantse revolutie, gaf in zijn *Codex Brabanticus, seu corpus juris edictalis Brabantiae et Limburgiae* (Brussel, 1781) een klaar en logisch overzicht van de bepalingen van het Brabants-Limburgse recht, die confuus verspreid lagen in de elf volumina van de *Placcaeten van Brabandt*. In de vijfde afdeling, *Inaugurationes*, ontleedde hij de Blijde Inkomsten. Zonder er commentaar in aan te treffen, kan dit werk toch een gemakkelijk middel aan de hand doen, om na te gaan in welke andere Brabantse charters de stipulaties van de Blijde Inkomst van 1356 nog voorkomen.

(27) Sedert die van Filips II in 1549 was de Blijde Inkomst praktisch niet meer gewijzigd, zodat derhalve Vivien, De Pape, Wijnants en Faider een bijna identische tekst als basis voor hun commentaar hebben genomen.

in zijn *Mémoire sur le droit public du Brabant* het charter praktisch zal onbesproken laten)[28]. Daarna echter gaat bij H. Leo, J. David, Ch. Faider en A. Namèche de belangstelling in stijgende lijn. De eerste gaf een vrij persoonlijke samenvatting van de bijzonderste punten van het diploma. J. Davids inzicht in het historische gebeuren van 1355-1356, dat hij vertolkt in een bloemrijke taal, is voor zijn tijd opmerkelijk en het beste, dat we konden vinden vóór 1863. A. Namèche leverde minder oorspronkelijk werk; naar zijn gewone, eigen manier van werken laat hij een auteur, die hij als een autoriteit erkent, aan het woord i.c. Butkens, die hij getrouw kopieert. Interessanter is evenwel, dat hij het was, die de eerste moderne uitgave der Blijde Inkomst bezorgde, steunend op een XIVe-eeuws afschrift uit het Leuvense stadsarchief[29].

Vat men, gekomen aan het midden der XIXe eeuw, voorgaand overzicht samen, dan bevindt men het volgende: Was de Blijde Inkomst, als het bij iedere troonopvolging verleende en vernieuwde charter, het voorwerp van slechts enkele werken, n.l. van Vivien, De Pape, Wijnants en Faider, de Blijde Inkomst van 1356 moet het nog met heel wat minder stellen. Een zeer beknopt commentaar door Loovens, korte vermeldingen en enkele samenvattingen in Brabantse en Belgische zuiver-historische publicaties, drie erg gebrekkige uitgaven tijdens het ancien régime, één meer moderne door Namèche. 't Kan dan wel geen verwondering wekken, dat in 1847 J. Britz een grondige studie van het inhuldigingscharter zeer wenselijk achtte[30].

Enkele jaren later schreef de Koninklijke Academie een prijsvraag uit en bekroonde in 1862 het werk van de jonge E. Poullet, *Histoire de l'ancienne constitution brabançonne*, waardoor dezes naam nu reeds bijna een eeuw lang onafscheidelijk verbonden bleef met de Brabantse grondwet. Zijn opzet was een uitgebreid overzicht te ge-

(28) J. DES ROCHES, *Epitomes historiae Belgicae*, dl. II, 1783; L. DEWEZ, *Histoire de la Belgique depuis la conquête de César*, dl. III, 1807; H.G. MOKE, *Histoire de la Belgique*, z.d.; Th. JUSTE, *Histoire de Belgique*, 1850^3; L. DEWEZ, *Mémoire sur le droit public du Brabant au moyen âge*, 1829.

(29) H. LEO, *Zwölf Bücher Niederländischer Geschichte*, dl. I, 1832, blz. 605-606; J. DAVID, *Vaderlandsche Historie*, dl. V, 1889^2, blz. 305-307; A. NAMÈCHE, *Cours d'histoire nationale*, dl. IV, 1835, blz. 668-679.

(30) J. BRITZ, *Code de l'ancien droit Belgique*, dl. I, blz. 305.

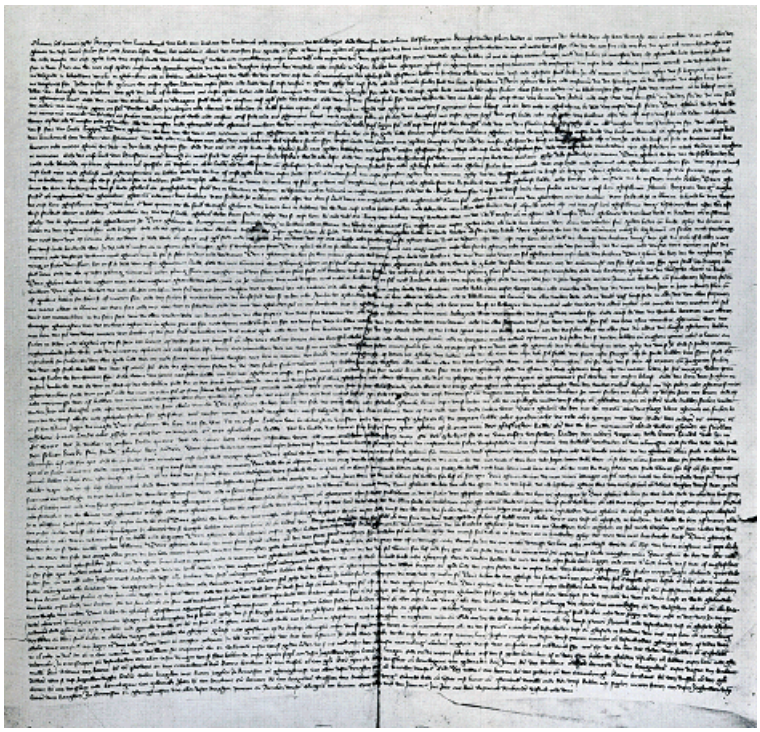

II.- A.R.A., *Charters van Brabant*, nr. 901; door ons genoemd: Leuvens origineel. Afbeelding zonder zegels.

ven van de evolutie van het Brabants recht, dat in hoofdtrekken in de XIVe eeuw in de Blijde Inkomst werd gecodificeerd en daarin tot het einde van het ancien régime is vervat geweest. Naar uit voorgaande literatuurstudie is gebleken, kon ook hij nog niet werken in de gunstigste omstandigheden. Voor getrouwe kennis van het verleden kon hij te rade gaan bij de auteurs, die reeds werden genoemd. Daarbij beschikte hij nog over, en maakte ook veelvuldig gebruik van de rijke en nu nog kostbare *Codex diplomaticus*, die in 1843 door J.F. Willems was uitgegeven als aanhangsel van de *Brabantsche Yeesten*. Vele gegevens kon hij alzo rechtstreeks uit de bronnen halen. De vroegere juristen hebben hem blijkbaar niet veel inlichtingen bezorgd, ook Loovens niet; de voetnota's waarin hij ze vermeldt komen maar sporadisch voor. Zelfs Wijnants, die hij wel voor de latere Blijde Inkomsten meermaals als zijn bron aangeeft, kon hem voor de bepalingen van 1356 maar een paar keer dienstig zijn. Wellicht heeft deze geleerde, die enkele jaren later zijn nog niet vervangen *Histoire politique interne* zou publiceren, zeer dikwijls de toen heersende opvattingen over het oude recht, samen met zijn eigen inzicht in dat recht, verwoord.

In zijn werk valt het volle licht op de oorkonde van Johanna en Wenceslas, als spil van alle Brabantse landkeuren. De vroegere, die haar historische voorbereiding vormden, heeft zij in zich opgenomen. Door haar zo nieuwe kenmerken was zij het vertrekpunt van een roemrijke traditie. Doordat zij vooreerst een codificatie was van 's lands duurbaarste privilegies en vervolgens verleend moest worden in ruil en als de *conditio sine qua non* van de getrouwheidseed der onderdanen, bevatte zij reeds alle elementen, die aan de Brabantse Blijde Inkomst haar eeuwenlang bestaan verzekerden. Het was dan ook haar tekst die Poullet het meest geschikt achtte om aan zijn lezers de Brabantse grondwet te doen kennen, want hij publiceerde haar als aanhangsel aan zijn boek; evenals Namèche maakte hij hiervoor gebruik van het oudste Leuvense afschrift.

Ex professo is zij tot vóór korte tijd niet meer behandeld maar in geen enkele Belgische of Groot-Nederlandse synthese werd zij sindsdien onbesproken gelaten. De schrijvers onderlijnen haar vérdragende betekenis en verwijzen voor verdere gegevens naar E. Poullet. H. Pirenne doet het in *Histoire de Belgique*: hij geeft in enkele paragrafen een zeer klaar overzicht en spreekt van een ‘capitulatie’

van Wenceslas[31]. De Noordnederlander P.J. Blok brengt in zijn *Geschiedenis van het Nederlandse volk* niets nieuws maar ruimt een aanzienlijke plaats in voor het 'bolwerk der Nederlandse vrijheden'. Dit doet ook F. Prims in *Geschiedenis van Antwerpen*, maar hij beperkt zich tot de artikels waarin de steden en hun politiek in het bijzonder waren betrokken. De drie Noordnederlanders J. Romein, P. Geyl en P.C. Boeren in hun respectieve algemene werken: *De Lage Landen bij de Zee, Geschiedenis van de Nederlandse Stam* en *Geschiedenis der Nederlanden* wijzen op het grote belang voor de ontwikkeling van de standenstaat en verschaffen een fotografische kopie van een zich te Brussel bevindend origineel. In de enkele regels die wij in de *Geschiedenis van Vlaanderen* vonden, drukt J. De Sturler minder op de inhoud dan op 'de vorm van wederzijds en onderling-verbindend verdrag'. In de nieuwe uitgave van de Winkler Prins Encyclopaedie noemt L. van der Essen de Blijde Inkomst 'de hoeksteen van de Brabantse grondwettelijke vrijheden'. Vijf bladzijden wijdt H. Van Werveke, in de nu verschijnende *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, aan de vóórgeschiedenis en betekenis van de Brabantse grondwettelijke oorkonde; hij wijst erop, dat zij de voltooiing was van een meer dan honderd jaar lang proces, waartoe de benarde toestand van de dynastie en het merkwaardig samenhorigheidsgevoel der gemeenten de voorwaarden waren. Van 1913 dateert de derde moderne uitgave van het charter, andermaal, zoals bij Namèche en Poullet, op basis van het Leuvense afschrift; het werd alsdan gerangschikt tussen de *Documents fondamentaux de l'histoire de Belgique* in het gelijknamige werk van A. Lallemand en W. De Vreese[32].

(31) H. PIRENNE, *Histoire de Belgique*, dl. II, 1947[4], blz. 159-160. In de geïllustreerde uitgave is een origineel exemplaar van de Blijde Inkomst gereproduceerd, nl. nr. 900 der *Charters van Brabant* (A.R.A. Brussel); de verwijzing naar nr. 901 (eveneens een origineel) is foutief; voor zover we weten komt in geen enkel werk een foto van deze interessante oorkonde nr. 901 voor. Uitg. F. SCHAUWERS en J. PAQUET, dl. I, blz. 338.

(32) P.J. BLOK, *Geschiedenis van het Nederlandse volk*, dl. I, 1923[3], blz. 293-294; F. PRIMS, *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. V, 1934, blz. 3-6; J. ROMEIN, *De Lage Landen bij de Zee*, 1934, blz. 100-102; P. GEYL, *Geschiedenis van de Nederlandse Stam*, dl. I, 1948 (herz. uitg.), blz. 96-98; P.C. BOEREN, *Van Lotharingen naar Bourgondië*, in *Geschiedenis der Nederlanden* (red. L.G. VERBERNE), dl. I, 1948, blz. 210-214; J. DE STURLER, *De Brabantse instellingen in de XIIIe en XIVe eeuw*, in *Geschiedenis van Vlaanderen*, dl. II, 1937, blz. 180; L. VAN DER ESSEN, *Blijde Inkomst*, in *Winkler Prins Enc.*, dl. IV, 1949, blz. 377; H. VAN WERVEKE, *De Blijde Inkomst*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. III, 1951, blz. 165-170; A. LALLEMAND en W. DE VREESE, *Documents fondamentaux de l'histoire de Belgique*, 1913, blz. 74-85.

Het is om een grote leemte aan te vullen, die er sinds tientallen jaren bestond in de kennis van het Brabantse recht in het algemeen en van de Blijde Inkomst in het bijzonder, dat door Professor E. Lousse en onder zijn leiding een aanvang werd gemaakt met de studie van de beroemde landcharters, vanaf het testament van Hendrik II. Reeds meerdere gepubliceerde bijdragen zijn het resultaat van deze gezamenlijke arbeid(33). Hier interesseert vooral het reeds genoemde artikel van E. Lousse zelf over de Blijde Inkomst van 1356, in 1952 verschenen in een buitenlands tijdschrift(34). Het geeft op een zeer opmerkelijke, klare wijze een inzicht in de huidige stand der kennis betreffende de voorgeschiedenis (waarvan de voorstelling bijzonder merkwaardig is), de inhoud en de ongewone levensloop van het charter.

Het werd, treffend genoeg, geschreven op aanvraag van de buitenlander W. Näf, die zijn verwondering had uitgedrukt over de zo-weinig recente bibliografie. Deze professor van de universiteit van Bern vatte vóór enkele jaren het plan op ten behoeve van zijn studenten een reeks landcharters uit te geven der late middeleeuwen. Natuurlijk hoorde ook de Brabantse Blijde Inkomst in zijn, inmiddels in 1951 verschenen, verzameling thuis(35). Hij publiceerde, en dit voor de eerste maal, een oorspronkelijke tekst, n.l. van het reeds meermaals gereproduceerde origineel nr. 900 der *Charters van Brabant* (A.R.A.). Met een Duitse vertaling hielp hij zijn lezers over de moeilijkheden van het Middelnederlands heen. Zijn publicatie vormt, samen met het pas vermelde artikel van E. Lousse, de dubbele aanwinst, waarmee dit literatuuroverzicht kan besloten worden. Na zóveel jaren wachten, resp. van 1863 en 1913, verschenen beide zeker niet te vroeg!

(33) Zie Bibliografie onder de namen: BOLAND, LOUSSE, VAN DER STRAETEN.
(34) E. LOUSSE, *La Joyeuse Entrée brabançonne du 3 janvier 1356*, in *Schweizer Beiträge zur Allgemeinen Geschichte*, dl. 10, 1952, blz. 139-162.
(35) W. NÄF, *Herrschaftsverträge des Spätmittelalters*, 1951, blz. 45-66.

III

Het samengaan van twee omstandigheden is voor het tot stand komen van het meest typische der Brabantse charters beslissend geweest, nl. het ontbreken van een mannelijke troonopvolger en de groeiende politieke macht van de steden. Toen hertog Jan III stierf in december 1355, liet hij slechts drie dochters en geen zonen na. Hij was de laatste in de mannelijke lijn van de opvolgers der graven van Leuven; want, waren er tevoren in de Brabantse geschiedenis wel reeds vele opvolgingsmoeilijkheden geweest, het hertogdom was toch steeds op een man kunnen overgaan. Zijn oudste zoon Jan was hem reeds in 1335 ontvallen(36). Hendrik, op wie hij vervolgens zijn verwachtingen stelde en die hij reeds de titel van hertog van Limburg en heer van Mechelen had toegekend, stierf op 22-jarige leeftijd op 29 november 1349(37). Tenslotte had de dood van Godfried, van wie na 3 februari 1352 geen enkele bron nog melding maakt, alle hoop op een mannelijke opvolging vernietigd(38).

Vermoedelijk door ziekte(39) van zijn naderende dood verwittigd, heeft de oude hertog in 1354 zelf zijn nalatenschap geregeld. Hierbij primeerden de begrijpelijke bezorgdheid en de wijze bedoeling elke verdeling van zijn land, dat onder roemrijke vorsten tot zulke grootheid was gegroeid, te voorkomen. Al zijn bezittingen zonder uitzondering droeg hij over op zijn oudste dochter Johanna en

(36) C. BUTKENS, *Trophées*, dl. I, blz. 444; G. KNETSCH, *Das Haus Brabant*, blz. 40.
(37) C. BUTKENS, *op.cit.*, blz. 445; C. KNETSCH, *op.cit.*, blz. 41.
(38) C. KNETSCH, *op.cit.*, blz. 41.
(39) P. DIVAEUS, *Rerum Brabanticarum*, blz. 164: 'Anno proximo [1354] cum Joannes dux in aegritudinem incidisset'. - Ofschoon pas daterend van de eerste helft van januari 1355, is toch het gegeven uit de Leuvense stadsrekening (S.A., nr. 4968) hier interessant: 'Item van wine die de stad gaf voer onsen here van Brabant, doen hi ziec was, omme ghebet voer hem te doene datten God ghesparen moeste', f° 137vo, kol. 2.

haar man Wenceslas, hertog van Luxemburg. Margareta, echtgenote van Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen, en Maria, vrouw van de hertog van Gelderland, zouden hun aandeel in geld, resp. 120.000 en 80.000 oude schilden ontvangen. Door aldus te handelen was hij enerzijds in overeenstemming met het feodale recht: op 12 november 1204 immers had hertog Hendrik I van keizer Filips van Zwaben verkregen dat Brabant een vrouwelijk leen werd(40). Anderzijds echter bleven na zijn dood de aanspraken van zijn twee schoonzonen te vrezen, die beiden, vooral de Vlaamse graaf, machtige prinsen waren en die wellicht niet zouden nalaten hun pretenties te laten gelden in naam van hun vrouw. Om deze reden wendde hij zich allereerst tot zijn leenheer, keizer Karel IV, broer van Wenceslas, wien hij zijn beslissing ter goedkeuring voorlegde. De keizerlijke bekrachtiging werd hem te Toul, woensdag vóór Palmzondag 1354 (2 april 1354), verleend(41). Maar een nog hechtere steun kreeg hij van zijn eigen onderdanen.

(40) Dit privilegie luidde: 'Insuper regia autoritate nostra statuimus et memorato duci concedimus, ut filiae suae, si masculum heredem non habuerit, in feudis suis libere ei tamquam masculi succedant...'.
Een origineel van deze oorkonde, in zeer slechte staat, bevindt zich tussen de *Charters van Brabant*, A.R.A., nr. 12; A. VERKOOREN, *Inventaire*, dl. I. Verkooren verwijst tevens naar zeer vele afschriften. Een uitgave kan men vinden bij C. BUTKENS, *Trophées*, dl. I, *Preuves*, blz. 55; DE DYNTER, *Chronica ducum Brabantiae*, dl. II, blz. 141.
Dit voorrecht werd nog meermaals door de keizer ten voordele der Brabantse hertogen bekrachtigd. Nog op 25 juli 1349 confirmeerde Karel IV het op verzoek van Jan III. Een vidimus van deze confirmatie in de *Charters van Brabant*, A.R.A., nr. 807; A. VERKOOREN, *Inventaire*, dl. II.

(41) De bron van deze bij alle schrijvers te vinden - en hierboven aangehaalde - gegevens, schijnt DE DYNTER, *op.cit.*, dl. II, blz. 687, te zijn. Deze spreekt niet van een geschreven uiterste wilsbeschikking van Jan III, wel van de oorkonde door Karel IV verleend te Toul, woensdag voor Palmzondag 1354: 'Anno Domini MCCCLIII, die mercurii ante festum Palmarum, in civitate Tullensi, ad instantiam Johannis Brabantiae ducis, memoratus Karolus Romanorum et Bohemie rex per suas certi tenoris literas confirmavit partificationem quam prefatus dux fecerat inter filias suas videlicet quod post ejus decessum domina Johanna, senior filia sua, haberet *omnes suas patrias atque terras*; domina vero Margareta comitissa Flandriae, uxor Ludovici comitis, haberet centum et viginti milia scutorum antiquorum, et Maria, ducissa Gelrie, uxor ducis Reynaldi haberet octoginta millia scutorum antiquorum, prout in eisdem litteris plenius continetur'. Deze oorkonde konden we nergens vinden, ofschoon C. BUTKENS, *op.cit.*, dl. I, blz. 440, verwees naar *Chartes de Brabant*.

De Brabantse steden namelijk lieten zich niet onbetuigd in deze voor hen zo gunstige omstandigheden en namen de hier geboden gelegenheid te baat om op een reeds lang ingeslagen weg met steeds groeiend succes voort te gaan. Hun politieke medezeggenschap in het land was sedert vorige eeuw met hun economische bloei parallel gegaan en zij wordt het best geïllustreerd door de beroemde handvesten - waaronder de keure van Kortenberg (1312) en de twee Waalse Charters (1314) - die ze, vooral in ruil voor financiële hulp, als privilegies van de hertogen ontvingen, die voortdurend in geldnood verkeerden. Anders aldus dan hun Vlaamse buren, die het meestal door bloedige opstanden deden, wisten ze hun macht te vestigen en te verstevigen langs de weg der geleidelijke evolutie. Daar ze de invloedrijkste organismen in het land waren - de adel en de geestelijkheid lieten in die tijd grotendeels het initiatief aan hen over(42) - verlangden ze hun woord mee te spreken, toen men begon te voorzien, dat de erfopvolging niet door een zoon verzekerd zou worden en toen de hertog door testament zijn eigen wil had bekend gemaakt. Voor deze was het tevens van allergrootst belang, dat zijn eigen onderdanen zich achter hem schaarden en samen met hem zich inspanden om de eenheid van hun gemeenschappelijk vaderland te waarborgen. Het is dan ook zeer waarschijnlijk dat zij, evenzeer op zijn verzoek als op eigen initiatief, zich aan de opvolgingskwestie zijn gaan interesseren.

Met hun inmenging begint het eigenlijke voorspel tot de Blijde Inkomst. In oktober 1354 wordt hun belangstelling voor het keizerlijke diploma in de Leuvense stadsrekeningen uitdrukkelijk betuigd(43). Andere gegevens uit dezelfde bron laten toe te concluderen dat de volgende maanden zijn gevuld geweest met drukke besprekingen, onderling zowel als met hun vorst(44). Ze kwamen er

(42) H. PIRENNE, *Histoire de Belgique*, dl. II, blz. 160: 'Il faut remarquer d'ailleurs qu'à cette époque ce sont en réalité les villes qui gouvernent au nom des états'.

(43) 'Item ene vaert ter Vuren, 11 heren, 1 clerc ende 3 cnapen, XIV in october [1354] - Item Gerardus der stadclerc van dat hi achter bleef omme copieen te hebbene van den brieven die de Roomsche coninc ghegheven heeft van shertogen kynderen te bescedene'. S.A. Leuven, nr. 4986, f° 135vo, kol. 2.

(44) 'Item van brieven te sinden ane die steden, XXII in december [1354]. - Item ene vaert sHertogenbossche, 4 heren ende 3 cnapen, XXVII in december, omme eendrachticheit te hebben met den steden van den lande'. S.A. Leuven, nr. 4986, f° 137, kol. 1. de besprekingen met de hertog zijn wellicht af te leiden uit de zeer talrijke vermeldingen in dezelfde rekeningen van 'vaerten ter Vuren', waar de Brabantse hertogen een kasteel bezaten en waar Jan III in december 1355 overleden is: 'Item ene vaert ter Vuren op Sente Barbare avonde, 4 heren ende 3 cnapen, doe die boetscap quam dat mine here versceeden was op Onser Vrouwe avonde Conceptio', *ibid.*, f°. 150vo kol. 1.

in maart tenslotte toe, zich in een verbond te verenigen en gezamenlijk hun steun toe te zeggen aan de hertogelijke regeling. Evenals in 1262 na de dood van Hendrik III (1261), toen ze mekaars bijstand zochten tegen de eventuele wanordelijkheden, die het gevolg konden zijn van de toenmalige onregelmatigheid in de successie(45), zagen ze ook in 1354-55 met het vooruitzicht op een ongewone regeringswisseling, de waarde van de eendracht in.

In maart 1355 kwamen te Leuven de gedeputeerden van 44 ‘goede steden, smale stede ende vrijheiden’ van Brabant en Limburg samen en hechtten hun zegel aan het verbond dat in een charter was opgetekend. In deze oorkonde, gedateerd te Leuven op 6 maart 1355 (n.st.), legden zij belangrijke beslissingen vast, die een eerste reële stap betekenden in de wording van de Blijde Inkomst(46). In de *expositio* zetten ze hun motieven uiteen. Vóór alles telde voor hen hun onderlinge verbondenheid en klaar werd gezegd dat deze gevaar zou kunnen lopen door het ontbreken van een mannelijke opvolger na de dood van de hertog. Dezes ‘eere, profijt, ende bate’, die van zijn nakomelingen en van het gemene land golden dan als tweede reden tot hun besluit dat de volgende punten behelsde: Ze zullen voor eeuwig ongescheiden bij elkaar blijven en bij de dood

(45) Hendrik III liet slechts minderjarige kinderen na, wat dus de erfopvolging bemoeilijkte. Daarbij kwam dat de hertogin-regentes Aleydis van het feodale recht afweek door haar tweede zoon, Jan (de latere Jan I), boven de oudste, Hendrik, als opvolger te verkiezen. Om mekaars steun te genieten in de naderende moeilijkheden sloten de steden toen afzonderlijke verdragen met elkaar; een algemeen stedenverbond als in 1355 kwam toen niet tot stand. Cfr. G. BOLAND, *Un siècle d'alliances interurbaines en Brabant*, in *Miscellanea historica in honorem A. De Meyer*, dl. I, Leuven-Brussel, 1946, blz. 613-625; DEZELFDE, *Les deux versions du pacte d'alliance des villes brabançonnes de 1261-1262*, in *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, dl. 23, 1944, blz. 281-289.

(46) Een uitgave volgens P.A-THYMO, *Brabantiae historia diplomatica*, dl. II, f° 309vo, in *Brabantsche Yeesten, Codex diplomaticus*, dl. II, blz. 473-474. Een origineel bevindt zich o.a. te Antwerpen, S.A., *Privilegiecom*, F. 94 (F. VERACHTER, *Inventaire*, blz. 46); en te Luik, R.A. (Ch. PIOT, *Renseignements sur les archives de la Haute Cour de Limbourg*, blz. 189).

van de vorst zullen ze zich allen scharen ‘eendrachtich bi eenen heere’. Ze zullen diegene als heer erkennen ‘diet van rechte schuldich ware te sine’ maar die ‘*sonder de lande te scheidene*’, zijn schoonzusters alle recht zal laten wedervaren. Tenslotte verbonden ze zich onderling, mekaar ‘met live ende goede’ te helpen, enerzijds in het handhaven van het verbond, en anderzijds in het behouden en verdedigen van hun privilegies(47).

Na aldus plechtig hun eensgezindheid te hebben bezworen, zochten ze de eerste twee standen van het hertogdom te doen delen in hun bekommernis om 's lands eenheid. Volgens de Leuvense rekeningen zouden al vóór het einde van april de ‘prelaten, baeroetsene ende ridderen’ het verzoek hebben ontvangen ‘omme te Lovene te comene omme der ordinantien wille die gemaect is met den lande’(48) en hier ook aan gehoor gegeven hebben(49). Volgens meer-

(47) Het Stedenverbond schijnt geen grote belangstelling te genieten, noch bij de chroniqueurs, noch bij de historici. De schrijver van de *Brabantsche Yeesten*, noch De Dynter spreken er van. Toch zou een grondiger studie ervan de betekenis van de Blijde Inkomst nader kunnen toelichten.

De Leuvense stadsrekeningen van 1355 bevatten aanduidingen 1° over de bijeenkomst op het stadhuis: ‘Item van crude ende van wine, doen die stede ende vriheden op raethuus waren’, f° 139, kol. 1. - 2° over het schrijven van de oorkonde: ‘Item Gerardus der stadclerc van hoefs[heide] alse vanden brieven te scrivene die de 7 stede hadden ende die smaele stede ende vriheden hadden bezeghelt met der statzeghele van Lovene ende van Brucelle ende van den copien die men elker stadt ende vriheit moest gheven hen op te beradene, alse vander ordinantien die de stede ende vriheide bezeghelt hebben ende gheordeneert onder hen, alse van ons heren 'shertoghen kynderen te bescedene wien tlant bliven zoude op dat se onse here vors. niet en bescede bi sinen levende live; ... 50 scilde oude [juni, 1355].’ f° 139vo, kol. 1 - en 3° over de verdere bezegeling: ‘Item van coste doe men die brieve bezeghelde vander ordenantien die ghemaect is met den ghemeinen steden ende vriheden, X in merte,’ f° 138, kol. 2. ‘Item Gerardus die clerc ende Willem die Coc te Brucelle ghesint omme brieven te bezeghelen den smaelen steden vander ordinantien die ghemaect is, XVIII in aprille,’ f° 138vo, kol. 1. ‘Item Jan die Coc te Brucelle ghesint met dien van Berghen-op-den-Zoeme ende met dien van Stienberghen omme brieve te bezeghelen vander ordinantien met den lande ghemaect,’ f° 139, kol. 1. ‘Item Jacob die Grutere te Brucelle ghesint met brieven vanden verbonde vanden steden, XXIII in Oeghst’ f° 140vo, kol. 1.

(48) ‘Item van brieven te sinden ane die prelaten, baenroetsene ende ridderen omme te Lovene te comene omme der ordinantien wille die ghemaect is met den lande’, f° 138vo, kol. 2.

(49) ‘Item van crude ende van wine alse die prelate, baenroetse ende ridderen op huus hebben gheweest’ [juni], f° 139vo, kol. 1. In de *Jaerboeken van Loven* (XVIe eeuw), waarvan de betrouwbaarheid meermaals werd vastgesteld (E. LOUSSE, *La Joyeuse Entrée*, blz. 148) staat er aldus vermeld: ‘Anno 1355 in Junio was er eene vergaederinghe vande baenroetsen, prelaten, edelen ende steden van Brabant op den stadthuys te Loven, om te tracterene ende advyserene op de brieven des Keysers inhoudende van wyen van zijnen kinderen d'lant van Brabant blijven soude’, S.A. Leuven, nr. 49, f° 26vo.

dere gegevens uit dezelfde bron zouden ze aan de besluiten der steden hun goedkeuring hebben gehecht in charters, bij die gelegenheid opgesteld(50) en (hier begint typisch genoeg de vermelding van de prelaten in de rekening te ontbreken) door de ridders bezegeld(51). De adel sloot zich waarlijk in een op 17 mei 1355 gedateerde oorkonde bij het stedenverbond aan om alle 'goede twist, discoerd ende debat' te voorkomen 'nae de doot hun liefs heren 's hertogen van Brabant... waert dat sine vorscreven lande gesceden worden nae die doot'(52). Van een soortgelijke oorkonde der prelaten is echter nergens een spoor of overblijfsel te ontdekken. Hebben zij waarlijk in de hoger beschreven gebeurtenissen een rol gespeeld gelijk, wel niet aan die der steden, maar toch aan die van de adel, en staan we hier voor een vroeg en daarom interessant voorbeeld van de werking der Brabantse staten? Mag men de Leuvense stadsklerk tot zesmaal toe van vergissing beschuldigen, wanneer hij 'die prelaten, baenroetsene ende ridderen' te zamen vermeldt? Het was zelfs toen niet de eerste maal dat hij in dier voege schreef! Reeds

(50) 'Item Gerardus der stadclerc ghesint omme brieve te scrivene vande prelate, baenrotsen ende ridderen', f° 139, kol. 2; 'Item van boeden te sinden met copien vanden prelaten, baenroetsen ende ridderen ende ane die steden', *ibid*.; 'Item Gerardus die clerc te Brucelle ghesint omme brieve te scrivene vanden prelaten, baenroetsen ende ridderen, VIII in junio', *ibid*.; 'Item Gerardus der stadclerc van hoefs[heide] alse vanden brieven te scrivene, die de 7 stede hadden (cfr. noot 47) ...ende op andere zijde van der selven ordinantien brieve te scrivene ende te makene vanden prelaten, baenroetsen ende ridderen, dat si bi dyre ordinantie bliven wouden ende die bezeghelen, daer men langhen tijt ghevolghet heeft ende ghepynt met groten coste dat vervolghene, 50 scilde oude', f° 139vo, kol. 1.

(51) 'Item Henricus Corneken ane die baenroetsene ende ridderen ghesint omme brieve te bezeghelen, die met den lande ghemaect, XII in junio', f° 139vo, kol. 1; 'Item van boeden te sinden, 2 werf ten Bossche ane die baenroetse ende riddere ghesint omme die ordinantie te bezeghelen', f° 140vo, kol. 2.

(52) Een uitgave in de *Brabantsche Yeesten*, dl. II, *Codex diplomaticus*, blz. 475.

in juni 1350 berichtte hij, dat ''s hertoghen raet, die stede van Brabant ende prelaten, baenroetsen, riddere vanden lande' te Leuven zijn geweest omtrent een geschil tussen de hertog en zijn hoofdstad(53). In september-oktober, dus en paar maanden vóór de dood van Jan III, zag Leuven andermaal vertegenwoordigers van diezelfde 'goede lieden' binnen zijn muren; maar hier laat het rekenboek de reden onvermeld(54). Ons lijkt bij dit probleem volgende conclusie het meest voor de hand liggend: De bewering als zou de geestelijkheid zich helemaal afzijdig hebben gehouden, is zeker ongegrond(55); de prelaten werden op de besprekingen uitgenodigd en waren er ook aanwezig; ze hebben het echter niet nodig geoordeeld hun mening afzonderlijk te formuleren, ze waren het stilzwijgend met die der twee andere standen eens.

Noch de hertog, noch de drie standen van het land hadden te vroeg zich zorgen gemaakt over de opvolging. Jan III stierf op 5 december van hetzelfde jaar 1355. Op 3 januari 1356 werden Johanna en Wenceslas van Luxemburg te Leuven gehuldigd. Het moet wel een drukke maand zijn geweest die tussen beide data verliep. Er waren natuurlijk vooreerst de gewone toebereidselen tot de feestelijke, schilderachtige plechtigheid, die de inauguratie van een nieuwe vorst steeds was, maar het verleden heeft ons daarover zeer weinig herinneringen bewaard(56). De nog bestaande originelen

(53) 'Item van wine, van crude ende van alrehande dinghen, doen die stad gaens hadde jeghen den hertoghe, dat hi hare porter ontseghet hadde, van dat shertoghen raet, die stede van Brabant ende die prelaten, baenroetsen, riddere vande lande ontboeden waren ende ghebeden, dat si daer toe helpen wouden die goede liede vander stad te payse te bringhen jeghen haren gherechten here', f° 65, kol. 2.

(54) 'Item van wine en van crude op raethuus alse die goede lieden aldaer gheweest hebben, prelaten, baenroetse ende ridderen ende die steden ende van dat die scutteren op thuus lagen', f° 141, kol. 2.

(55) De gegevens uit de Leuvense rekeningen weerleggen ook volgende bewering van E. Poullet: '... La noblesse brabançonne avait adhéré à l'acte d'union [des villes]. Les ecclésiastiques, s'ils n'avaient par fait d'opposition, n'avaient pas davantage donné signe de vie dans cette affaire. Nulle part on ne trouve de trace de leur intervention dans cette situation spéciale du duché de Brabant'. Zie E. POULLET, *Histoire de la Joyeuse Entrée*, blz. 132.

(56) De Leuvense rekeningen, die hier weer de bijzonderste getuigen blijken te zijn, werden door P. Divaeus hieromtrent nageslagen en in zijn *Jaerboeken* vermeldt hij het volgende met aangifte van zijn bronnen: 'Zij werden naar het schijnt door het stedelijk bestuur vóór het Godshuis Terbank opgevangen. Trouwens we lezen in de rekeningen der stad: "Van den weghe Ter Bank te stichten, van den gaten ane beyde sijden 's weechs te stichten, en van den velde op ander zijde der Bank, doen Minen Heere ende Mine Vrouwe van Brabant in quamen". De Leuvenaars hebben hun ten geschenke aangeboden "eenige zilveren kruiken, twintig amen rhijnerwijn, zeven stukken scharlaken van ons geweef en zes zeer vette ossen". P. DIVAEUS, *Jaerboeken der stad Leuven*, dl. I, blz. 110-111. - Zie ook E. LOUSSE, *La Joyeuse Entrée*, blz. 148-149.

echter van de eerste Blijde Inkomst zijn daar als duidelijke getuigen van voorbereidende arbeid van heel andere aard. Want was het plan een uitgebreid inhuldigingscharter op te stellen wellicht vroeger reeds overwogen, toch zal de maand december wel aan de eigenlijke formulering gewijd zijn geweest(57). Men kan zich afvragen wat tenslotte de Brabanders er toe heeft gebracht van hun nieuwe hertogen zulke wel-uitgestippelde waarborgen te eisen. Zonder twijfel was vooreerst het ogenblik niet slecht gekozen om de vervulling te eisen van hun misschien reeds lang gekoesterde verlangens; daar de successie betwistbaar was, bleek hun steun immers van het grootste belang. Ook bleef in hen, zoals gedurende de voorbije tijdspanne, de prijzenswaardige bezorgdheid levendig om de eenheid van hun land. En eindelijk beving hen een waarschijnlijk niet ongegronde vrees voor het behoud van hun privilegies; ze stonden begrijpelijkerwijze wantrouwig tegenover de vreemdeling Wenceslas, die daarenboven afkomstig was uit een nog hoofdzakelijk feodaal vorstendom en die niet de Brabantse traditie en de talrijke verworven rechten kende.

Men kan dan ook alle 34 artikels(58) van de Blijde Inkomst terug

(57) De betalingen door de stad Leuven gedaan tussen 6 december en 3 januari wijzen op een druk contact-zoeken door de steden en de adel: “Item van boeden te sinden met brieven ane die stede, baenroetse ende riddere te tweemale” [na 7 december]; - Item enen boede in tlant van Lymbourch ende van Daelhem ghesindt met brieve, XI in december’; - ‘Item noch van boeden te sinden met brieven ane die stede ende elder, XI in december’; - ‘Item ene vaert te Brucelle, 8 heren, 1 clerc ende 3 cnapen, XXVII in december’; - ‘Item ene vaert te Brucelle, 8 heren, 1 clerc ende 3 cnapen, II in jan.’. S.A. Leuven, nr. 4986, f° 150vo en 151.
Men mag hier tevens met recht veronderstellen dat in Kortenberg besprekingen hebben plaats gehad, temeer omdat er aldaar op 12 december werkelijk een zitting is geweest: ‘Item ene vaert te Cortenberghe, 6 heren vander stad, 3 heren van Cortenberghe, 1 clerc ende 3 cnapen, XII in december’, *ibid.*, f° 150vo, kol. 2.

(58) De Blijde Inkomst-tekst behandelt duidelijk 34 punten, steeds aanvangend met ‘Voirt gheloven wi’. Toch spreken vele auteurs van 33 artikels. De oorzaak hiervan ligt in het feit dat de drukken van het ancien régime, zonder twijfel in navolging van een vergissing van één van hen, art. 18 en art. 19 samen namen.

brengen tot ofwel een waarborg voor 's lands eenheid, ofwel een bekrachtiging van algemene of speciale privilegies. Artikel 1 belooft aan de reeds in 1355 geformuleerde eis te voldoen, nl. de toegezegde vergoeding aan de zusters van de hertogin uit te betalen en dit - volgende woorden stemmen letterlijk overeen met het stedenverbond - '*zonder die lande te sceidene*'. Het tweede vertrouwt het bewaken en conserveren van de hertogelijke archiefstukken gedeeltelijk aan de steden toe; deze rechtstitels, vooral enkele diploma's van de opperleenheer, de keizer, waren immers in de gegeven toestand in waarde toegenomen, daar ze bij eventueel conflict als bewijzen zouden moeten dienen. Het derde en tiende stipuleren, dat nooit een verbond zal worden gesloten noch een offensieve oorlog begonnen, noch grondgebied afgestaan of in leen gegeven zonder voorafgaand advies van de steden en het land; het grote hertogelijke zegel, gebruikt in zulk geval van gebiedsafstand, wordt daarom insgelijks onder stedelijke hoede en controle gesteld. De onverbreekbare band met de veroverde landen Limburg en Overmaas wordt in artikel 4 opnieuw sterk benadrukt en artikel 24 belooft, dat de eventueel later veroverde gewesten 'toebehoeren soude onsen ghemeinen lande van Brabant, sonder wederkeren'. Het zevende sluit in zover bij het eerste aan, dat het voor de toekomst de erfopvolging regelt; alleen de wettige opvolger zal er aanspraak op kunnen maken en 's lands onverdeelde erfenis zal hem toekomen. Niet minder treffend naast al die waarborgen, die wel zeer aktueel klinken in de gebeurtenissen, die zich toen reeds bijna twee jaar in Brabant afspeelden, is de lange lijst van privilegies van allerlei aard: juridische en economisch-financiële bepalingen, verordeningen nopens het statuut der hertogelijke ambtenaren, confirmaties van algemene en particuliere voorrechten. 't Is als wilden de Brabanders al hun dierbaarste vrijheden opnieuw bekrachtigd of duidelijker omschreven zien om aldus elk eventueel machtsmisbruik te voorkomen.

* * *

Verdient de Blijde Inkomst de naam een algemeen-Brabants landcharter te zijn? De tekst zelf is in dit opzicht duidelijk: alle Brabantse onderdanen zonder onderscheid van stand worden bij de bevoorrechten gerekend. In de *expositio* worden ze ‘onse goede liede van onsen lande van Brabant’ genoemd. Elk afzonderlijk artikel - behalve het 26e, dat uitsluitend voor de kloosters bestemd is - wordt uitdrukkelijk aan hen toegestaan; het eerste in volgende bewoordingen: ‘soe gheloven wy onsen goeden lieden van onsen steden ende lande vorscreven’, de andere als volgt: ‘voert gheloven wi hen’. Na genoemd privilegie van de geestelijkheid zou het persoonlijk voornaamwoord verwarring kunnen stichten en hernam men in artikel 27 weer expliciet: ‘voert gheven wi onsen goeden lieden van onsen vorscreven lande ghemeinlec’. Artikel 34, dat een algemene confirmatie van alle vroeger-verkregen voorrechten is, bevat een nog uitgebreider omschrijving: ‘Voert hebben wi gheloeft allen onsen goeden lieden, steden, vrijheden, cloesteren en alle onsen lande voirghenoemt’.

Wel is ene groep, meer dan een andere met voordelen gaan strijken, overeenkomstig voorzeker de gewichtigheid van de rol, die in de voorbereidende besprekingen en bij de redactie werd gespeeld (men kan immers aannemen, dat de akte werd opgesteld op basis van een petitielijst, vervaardigd door de delibererende partijen)[(59)]. Zeker hadden hier de steden het leeuwenaandeel; overtuigend daaromtrent is dat de toestemming van het land zonder dewelke de hertogen sommige belangrijke regeringsdaden niet konden stellen, grotendeels aan hen toekomt en, op één uitzondering na, steeds aldus wordt omschreven ‘wille ende consent onser stede ende ons land’[(60)]. Men kan daarbij aannemen, dat de twee voornaamste onder hen, Leuven en Brussel, het hoogste woord hebben gevoerd. Leuven kwam immers,

(59) E. LOUSSE, *La Joyeuse Entrée*, blz. 155-156. Schrijver verklaart tevens daardoor de weinig-logische volgorde der artikels: ‘Cet ordre - baroque ou gothique à nos yeux - reflèterait simplement le concours et les luttes d'influence qui se firent jour pendant les débats des députés, chacun s'évertuant à faire passer par priorité sa motion particulière’.

(60) Zie de artikels 1, 3, 5, 10; een uitzondering is art. 13: ‘het en si bi rade van onsen ghemeinen lande’. - G. BOLAND, *Un siècle d'alliances*, blz. 621, licht de betekenis van de periode 1355-1356 voor de steden toe als volgt: ‘Comme leur deuxième confédération [1313] les a rendues prépondérantes dans la politique intérieure du duché, ainsi la troisième [1355] dans la politique internationale’.

door artikel 2 in aanmerking als depot van de Brabantse charters en Brussel kreeg door artikel 3 het hertogelijke zegel in zijn bezit; de (2 maal) drie sleutels van de bewaarplaatsen verdeelden zij, samen met de hertog, onder elkaar.

En andere groepen, inz. de eerste twee standen? Geen enkele stipulatie heeft uitdrukkelijk de adel op het oog, tenzij gedeeltelijk artikel 30 over het jachtrecht. De geestelijkheid bekwam genoemd artikel 26, nl. een algemene bevestiging van haar privilegies. Kan men hieruit afleiden dat haar vertegenwoordigers bij de eedaflegging van de vorsten op 3 januari aanwezig waren(61), een reden om te besluiten tot *aktieve* deelneming van haar kant aan het opstellen der Blijde Inkomst is dit nog niet; even goed kan men er het voortzetten van een bestaande traditie in zien, een bijzondere attentie, die de eerste stand van het land in plechtige omstandigheden van die aard meestal, ook elders, te beurt viel(62). Misschien heeft het artikel, bestemd voor de Sint-Petersmannen (art. 28), diezelfde betekenis; deze reeds lang door de Brabantse hertogen bijzonder geprivilegieerde groep werd ter gelegenheid van de inhuldiging te Leuven, waar de meesten van hen woonachtig waren, afzonderlijk bedacht. Artikel 33 is pas in tweede instantie een waarborg voor een rechtvaardige rechtspraak in Waals-Brabant; de eerste bestaansreden ervan is de belofte, dat ook aldaar - een overblijfsel van het oude Lothrijk - geen niet-Brabander een belangrijke functie zal kunnen bekleden. Het bezegelde dus het feit dat Brabant dat gebied volledig tot het zijne had gemaakt.

Dient men hier evenwel geen rekening te houden met het feit dat de grenzen van Brabant zich in de loop der jaren, en vooral op 't

(61) S.P. ERNST, *Mémoire sur la question: Vers quel temps les Ecclésiastiques commencèrent-ils à faire partie des Etats de Brabant*?, blz. 141: ‘La duchesse Jeanne promet par le 25e [= 26e] art. de conserver irrévocablement à tous les monastères de son pays tous leurs privilèges et chartes. Or, qui peut, attendu les moeurs de la nation, croire raisonnablement qu'il n'y ait pas eu quelques députés de la part des monastères, pour recevoir le serment de la duchesse et du duc? Concluons donc que les Abbés intervinrent à l'inauguration de la duchesse Jeanne’.

(62) Cfr. E. POULLET, *Histoire de la Joyeuse Entrée*, blz. 132: ‘Lié par les promesses faites par ses devanciers, Wenceslas, croyons-nous, octroya l'art. 26 pour plus grande sûreté des gens de l'Eglise et pour qu'on ne pût leur opposer aucune exception’.

einde der XIIIe eeuw, heel wat hadden verruimd? Tot in drie artikels der Blijde Inkomst toe wordt trouwens de territoriale nalatenschap van Jan III uitdrukkelijk omschreven als gelegen zowel aan de overkant als aan deze zijde van de Maas(63). Genoten dan ook de geannexeerde gebieden van de verleende privilegies? Tweemaal, in artikel 4 en 18, komen Overmaas en Heusden(64) ter sprake. Het eerste is echter klaar en duidelijk van 'Brabantse' inspiratie, een tegemoetkoming aan Brabantse eisen (cfr. art. 33); zinnen als: dat Limburg, Dalhem, Spremont, Rode, Kerpen en Heusden 'wel versekert selen sijn onsen lande van Brabant' en 'van onsen lande Brabant niet gesceyden en mach werden' spreken een voldoende duidelijke taal. De Brabanders wilden er zeker van zijn, dat de veroverde gebieden niet van het kernland zouden worden afgescheiden en toonden hierin, zoals E. Lousse doet opmerken, hun zucht naar expansie en imperialisme(65). Artikel 18 daarentegen is, en dat even duidelijk, *wel* voor Overmaas en Heusden bedoeld. Waarom deze, en alléén deze stipulatie over het gerechtelijke tweegevecht, expliciet tot voornoemde gebieden werd uitgebreid, daarvoor vonden we geen verklaring.

We zijn echter niet alleen op de tekst van de Blijde Inkomst aangewezen om een oplossing te zoeken voor het probleem van het al of niet eng-Brabants karakter er van. Afzonderlijk en resp. op 19 september en 23 oktober 1356 deden Johanna en Wenceslas, zoals gebruikelijk was, hun blijde intrede in de stad Limburg; na de hoofdstad Leuven genoten de voornaamste steden van het hertogelijk gebied deze eer(66). Op dezelfde data gaven ze ieder een charter van

(63) Art. 3, 7, 10.

(64) De stad en het land van Heusden, gelegen aan de Maas in het huidige Noord-Brabant, waren lange jaren een voorwerp van twist tussen Brabant en Holland. In 1334 werden ze rechtens aan hertog Jan III toegewezen, die er in 1346, na de dood van de laatste heer van Heusden, bezit van nam.

(65) E. LOUSSE, *La Joyeuse Entrée*, blz. 156-157.

(66) E. DE DYNTER, *Chronicon*, blz. 22: '...et deinde successive aliis certis diebus in omnibus aliis oppidis et locis consuetis ducatuum Brabancie et Limburgi, ac eciam in oppido Mechlinensi in duces Brabancie et Limburgi et dominos Mechlinenses fuerunt recepti'. - *Brabantsche Yeesten*, blz. 31: 'Dus worden ghehuldt met groter eere / Johanne ende Wencelijn mede, / Haer man, te Loven in de stede / ... Daer na te Bruessel, ende alsoe vort / Van steden te steden, daer dat behoert'. - F. PRIMS, *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. V, blz. 6: 'Waarschijnlijk deden de vorsten hun blijde intrede [te Antwerpen] op 5 of 6 Februari. We hebben immers een akte van 6 Februari te Antwerpen gegeven door Wenceslas'. - J.H. VAN HEURN, *Historie van 's Hertogenbosch*, blz. 201: 'Ze kwamen in het zelve jaar binnen 'sHertogenbosch, alwaer zij mede plegtig gehuldigd werden. De hertog en de hertogin, om zich van de gunst der stad te verzekeren, schonken haar twee vrije jaarmarkten en vergunden haar in den rechterhoek van het stadswapen het hunne, zijnde Brabant en Limburg tegenover elkaar geëcarteleerd, te mogen voegen'.

identieke inhoud, in het Frans opgesteld. Dit ook strookte met de gewoonten; om de gunst van de stedelingen te winnen, zwoeren nieuwe vorsten eerbiediging van de stadsprivilegies en gaven in sommige gevallen andere voorrechten. Was pas-genoemde keure ook zulke tegemoetkoming aan de Limburgse poorters? Ze was meer dan dat. Ze werd geadresseerd aan alle edelen, steden en vrijheden van het hertogdom Limburg, Dalhem en alle bezittingen van over de Maas. De hertogen verklaren erin eerst zelf de eed van trouw te hebbben afgelegd en daarna die van hun onderdanen te hebben aanhoord, en beloven de van oudsher bestaande privilegies te respecteren. Na die algemene beloften volgen drie nader-gespecificeerde toegevingen: 1° genoemde gebieden zullen nooit verkocht of verpand worden; 2° geen vreemdeling of bastaard zal tot hoge ambten worden toegelaten; 3° het bestaande gerechtshof der XII zal worden gehandhaafd om aan iedereen recht te laten wedervaren (‘*faire à grans et petits la loy dou pays*’); ze hebben de plicht de klachten over onwillige en onrechtvaardige gerechtelijke ambtenaren te aanhoren en aan de hertogen over te brengen(67).

(67) Originelen van beide charters bevonden zich tijdens het ancien régime in de stad Limburg in het archief van het Hooggerechtshof van de stad en het hertogdom van Limburg. Samen met verspreide gedeelten van dit archief, is het charter van Johanna vorige eeuw in het Rijksarchief te Luik terecht gekomen (*Charters van Limburg*, nr. 9); Ch. PIOT, *Renseignements sur les archives de la Haute Cour de Limbourg*, blz. 159-198. - Het charter van Wenceslas liet slechts een spoor van zijn bestaan na in een authentiek [XVIIIe-eeuws] afschrift, door het Hooggerechtshof aan de Raad van Brabant afgeleverd (A.R.A., *Conseil d'Etat*, nr. 734; vroeger 153b); J. THISQUEN, *Histoire de la ville de Limbourg*, blz. 29.
Het aangehaalde werk van Ch. Piot bestaat uit twee delen. Vóór een lijst der Limburgse originele charters, bewaard te Luik (blz. 189-198), wordt een ontleding van een Limburgs privilegieboek gepubliceerd, die in 1787 door leden van het Hooggerechtshof van Limburg werd opgesteld. Volgens Piot zou dit privilegieboek waarschijnlijk niet meer bestaan; waardoor derhalve de waarde van de analyse, in acht genomen nog de schaarste aan Limburgs bronnenmateriaal, vergroot wordt. Deze analyse werd door het Hooggerechtshof zelf vervaardigd om van het Oostenrijks bewind meer zelfstandigheid te verkrijgen voor de rechtspraak in Limburg, wat dus zeggen wilde: onafhankelijkheid tegenover de Soevereine Raad van Brabant. De bestaande feitelijke afhankelijkheid werd door de ontleding der Limburgse privilegiebrieven in rechte als onhoudbaar aangetoond. Vooral de akten van Johanna en Wenceslas van 1356 waren dienstig bewijsmateriaal: ‘Ces actes, postérieurs à l'inauguration faite en Brabant, démontrent que le duché de Limbourg jouissoit de ses droits, coutumes, usages et privilèges particuliers, et indépendamment du duché de Brabant; et il est évident que la haute justice du duc représentée par la haute cour moderne, faisoit le corps ou la plus grande partie des XII’, tekst van 1787; Ch. PIOT, *Renseignements*, blz. 164.

t.o. 32

III.- Het groot zegel van de hertogen Wenceslas en Johanna. (Exemplaar, hangend aan nr. 900 der *Charters van Brabant*.)

IV.- Contra-zegel van het groot zegel van Wenceslas en Johanna.

Was dit charter bedoeld als een vervanging of een aanvulling van de Brabantse Blijde Inkomst? De laatste veronderstelling lijkt tamelijk onwaarschijnlijk. Twee concessies waren immers reeds te Leuven toegekend en de derde maakt o.i. art. 15, waarin wordt geformuleerd dat machtsmisbruik der ambtenaren van justitie zal worden bestreden door het jaarlijkse 'besuec' (enquête), voor Overmaas overbodig: want hier werden de XII met een dergelijke opdracht belast. Men kan dus beter van een vervanging spreken - zij het dan ook een van heel wat minder waarde - en van, gelijk enkele schrijvers doen, een 'Blijde Inkomst voor Limburg'. Sloot deze bijgevolg elke begunstiging door het Brabants charter uit? Toch niet. Wellicht was Limburg in die tijd de weg aan 't opgaan naar gelijkberechtiging met het hertogdom, waarmee het toen reeds een ruime halve eeuw verbonden was(68). Daarvan getuigden toch de deelneming van Limburgse gemeenten aan het stedenverbond en dat éne artikel 18 in de Blijde Inkomst.

Daarvan getuigt ook het feit dat de Limburgse oorkonde geen verdere geschiedenis heeft gehad. Johanna en Wenceslas schijnen de eersten en de laatsten te zijn geweest die aan de Limburgers een meer gedetailleerd inhuldigingscharter hebben geschonken. De volgende vorsten hebben blijkbaar zelfs gebroken met de gewoonte hun bezittingen van over de Maas met een bezoek te vereren bij de aan-

(68) E. LOUSSE, *La Joyeuse Entrée*, blz. 156: 'Nous sommes enclin à considérer la joyeuse entrée de 1356, en son ensemble, comme une charte générale du pays de Brabant, mais qui tient compte... d'autre part, à l'extérieur du pays primitif, de certaines acquisitions récentes ou contestées. Nous y voyons le reflet d'une formation politique inachevée, dont la constitution se consolide petit à petit'.

vang van een regering[69]. Ze beperkten er zich meestal toe een bekrachtiging van de bestaande privilegies te bezegelen in aanwezigheid van een Limburgse afvaardiging, die hiervoor en voor de eed van trouw naar een of andere Brabantse stad uitgenodigd was. En dit deden ze niet bij gebrek aan belangstelling voor een geannexeerd gebied, - hoezeer ook de in 1396 genomen beslissing van hertogin Johanna afstand te doen van Overmaas ten gunste van Filips de Stoute daaraan zou kunnen doen denken! - maar omdat men dat gebied als meer en meer coherent met het Brabants kernland aanzag en het dus ook vanzelfsprekend vond dat het genoot van de vele, weluitgestippelde beloften, die de vorst in de Brabantse hoofdstad bij zijn intrede gewoon was te doen[70]. Bij de Blijde Inkomst van Filips de Goede is het trouwens zeer duidelijk dat zij ook de Lim-

(69) Toch schijnt het overeenkomstig de Limburgse privilegies te zijn geweest, dat de hertog er persoonlijk kwam om de eed af te leggen: '... f° 5 se voit que lorsque le duc vient à mourir, que son successeur est tenu de venir à Limbourg pour se faire recevoir, et que lorsqu'on le reçoit, qu'il doit faire le serment sur les Saintes Evangiles', analyse van 1787, Ch. PIOT, *Renseignements*, blz. 160.

(70) Filips de Stoute volgde Johanna en Wenceslas als heer van Limburg op. Tegen de stellige beloften van haar Blijde Inkomst in, stond op 19 juni 1396 hertogin Johanna al haar rechten op Limburg en Overmaas af aan de enige kleindochter van haar vader hertog Jan III, Margaretha van Male; en dit om de hulp die ze vanwege Margaretha's man, Filips de Stoute, in het Brabants-Gelders conflict had mogen genieten. Ook werd toen besloten dat Margaretha's tweede zoon, Antoon, als eventueel Brabants troonopvolger aan het Brabantse hof zou worden opgevoed. H. VAN WERVEKE, *Lodewijk van Male en de eerste Boergondiërs*, blz. 210-217; met veelvuldige verwijzingen naar H. LAURENT en F. QUICKE, *L'accession de la maison de Bourgogne aux duchés de Brabant et de Limbourg*, dl. I (1383-1396), 1939 (*Mém. acad.*). - Filips kwam niet naar Limburg voor zijn blijde intrede, maar stuurde een vertegenwoordiger, die in zijn naam de eed aflegde en de bestaande voorrechten beloofde te eerbiedigen. De hertog zelf bekrachtigde later de toen gedane beloften, in een op 4 juli te Arras gedateerde, en nu nog te Luik (R.A.) bewaarde oorkonde; Ch. PIOT, *Renseignements*, blz. 165.
Antoon van Boergondië viel een aanzienlijke erfenis te beurt. Zijn moeder, in wier voordeel de kinderloze hertogin Johanna op 17 mei 1404 bij de dood van Filips de Stoute afstand deed van al haar bezittingen, benoemde hem op 19 mei daaropvolgend tot goeverneur van Brabant en Limburg. Bij het afsterven van zijn moeder werd hij heer van dit laatste hertogdom (16 maart 1405). Bij de dood van Johanna tenslotte, zal hij bezit nemen van de hele Brabantse erfenis (18 december 1406). In hoedanigheid van hertog van Limburg en goeverneur van Brabant liet hij in 1405, vermits hij zelf verhinderd was zich ter plaatse te begeven, vertegenwoordigers van zijn bezittingen van over de Maas bij zich komen voor de gebruikelijke wederzijdse eedaflegging. In een te Brussel op 11 juli 1405 gedateerde oorkonde bevestigde hij de alsdan gedane beloften (Origineel te Luik, R.A.; Ch. PIOT, *Renseignements*, blz. 167. - Kopie in *Registre noir*, f° 224, A.R.A., *Chambre des comptes*, nr. 11).
Jan IV volgde in 1415 zijn vader, die in de slag bij Azincourt gesneuveld was, op. Op 13 januari 1416 deed hij te Leuven zijn blijde intrede. Ook hij ging nadien niet persoonlijk naar Limburg. Hij liet zich namelijk vertegenwoordigen door Hendrik van Bergen, die te Maastricht in zijn naam de eed aflegde voor de Limburgse afvaardiging (S.P. ERNST, *Histoire du Limbourg*, dl. V, blz. 200). Wel heeft hij daarna zichzelf tot het onderhouden van die eed verplicht in een charter, gegeven te Mons in Henegouwen op 26 maart 1419 (n. st.); Ch. PIOT, *Renseignements*, blz. 168 en G. GOOSSENS, *Etude sur les Etats de Limbourg*, blz. 17.

burgers beneficieerde[71]. Niet meer alleen tot ‘onse goide liede van onsen lande van Brabant’ maar tot ‘onse goede lude en de ondersaeten onser lande van Brabant ende van Lymborch ende onser andere lande van Overmase’ richtte deze hertog zich. En nog in twee andere charters, in die dagen door hem te Leuven bezegeld, bedacht hij zijn onderdanen van over de Maas: hij beloofde hun een origineel van zijn Blijde Inkomst te bezorgen[72] en gaf hun afgevaardigden een charter mee, dat enkele speciale, op hun aanvraag verleende privilegies bevatte[73].

(71) Leuven, 5 oktober 1430. Uitgave in de *Placcaeten van Brabandt*, dl. I, blz. 152.

(72) In deze brief, insgelijks op 5 october bezegeld, somt de hertog standen, steden e.d. op, die een origineel der Blijde Inkomst zullen ontvangen. ‘...ende eenen der Ridderscap ende bancken onser stat ende lands van Lymborch ende onser andere lande van Overmase ghemeinlic...’. Origineel in S.A. Leuven, nr. 1360bis.

(73) Dit charter werd de volgende dag, 6 october, verleend. Afschrift in *Register* nr. 15 van de *Rekenkamer* A.R.A.; L. GACHARD, *Inventaire des archives des Chambres des Comptes*, dl. I, nr. 15. Een analyse ervan (anno 1787) in Ch. PIOT, *Renseignements sur les archives*, blz. 169-171. - Voor al wat de relatie Brabant-Limburg-Overmaas betreft, vgl. M. YANS, *Joyeuses Entrées et Serments d'inauguration au duché de Limbourg, passim*.

IV

De Blijde Inkomst werd opgesteld en ingekleed gelijk de meeste middeleeuwse *diplomata*. Buiten haar respectabele lengte heeft zij vormelijk niets indrukwekkends. De formulering is zeer gewoon en verschilt niet van die der andere hertogelijke charters. Zij heeft noch een *invocatio* noch een *salutatio*. De korte *arenga* is helemaal niet hoogdravend en wijst op de plicht van de overste zijn getrouwe en aanhankelijke onderdanen ter wille te zijn. De *expositio* vertolkt hetzelfde op een meer concreet plan: de door de Brabanders betoonde gehechtheid tegenover de afgestorven hertog en zijn voorgangers, en de hoop in de toekomst dezelfde trouw te zullen ondervinden, deden de nieuwe vorsten tot het verlenen van 'allerhande pointen, articlen ende vesticheden' besluiten. In tegenstelling tot de Keure van Kortenberg, die 58 zegels draagt (en die tevens met een daverende inleidingsperiode aanvangt) heeft zij, buiten het grootzegel van de hertogen, er maar vijf. Bij de belofte het verleende 'teeeuweliken daghe' te zullen naleven worden de 'hoir ende nacomelinge' betrokken. De datum: Leuven, 3 januari 1355, is gesteld in de in Brabant meestal gebruikte Paasstijl en dient derhalve als 3 januari 1356 geïnterpreteerd.

Zij werd verleend door Johanna van Brabant, in hoedanigheid van hertogin van Luxemburg, Lotharingen, Brabant en Limburg en markgravin van het Heilig Rijk, en door Wenceslas van Bohemen, heer van dezelfde gebieden, in hoedanigheid van haar wettige man en *momboor*. Als erfdochter trad Johanna als eerste op; de landen van haar vader waren haar toegezegd; de hulde der Brabanders gold vooral hun eigen prinses. Haar man, met wie ze in maart 1352 was gehuwd na de dood in 1345 van haar eerste echtgenoot, graaf Willem II van Henegouwen[(74)], fungeert slechts als haar helper, be-

(74) C. KNETSCH, *Das Haus Brabant*, dl. I, blz. 40.

schermer en eventuele plaatsvervanger[75]. Zodra hij echter door haar volk was erkend, heeft zij de moeilijke regeringstaak aan hem overgelaten. In latere charters, waarvan het oudste, ons bekende, dateert van 12 januari 1356 (n.st.)[76], heeft ze hem haar eerste plaats afgestaan en liet ze soms zelfs na te verschijnen[77]. Volgens een akkoord, met haar schoonbroeder, Keizer Karel IV, te Maastricht getroffen, heeft ze op 20 februari 1357 (n.st.) de overdracht van autoriteit in een oorkonde, gegeven te Brussel, bezegeld; zij stond haar man het recht toe '*absque contradictione qualibet..., tamquam verus et legitimus et naturalis princeps et dominus, dominari, regere*...' Voor zichzelf behield ze echter het recht van medeweten en raadgeving: '*verum tamen haec omnia de nostris scientia et consilio administrabit*'[78]. De in de Blijde Inkomst gebruikte titulatuur is die van alle volgende charters, door beide vorsten geschonken[79].

(75) E. HABERKERN en J.E. WALLACH, *Hilfswörterbuch für Historiker*, definiëren als volgt het woord 'momboor': 'In den Niederlande im späteren M.A. Stellvertreter eines Landesherrn, der irgendwie behindert war oder auch vertrieben wurde, ohne abgesetzt zu werden'.

(76) A.R.A., *Charters van Brabant*, nr. 902; A. VERKOOREN, *Inventaire*, dl. II.

(77) Zo b.v. in alle akten waarin Wenceslas beslissingen trof betreffende de Leuvenaars gedurende het democratisch oproer van 1360-1363. Zij werden uitgegeven in H. SERMON, *Geschiedenis van Peeter Coutherele*. - 'Momboor' komt dan ook maar zeer sporadisch meer in de charters voor; nochtans verschijnt het rond 1370 soms terug, o.a. in de Confirmatie van het Charter van Kortenberg (1372).

(78) Deze oorkonde werd uitgegeven in C. BUTKENS, *Trophées*, dl. I, *Preuves*, blz. 190. Lodewijk van Male die, aanspraak makend in naam van zijn vrouw op zijn deel in de erfenis van Jan III, Brabant was binnengevallen, heeft aanvankelijk met deze regeling schijnbaar geen vrede genomen, want in een oorkonde van 18 maart 1357 (C. BUTKENS, *ibid.*, blz. 192) noemt hij Johanna als eerste 'als gherechte arfgename' en Wenceslas 'alse onser voorscreven suster wettich momboor'. De beslissing van Johanna was immers, voor wat de nalatenschap betreft (in geval van kinderloos afsterven), in het voordeel van Luxemburg uitgevallen! Daarna zal ook hij steeds Wenceslas het eerst noemen.

(79) *Graaf van Luxemburg* was Wenceslas in 1346 geworden na de dood van zijn vader, Jan de Blinde, koning van Bohemen; in 1354 had zijn broer, Keizer Karel IV, hem tot *hertog* verheven. Voor de titel *Hertog van Brabant*, zie: H. NELIS, *L'origine du titre Duc de Brabant*, in *Revue des Bibliothèques et Archives de Belgique*, 1908, blz. 145-161; P. BONENFANT, *L'origine du titre de duc de Brabant*, in *Ann. Fédér. arch. et hist. de Belg.*, dl. 38, 1949; J. DE STURLER, *De Brabantse instellingen*, blz. 164-165.
Naast *Markgraaf van het Heilig Rijk* verschijnt een tiental jaren na de Blijde Inkomst in sommige charters eveneens: 'marcgrave... ende desselfs op desside 's geberghs gemein *vicarius*'. Volgens H. VANDER LINDEN, *Wenceslas van Behem*, blz. 174, verkreeg Wenceslas op 27 october 1366 van Keizer Karel IV het vicariaat van het Rijk, aan deze zijde van de Alpen.

De *notificatio*, het beknopte ‘doen cont’, maakt een geheel uit met het *adres*, dat algemeen is en ‘allen den ghenen die deze lettren suelen sien ende horen lesen’ omvat. Het charter is dus bestemd om ter kennis van alle derde personen te komen en is van publiekrechtelijke aard. Het onderhouden van de verleende artikels wordt in de *sanctio* vooreerst door een eed op het Evangelie gewaarborgd. Vervolgens wordt het weigeren van elke dienst toegelaten, indien de vorsten of hun opvolgers het beloofde niet zouden naleven. De *corroboratio* behelst de aankondiging van het gemeenschappelijk grootzegel van de hertogen als geldigheidsteken en het verzoek aan vijf Brabantse ridders, n.l. Diederik van Hoerne, Hendrik Berthout, Gerard, heer van Vorselaer, Jan, heer van Boechout, en Bernard, heer van Bornival, de oorkonde te willen bezegelen ‘om die meerdere sekerheid onsen voirscreven goiden lieden hier af te doene’.

Het groot zegel is, in tegenstelling met de zegels van de andere Brabantse hertogen, die alle ruiterzegels zijn, van het heraldische type[(80)]. Is dit te verklaren door de haast die men gedwongen was

(80) Beschrijving van het groot zegel van Wenceslas en Johanna (vertaald uit A. VERKOOREN, *Inventaire des Chartes de Brabant*, dl. II, nrs. 900 en 901, maar hier en daar aangevuld en geverifieerd na onderlinge vergelijking der overblijvende exemplaren van het zegel):
Rond zegel van natuurlijk was, 96 mm, hangende aan dubbele staart.
Binnen een uitgeschulpte randlijn, op getraliede grond met rozen en schuinkruisjes beurtelings versierd, een schild, gedeeld: 1) gevierendeeld: a en d: een gekroonde en dubbelstaartige leeuw (Bohemen); b en c: op gedwarsbalkte grond met 16 stukken een gekroonde leeuw (Luxemburg); - 2) gevierendeeld: a en d: een leeuw (Brabant); b en c: een gekroonde en dubbelstaartige leeuw (Limburg). - Het schild is getopt met, als schildhouder, een engel.
Randschrift (op twee regels, tussen twee stippellijnen en gescheiden door een andere): †S' *x* WENCESLAY *x* DEI *x* GRA *x* LVCCEMBVRG' *x* LOTHR *x* BRABANCIE *x* AC *x* LYMBVRGIE *x* DVCIS *x* (eerste lijn eindigend met een omgewende, gaande en dubbelstaartige leeuw) † ET *x* IOHANNE *x* EI'DEM [= EIUSDEM] *x* GRA *x* LVCCEMB̄ *x* LOTHR *x* BRABAN̄ *x* AC *x* LYMBVRG' *x* DVCISSE.
Tegenzegel: rond, 45 mm. Op getraliede grond, met rozen en schuinkruisjes beurtelings versierd, onder een kleine troonhemel, een staande vrouw, houdend twee schilden; dat van haar rechterhand: gevierendeeld Bohemen en Luxemburg (zoals 1) van het zegel); dat van haar linkerhand: gevierendeeld Brabant en Limburg (zoals 2) van het zegel).
Randschrift (op één regel tussen twee stippellijnen): †S' *x* WENCESLAY *x* ET *x* IOHANNE *x* SACRI *x* IMPERII *x* MARCHION̄.

aan de dag te leggen om tegen 3 januari met de matrijs er van klaar te zijn?[81] In zijn randschrift komt de naam van Wenceslas vóór die van Johanna voor, wat dus afwijkt van de volgorde in de Blijde Inkomst. Het zegel werd zeer uitzonderlijk gebruikt en waarschijnlijk slechts voor zeer gewichtige handvesten. Volgens artikel 3 werd het aangewend in gevallen van gebiedsafstand. Zijn belang evenaarde dat van het hertogelijke archief, want - naar hoger is gezegd - werd het insgelijks onder de controle der steden gesteld[82]. Is het daardoor wellicht dat wij het zo zelden zien verschijnen aan de Brabantse charters? Er is ons, buiten de Blijde Inkomst, maar één voorbeeld bekend[83]. Meestal nam men zijn toevlucht tot de kleine afzonderlijke zegels, waarvan nog zeer vele exemplaren zijn bewaard.

De vijf getuigen en medebezegelaars[84] waren zeer vooraanstaan-

(81) Het lijkt althans wel waarschijnlijk dat, gezien de omstandigheden, de steden aangedrongen hebben op het tijdig klaar komen der zegels, zodat de vorsten, bij hun bezoek aan Leuven reeds, zich onvoorwaardelijk zouden verbinden hun geloften na te komen. Wel bevatten de Leuvense stadsrekeningen, die een kostbare bron zijn, maar door hun aard dikwijls te weinig duidelijk, volgende nota's: 'Item van coste doe men die brieve smorghens en savonds bezeghelde op die borch' [ca. 24 januari], f° 151, kol. 2. - 'Item van den charteren te bezeghelen van slands weghen, den zeghelen 30 scilde oude, ende sinen clercken 10 scilde oude' [februari 1356], f° 152, kol. 2. - Maar wie kan zeggen of ze de Blijde Inkomst betreffen en, zo ja, wanneer die bezegeling eigenlijk heeft plaats gehad?

(82) Deze bepaling werd blijkbaar in toepassing gebracht; we lezen immers in de Leuvense stadsrekeningen: 'Item Henricus van Nymeghen van 2 slotelen te makene, enen van shertoghen groten zeghelen, ende enen van den charteren in den torre ane die scapereede daer si in ligghen' [mei 1356], f° 153 kol. 1.

(83) Nl. het stuk nr. 1710 (22 maart 1358) van de *Charters van Brabant*, A.R.A.; het heeft betrekking op Antwerpen, dat aan Lodewijk, graaf van Vlaanderen, als leen was afgestaan.
P. DE RAM, *Notice sur les sceaux*, kent blijkbaar zelfs het bestaan niet van het gemeenschappelijke grote zegel van Wenceslas en Johanna; hij bespreekt alleen de twee kleine.

(84) Beschrijving van de vijf kleine zegels:
- Diederik van Hoerne: Rond, 27 mm, groene was, hangend aan dubbele staart. In een vierpas een schild met drie posthoorns, vergezeld in hoofd van een barensteel. Randschrift: † S' *x* TEODICI *x* D' *x* HOERNE *x* DNI *x* D' *x* CRANENBORG *x* M'.
- Hendrik Berthout: *idem*.
  In een veellobbig vlak, een schild: drie palen en een vrij kwartier, met 5 blokjes schuinkruiselings gerangschikt. Randschrift: † S' *x* HNRI DNI DE DUFLE ET DE GELE.
- Gerard van Vorselaer: *idem*.
  Een schuingeplaatst schild: drie lelien met driekantige voet en in hoofd een barensteel, helm en helmteken: twee afgewende paardenhoeven. Randschrift: † SI GERAERDI DE VORSLAER MILITIS.
- Jan van Boechout: *idem*.
  In een uitgeschulpte rand een schuingeplaatst schild: een kruis; helm met helmdekkleed, helmteken; een gebaarde man, die een stok (of wimpel) vasthoudt en uit vlammen komt. Randschrift: *x* S' *x* DNI *x* IOHIS *x* DE *x* BO... UT *x* MILITIS.
- Bernard van Bornival: *idem*.
  In een driepas een schild van vair met effen hoofd. Randschrift: † S' *x* BIERNAVT DE BORNEVAL CHEVALIER.

de Brabantse edelen en Bernard Bornival daarbij ‘drossaat van Brabant’[(85)]. Zij waren allen leden van de vorstelijke raad. Hun aanwezigheid bij gewichtige gebeurtenissen wordt vaak in de alsdan opgestelde charters betuigd en meestal verschijnen zij er in laatstgenoemde hoedanigheid (‘onze trouwe rade’ of ‘getrouwe raetslieden’). Diederik van Hoerne, heer van Perweys en van Cranenburg, was zonder twijfel een der aanzienlijksten van het hertogdom. Zijn naam figureert (naar ons weten voor de eerste maal) in de aansluiting van de adel bij het stedenverbond (17 mei 1355, n.st.) op de tweede plaats, en in andere oorkonden dikwijls op de eerste. Reeds in 1334 wordt Hendrik Berthout, heer van Duffel en Geel, en vierde van die naam, vernoemd, en wel in verband met de grote enquête, waartoe Jan III in 1334 het bevel gaf; hij werd toen als rechter aange-

(85) Behalve C. BUTKENS, *Trophées* (Diederik van Hoerne, dl. II, blz. 51; dl. IV, blz. 17 - Hendrik Berthout, dl. II, blz. 136 - Gerard van Vorselaer, dl. II, blz. 19 - Jan van Boechout, dl. II, blz. 268 - Bernard van Bornival, dl. III, blz. 163) hebben we hoofdzakelijk voor de identificatie Brabantse oorkonden nagekeken, met het doel te constateren hoe en wanneer genoemde ridders hun hertogen hebben terzijde gestaan bij het verlenen en bezegelen van oorkonden. Zo consulteerden we de *Codex diplomaticus* van de *Brabantsche Yeesten*, en A. VERKOOREN, *Inventaire des chartes de Brabant*, waarin het uitgebreid personen- en plaatsenregister een goed hulpmiddel was. - Zie ook J. VAN DER STRAETEN, *Het Charter van Kortenberg*, dl. II, blz. 165-192 (*Historische namen*).

steld[86]. Zijn dochter en enige erfgename, Catharina Berthout, huwde met de genoemde Diederik van Hoerne, die vanaf 1368 als heer van Duffel en Geel in de charters voorkomt. Gerard, heer van Vorselaer en burggraaf van Geldenaeken, trad als zodanig reeds in het verbond tussen Vlaanderen en Brabant (9 december 1339) als getuige op[87]. Van het einde van het jaar 1356 droeg hij hierbij de ambtstitel van maarschalk. Hij kwam tussen in het democratische oproer te Leuven (1360), maar kon Pieter Coutereel niet tot redelijker gevoelens brengen; een dergelijke opstand, die een weinig tijds later in Brussel plaats greep, vermocht hij daarentegen te dempen[88]. Jan, heer van Boechout, en Bernard, heer van Bornival, treden in de meeste gevallen samen op. Zij waren de twee Brabantse ridders, die samen met twee Vlaamse edelen werden aangesteld als bewakers van de Charters van Brabant, die op aandringen van Lodewijk van Male te Nijvel waren gedeponeerd[89]. Jan van Boechout wordt sedert 1337 tevens burggraaf van Brussel genoemd. Bernard van Bornival werd in 1353 door de Leuvenaars tot kapitein der stad aangesteld[90]. Behalve in 1356 treedt hij nog menigmaal tussen 1358 en 1363 in de charters als drossaard op[91].

(86) *Brabantsche Yeesten*, dl. I, blz. 792 en 800.
(87) *Charters van Brabant*, A.R.A., nr. 621; A. VERKOOREN, *Inventaire*, dl. I.
(88) H. SERMON, *Geschiedenis van Peeter Coutherele*, blz. 30. *Brabantsche Yeesten*, dl. II, blz. 166.
(89) Zie verder, blz. 53.
(90) P. DIVAEUS, *Jaerboeken der stad Leuven*, blz. 106: 'Bernaerd, heer van Borneval, is door de Leuvenaars tot kapitein der stad aangesteld geworden. Hij had tot vrouw Geertruide, zuster van Lodewijk van Redingen, ridder'.
(91) Hij wordt in een oorkonde van het jaar 1361 'onsen drossate ter tijt in Brabant' genoemd; *Brabantsche Yeesten*, dl. II, blz. 580.
'De drossaard is geen erfelijk officier, maar wordt door de hertog benoemd om het ambt van de seneschalk als hoofd der justitie uit te oefenen'; zie M. VAN HAEGENDOREN, *Inventaris van het archief van de drossaard van Brabant*, blz. 5. - Zie ook: Ch. KERREMANS, *Etude sur les circonscriptions judiciaires et administratives du Brabant et les officiers placés à leur tête par les ducs*, Brussel, 1949; en J. DE STURLER, *De Brabantse instellingen*, blz. 167.

V

Door het naslaan van archiefinventarissen vonden we vier bewaarde originele stukken van de Blijde Inkomst. Drie ervan worden bewaard in het Algemeen Rijksarchief te Brussel. Het rijke fonds *Charters van Brabant* kan op twee exemplaren bogen. Het derde bevindt zich tussen het rijke oude archief van een der vroegere Brabantse hoofdsteden, Zoutleeuw. Het vierde tenslotte bleef in de stad waaraan het destijds werd geschonken, nl. te 's-Hertogenbosch; het neemt daar een plaats in bij een welvoorziene reeks van charters, bewaard in het stedelijk archief(92). Ze hebben tot hiertoe nog niet het voorwerp uitgemaakt van een kritische uitgave of van een, zij het ook maar korte studie. Van de zeven ons bekende uitgaven geeft slechts één, nl. de recente van W. Näf (1951), de tekst van een dezer originelen weer (nr. 900 der *Charters van Brabant* A.R.A.). De zes andere, waarvan er drie verschenen gedurende het ancien régime - nl. in de *Placcaeten van Brabant* (1648), in *De Luyster van Brabant* (1699) en in Loovens' *Practijcke van procederen* (1745), - en drie in de laatste honderd jaar - in *Cours d'histoire nationale*, van A.J. Namèche (1853), in *Histoire de la Joyeuse-Entrée* van E. Poullet (1863) en in *Documents fondamentaux de l'histoire de Belgique* van A. Lallemand en W. De Vreese (1914), - steunen op een afschrift. De oudere zijn zo onnauwkeurig dat men bezwaarlijk kan veronderstellen dat ze op een origineel zouden zijn gecollationeerd. De moderne hebben elk de XIVe-eeuwse kopie uit het *Cleyn Charterboec* van het stadsarchief te Leuven als basis(93).

Buiten enkele kleine uitzonderingen stellen de schrijvers of com-

(92) 1° *Charters van Brabant*, A.R.A., nrs. 900 en 901; A. VERKOOREN, *Inventaire*, dl. II. - 2° *Greffes scabinaux, arr. Louvain, Léau*, A.R.A., nr. 3876[2] (nr. 43); C. PIOT, *Inventaire de Léau*, blz. 15. - 3° S.A. 's-Hertogenbosch, nr. 123; J.N. SASSEN, *Inventaris van 's-Hertogenbosch*, blz. 18.

(93) S.A. Leuven, nr. 1236; J. CUVELIER, *Inventaire de Louvain*, dl. I, blz. 95.

mentators zich, voor de kennis van de oorkonde, met één dezer op een afschrift gebaseerde uitgaven tevreden. Vóór het verschijnen van Namèche's werk, verwijzen ze meestal naar de *Placcaeten* of de *Luyster*; nadien zijn het de moderne, meer handige drukken, die hun de Blijde Inkomst doen kennen. C. Butkens en F. Prims kenden wel het bestaan van een origineel in de *Charters van Brabant*; de eerste zette in de marge de lakonieke noot: '*Chartes de Brabant*' terwijl de andere een meer omschreven aanduiding gaf en verwees naar het stuk, dat in de inventaris van A. Verkooren als nr. 901 is gecatalogeerd(94). Het andere, mooiere exemplaar (nr. 900) uit hetzelfde fonds werd in de laatste twintig jaar in meerdere algemene werken gereproduceerd. Deze fotografische kopieën dienden echter slechts ter illustratie en leidden niet tot een diplomatische ontleding van het document(95).

De nu volgende uiteenzetting wil trachten een dergelijke ontleding te zijn. De originele charters, die van de Blijde Inkomst werden vervaardigd, zullen nu onder de loep genomen worden. Het verleden bewaarde vrij veel bronnenmateriaal en zorgde zodoende voor vaak verrassende ontdekkingen. Het vermoedelijk aantal en de bestemming stelden het voornaamste probleem en de oplossing hiervan zal veruit het grootste aantal bladzijden beslaan. De manier van grosseren kan voor de studie der Brabantse kanselarij van nut zijn. Ofschoon de afschriften wegens het bestaan van nog vier oorspronkelijke stukken minder belang hebben, kan toch ook een korte bespreking ervan interessant zijn. Ze zullen dienstig zijn om de identiteit der twee exemplaren in het fonds *Charters van Brabant* vast te stellen, zij zullen met zekerheid het bestaan van de nu verloren Brusselse oorkonde bewijzen en op hun beurt illustreren in hoever de Blijde Inkomst door de eeuwen heen in de belangstelling stond. Een oordeel over de waarde der drukken zal tenslotte het resultaat kunnen zijn van deze studie van originelen en afschriften.

De vier originelen, die zes maal honderd jaar hebben getrotseerd,

(94) C. BUTKENS, *Trophées*, dl. II, blz. 468. - F. PRIMS, *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. V (3), blz. 4.

(95) J. ROMEIN, *De Lage Landen bij de Zee*, 1934; P. GEYL, *Geschiedenis van de Nederlandse stam*, 1937 (slechts fragmentarische reproductie); P.C. BOEREN, *Geschiedenis der Nederlanden*, 1948; H. PIRENNE, *Histoire de Belgique*, geïll. uitg., 1948.

zijn tamelijk gaaf tot ons gekomen. Bij onderlinge vergelijking zijn geen grote uiterlijke verschillen merkbaar. Het zijn perkamenten stukken, waarvan de afmetingen schommelen tussen 50 en 60 cm., beschreven met een lopend, XIVe-eeuws, goed leesbaar schrift, zonder twijfel in drie gevallen van een verschillende hand. Van onder is er een naar voren omgeslagen band, waaraan aan dubbele perkamenten stroken zes zegels gehecht zijn (of, waarschijnlijk toch, zijn gehecht geweest): het grote zegel van de hertogen en vijf kleinere van de vijf Brabantse ridders. De teksten zijn in de vier gevallen praktisch dezelfde. De varianten(96), die ze vertonen, zijn van geen essentieel belang en veranderen de betekenis van de zin niet. De meeste zijn zonder twijfel aan onoplettendheid toe te schrijven.

Het stuk dat in de *Charters van Brabant* als nr. 900 gecatalogeerd is - en dat we gemakkelijkheidshalve kortweg 900 zullen noemen - is het mooist bewaarde. Het is 69 cm breed, 48 cm hoog en 4,3 cm van onder omgeslagen. De tekst beslaat 67 regels en is geschreven in een schrift met tamelijk lange halen. De beginletter J. van Johanna is enigszins versierd en 4,7 cm hoog. De zes zegels zijn - en hier alleen - alle, vrij ongeschonden bewaard. De zeer goede toestand is wel de reden waarom het in het Algemeen Rijksarchief bij de precieuse documenten is geëxposeerd.

Het andere oorspronkelijke diploma van de *Charters van Brabant* - nr. 901, dat wij eveneens kortweg 901 zullen noemen - is wat minder goed bewaard, maar toch nog in zijn geheel te lezen. Het is 55 cm breed, 57 cm hoog en heeft een omslag van 7,3 cm. De tekst loopt over 79 regels. Het schrift is kleiner en ronder dan in 900. Een zin, ongeveer in het midden (nl. artikel 18), is groter en vetter geschreven en bevat enkele doorhalingen (verraadt dit misschien een andere hand?(97)). Men heeft vergeten de initiaal J aan te brengen. In het midden treft een vertikale symmetrische inkerving van 21 cm hoogte, ze werd met gegommeerde band geplakt. Het hertogelijke zegel is bewaard, evenals dat van Diederik van Hoerne en van Bernard van Bornival.

(96) Zie tabel der tekstvarianten.

(97) W. NÄF, *Herrschaftsverträge*, blz. 51, is van mening dat artikel 18 van 900 eveneens door een andere hand werd geschreven! Wat wel een reden te meer is om niet zoals in de oude drukken, artikels 18 en 19 samen te nemen, en zodoende slechts een totaal van 33 artikels te bekomen. Cfr. noot 58.

Het origineel van 's-Hertogenbosch vertoont geen speciale kenmerken. Het is 67,5 cm breed en 52 cm hoog; de omgeslagen band bedraagt 6,2 cm. Het is in zeer goede staat. Het schrift, dat 69 lijnen beslaat, vertoont - evenals de orthografie en de afkortingen - een merkelijke gelijkenis met 900; is hier wellicht dezelfde scribent aan het werk geweest? Evenals in 901 ontbreekt de initiaal J. Het heeft ook dezelfde zegels bewaard als dit stuk, met daarbij nog dat van Hendrik Berthout. Reeds in de XVIe eeuw miste het de andere, naar een alsdan gemaakt afschrift getuigt(98).

Het Zoutleeuwse stuk is 63 cm breed, 48. cm hoog en van onderen 5 cm naar voren omgeslagen. Het is het minst goed bewaarde der vier originelen. Het perkament is zeer hard geworden. Toch is de tekst, die 70 lijnen beslaat, nog goed leesbaar. Hier werd de beginletter J. enigszins versierd. Het heeft dezelfde zegels als het charter van 's-Hertogenbosch, plus de aanhechting van dat van Jan Boechout(99). Boven elk klein exemplaar staat de naam van de eigenaar geschreven.

* * *

Er zijn met het grosseren der Blijde Inkomst - er werden meer dan vier originelen van gemaakt; we zullen dit verder in dit hoofdstuk aantonen - tenminste drie kopiisten belast geweest(100). Een van hen vervaardigde mogelijk zowel 900 als het stuk van 's-Hertogenbosch, wat door de gelijkenis, niet alleen in het schrift, maar ook in de orthografie en de afkortingen kan aangetoond worden.

(98) '... ende was desen brief besegelt met eenen grooten witten wasschen ende drie cleyne groen wasschen segelen'. *Privilegieboek van den Griffier Van de Velde*, S.A. 's-Hertogenbosch, C 326, f^{O} 65VO; J. SASSEN, *Inventaris van 's-Hertogenbosch*, blz. 228.
Wij zullen het stuk van 's-Hertogenbosch met de letter H. aanduiden.

(99) In 1879 moet ook nog het zegel van Jan van Boechout aan het charter hebben gehangen, want Ch. PIOT, *Inventaire de Léau*, 1879, blz. 15, beschrijft het. Van het zegel van Gerard van Vorselaer (dat alleen bij nr. 900 is bewaard gebleven!) zegt schrijver dat het vernietigd is.
We zullen voor de aanduiding van het Zoutleeuwse stuk de verkorting ZL gebruiken.

(100) Zie Plaat V.

Waren zij hertogelijke ambtenaren of bedienden door de steden, die de bestemmelingen waren, aangeduid en bezoldigd? De eerste veronderstelling lijkt ons te verwerpen, en dit om meerdere redenen: ten eerste is het bestaan van een geordende Brabantse kanselarij in het midden der XIVe eeuw nog niet of maar amper gekend(101); ten tweede - en dit staat met het vorige in verband - ontbreekt een *subscriptio* van een kanselier of notaris; ten derde zijn de gemeenten veel meer dan de vorst met het tot standkomen van de Blijde Inkomst doende geweest; tenslotte komt een gelijktijdige bron onze mening staven en nader specificeren.

Inderdaad beschikken we over een nota uit de Leuvense stadsrekeningen van 1356, die er op schijnt te wijzen, dat in de hoofdstad en de plaats der inhuldiging de materiële voorbereidende werkzaamheden, of toch het voornaamste deel ervan, hebben plaats gehad: 'Item Gerardus de stadclerc van hoefshede [fooi, ereloon] van de charteren hulppen te scrivene, te grosseren ende den steden copien te ghevene ende allerhande arbeide ende onleden, 50 scilde oude'(102). Heeft Gerardus die zeer dikwijls in dezelfde bron wordt vernoemd

(101) Over de Brabantse kanselarij zagen we: E. REUSENS, *Les chancelleries inférieures en Belgique*, 1896; H. NELIS, *Y a-t-il eu des chanceliers de Brabant au XIVe siècle*? 1906. Beide schrijvers zijn het erover eens dat Brabant in de middeleeuwen nooit een zodanig georganiseerde kanselarij heeft gehad als b.v. Vlaanderen of Henegouwen. Meestal werden de charters door de bestemmelingen zelf vervaardigd en daarna bezegeld door de zegelbewaarder van de hertog. Wel beweert E. Reusens (die hierbij steunt op H. LOYENS, *Tractatus de concilio Brabantiae* en A. MIRAEUS, *Opera diplomatica*, dl. II) dat Jan III een kanselarij zou hebben ingericht, daar de namen van enkele kanseliers gekend zijn. Dit laatste weerlegt H. NELIS; volgens hem is maar één Brabantse beambte in de XIVe eeuw, en wel gedurende de regering van Wenceslas, onder de benaming 'kanselier' of 'cancellarius' bekend, nl. Jan van Luxemburg. Deze zou die functie én in Luxemburg (waar ze alleszins bestond) én in Brabant (waar ze occasioneel werd ingevoerd door een hertog die van Luxemburg afkomstig was) hebben uitgeoefend; hij is dus slechts een uitzonderlijk en speciaal geval.

(102) S.A. Leuven, nr. 4986, f° 152, kol. 2. - O.i. handelt deze noot, ofschoon niet expliciet, over het grosseren der Blijde Inkomst. Er zijn rond die tijd geen andere charters bekend, waarvan de steden kopieën ontvingen. Er is tevens een parallel te trekken met het grosseren van het Stedenverbond: ook hiermee werd dezelfde klerk belast en hij ontving ervoor hetzelfde loon; de noot desbetreffend (zie noot 47) is zeer uitvoerig en klaar.
Eigenaardig, maar veel te vaag om zich op te baseren (over welke brieven gaat het?), is nog volgende noot: 'Item ene vaert te Cortenberghe, 6 heren 1 clerc ende 2 cnapen, doe men die brieve grosseerde' [tussen 8 en 10 januari], f° 151, kol. 1. - Het lijkt toch niet waarschijnlijk dat men te Kortenberg voldoende uitgerust was om dergelijke omvangrijke stukken als de Blijde Inkomst te grosseren.

(o.a. bij het grosseren van het Stedenverbond, waarvoor hij hetzelfde loon ontving), wellicht de leiding van het kopieerwerk op zich genomen? O.i. lijkt dit wel een aanneembare hypothese. De zinsnede: ‘ende den steden copien te ghevene’ schijnt er trouwens ook op te wijzen. Het blijft natuurlijk een open vraag of hij beroep deed op Leuvense bedienden of geholpen werd door kopiïsten, door de steden gezonden. Wel is niet zeker dat elke bestemmeling voor zijn exemplaar stappen deed; het feit, dat een der scribenten waarschijnlijk een tweede maal de tekst overschreef, kan dit tegenspreken. Wat de werkwijze betreft, kunnen wij de onderstelling, die G. Boland maakte betreffende het Stedenverbond 1261-62, bijtreden: de bondsbrief zou aan meerdere kopiisten zijn gedicteerd, waarna deze laatsten hun eerste origineel nog één of meermalen afschreven(103). De weinig beduidende varianten van de gekende Blijde Inkomsten maken zulk besluit hier ook mogelijk.

* * *

Het laat zich nu gemakkelijk raden, dat er meer dan vier oorspronkelijke stukken moeten hebben bestaan. Het is wel opvallend dat 's-Hertogenbosch, de vierde in rang der hoofdsteden van Brabant - na Leuven, Brussel en Antwerpen - en Zoutleeuw, de zesde (of zevende) stad van het Hertogdom, na voornoemde en Tienen (en misschien Nijvel(104)), er beide één in hun archief bewaard heb-

(103) Geciteerd door J. VAN DER STRAETEN, *Het charter van Kortenberg*, dl. I, blz. 17.

(104) De meeste auteurs geven 7 hoofdsteden aan, met Zoutleeuw op de laatste plaats. Het aantal en de volgorde zijn echter geen definitief uitgemaakte zaak. Het komt ons voor dat Nijvel in de XIVe eeuw weinig geteld werd. Men kan ook zo best de zinsnede uit de Blijde Inkomst (artikel 15) verklaren: ‘Lovene... ende d'andere *vijf* hoiftstede’. Wij hebben nergens een spoor van een mogelijke Blijde Inkomst, aan Nijvel geschonken, gevonden. Het oude stedelijk archief, dat zich nu te Brussel in het Rijksarchief bevindt, bezit nauwelijks nog enkele charters. Het Nijvels cartularium 1262-1485 (A.R.A. *Ville de Nivelles*, nr. 116; L. BRIL, *Inventaire de Nivelles*, blz. 37; uitg. E. PRELLE DE LA NIEPPE en J. BUISSERET, *Cartulaire de Nivelles*, Nijvel, 1892) bevat geen afschrift (wel een in een Franse vertaling van de Blijde Inkomst van Antoon van Boergondië van 1406). Conservator J. Bril, wiens mening wij desbetreffend hebben gevraagd, is ook de veronderstelling toegedaan dat Nijvel geen inhuldigingscharter heeft ontvangen.
Vreemd is wel, dat in het Stedenverbond Nijvel op de zesde plaats wordt genoemd, vóór Zoutleeuw.

ben. Is dat op zichzelf al niet voldoende om het besluit te wettigen, dat tenminste toch voor elk der eerste vier hoofdsteden een exemplaar werd vervaardigd en bezegeld? We zullen in elk geval van die hypothese in onze studie vertrekken. We zullen ook hetzelfde doen voor Tienen, alhoewel de vooropgezette stelling hier op veel minder stevige basis rust, daar Zoutleeuw, ofschoon lager in rang, steeds een rijkere charterschat heeft bezeten(105). Daarnaast stelt zich een andere vraag: hoe komen twee identisch-dezelfde stukken in de *Charters van Brabant* terecht? Is dit fonds wel van aard om dergelijke stukken te bevatten? Zodat dus de volgende bladzijden een oplossing dienen te leveren voor het dubbele probleem: waar vandaan komen de charters 900 en 901, en waar bleven de originelen der andere steden?

* * *

De aard van een archief bepaalt de soort der stukken, die het bevat. In een stadsarchief zal men die documenten aantreffen, die het besturen van de stedelijke gemeenschap heeft vereist. De stukken in het archief van een instelling zullen het functioneren van die instelling concreet weergeven. De aard en de herkomst van de twee originele Blijde Inkomsten in de *Charters van Brabant* zullen dan ook pas duidelijk zijn, wanneer enig licht op dat zeer rijke maar heterogene Brabantse fonds is geworpen(106). Er bestaat daarover geen

(105) Zoutleeuw, wiens oud archief naar het Algemeen Rijksarchief is overgebracht, is steeds goed met originele charters bedeeld geweest. Het hoger besproken Stedenverbond bevindt er zich ook. Dat de stad lager in rang stond dan Tienen is zo goed als zeker; de meeste oude opsommingen leveren daar het bewijs voor.

(106) Misschien lijkt de hiernavolgende uiteenzetting een ongewoon lange uitweiding. Ze zou dit wellicht zijn, als ze alleen dienstig was, om de ware aard van 900 en 901 op te sporen. Vanzelf echter, zoals de lezer zal opmerken, kwam bij dit onderzoek een bepaling uit de Blijde Inkomst zelf te pas, en wel artikel 2, dat juist handelt over het bewaren der Brabantse charters!

t.o. 48

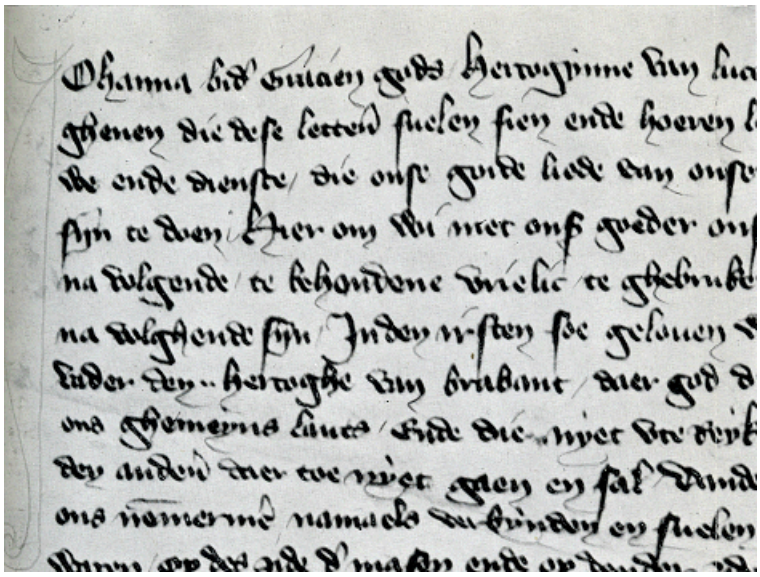

1

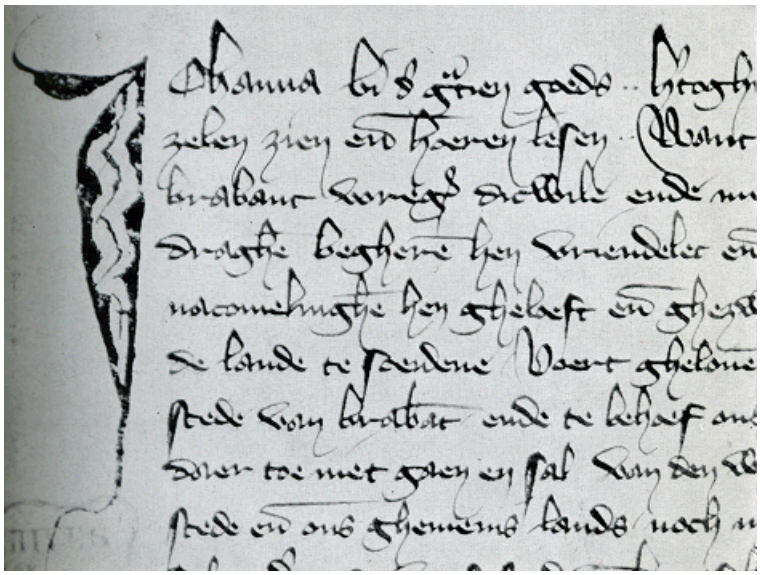

2

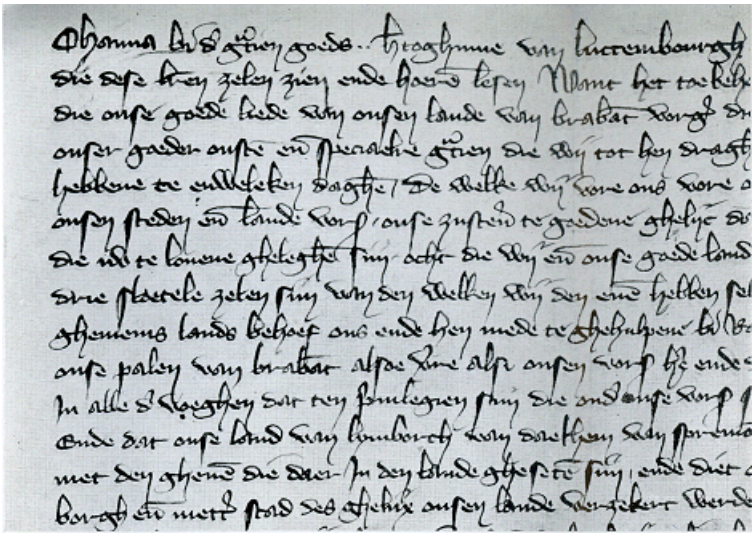

3

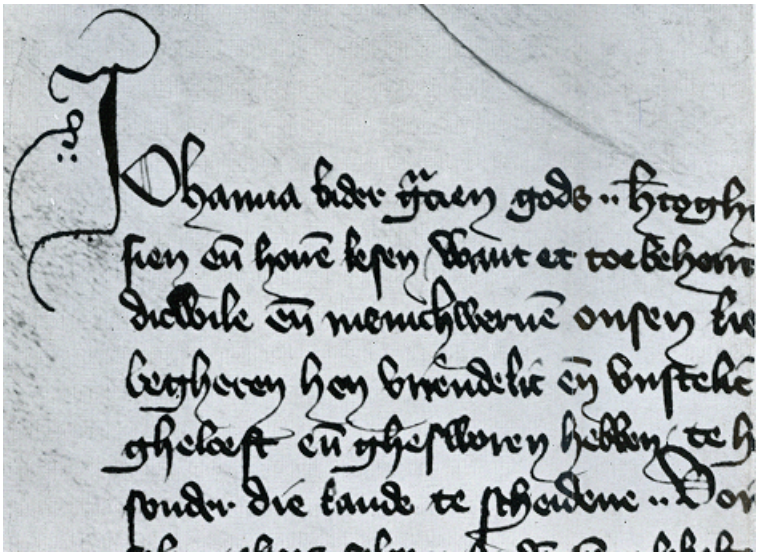

4

V. - Fragmentarische vergroting der vier bewaarde originelen; 1. nr. 901, Leuven; 2. nr. 900, Antwerpen; 3. 's-Hertogenbosch; 4. Zoutleeuw.

grondige studie. Van L.P. Gachard, de verdienstelijke Rijksarchivaris, verschenen in de eerste helft van de vorige eeuw twee korte verslagen met enkele nuttige aanwijzingen[107]. In 1938 publiceerde H. Nelis: *Notice historique sur le chartrier du Brabant* (*XIIe s.-1936*), dat een beeld wil schetsen van de vele lotgevallen der charters tot heden. Alles bij elkaar genomen blijft het een tijdschriftartikel en kan het onmogelijk een voldoeninggevende uiteenzetting zijn over een zo uitgebreid onderwerp. Voor de periode die wij zelf nader hebben onderzocht, hebben we er bovendien conclusies in aangetroffen, die o.i. helemaal niet aan te nemen of te verantwoorden zijn[108].

Het bronnenmateriaal is voorzeker niet schaars. Alle Blijde Inkomsten bevatten in artikel 2 een stipulatie betreffende het conserveren van stukken van algemeen-Brabants belang. Buiten deze normatieve bron bestaat er een nog veel rijker en veelzijdiger documentatie, nl. een mooie serie oude inventarissen, waarvan de eerste (bewaarde) dateert van 1393, en die heel het ancien régime door vervaardigd werden[109]. Ons zullen deze bronnen interesseren voor de periode van 1356 tot ongeveer het midden der XVe eeuw. Wij zullen er de gegevens halen, die voor het uitmaken van de aard en de herkomst der stukken 900 en 901 nodig zijn en maken zodoende geen aanspraak op volledigheid, wat betreft de algemene geschiedenis der *Charters van Brabant* in gezegde periode.

Ten gevolge van uitzonderlijke omstandigheden komt het Brabantse archief rond het midden der XIVe eeuw plots in de volle belangstelling te staan en wordt zijn geschiedenis merkwaardig interessant en verscheiden. Moet zijn allereerste begin wel een soort privaatarchief van de hertog zijn geweest - zoals elke heer er een bezat -, het

(107) L.P. GACHARD, *Notice sur le dépôt des Archives du Royaume de Belgique*, 1831; en *Rapport sur les Archives générales du Royaume*, 1838.

(108) Wanneer in art. 2 van de Blijde Inkomst van 1356 het nieuwe element voor wat de Brabantse charters en privilegies betreft, juist hierin bestaat, dat de steden medezeggenschap krijgen in het bewaren van deze documenten, geeft H. Nelis een interpretatie precies in tegengestelde zin; hij schrijft nl.: ‘c'est au duc qu'est confiée la garde des privilèges des bonnes villes et du duché’, blz. 5.

(109) Het Algemeen Rijksarchief bezit in de *Tweede afdeling* een hele serie inventarissen. Een inventaris er van werd aangelegd door J. CUVELIER, *Inventaire des inventaires de la deuxième section*, 1904.

verleden heeft ons daarover geen inlichtingen bewaard. Deze plotse verandering heeft het te danken aan dezelfde feiten, die in 1356 aanleiding gaven tot het verlenen van de Blijde Inkomst. In dat jaar en gedurende de hele volgende periode, die gaat tot aan de regering van de Boergondiër Filips de Goede (1430), zijn het de vele opvolgingsmoeilijkheden die zijn afwisselende lotgevallen, evenals die van het hele hertogdom Brabant, in groten dele bepalen.

Het is niet toevallig dat er in de Blijde Inkomst van Johanna en Wenceslas in artikel 2 een stipulatie verschijnt over de charters van Brabant en ook niet dat deze de tweede plaats bekleedt na de in die omstandigheden zo belangrijke belofte, de zusters van de hertogin te vergoeden zonder het land te verdelen. Het tweede artikel hangt nauw met het eerste samen en beide zijn door dezelfde preoccupatie ingegeven. Ze drukken de bezorgdheid uit om de eenheid van het hertogdom en willen voorkómen, dat wie ook het recht zou hebben aanspraak te maken op een deel der erfenis van Jan III. Terwijl artikel 1 door het prompt uitbetalen van de beloofde vergoedingen de aanspraken van de twee schoonzonen wil verijdelen, is artikel 2 bekommerd om de rechtstitels en keizerlijke diploma's, volgens dewelke de Brabantse successie in betwiste gevallen moet geregeld worden[(110)]. Deze kostbare stukken verzekeren tegen elke ongewenste indringer is hier het oogmerk; ze worden onder speciale bescherming gesteld en wel van de onderdanen zelf.

Het zijn de steden, de eigenlijke overwinnaars in het tot stand komen van de inhuldigingsakte, die hier ook weer hun prestige verhoogd zien. Nadat zij door hun onderling verbond van maart 1355 hun gezamenlijke trouw hadden beloofd aan de enige wettige opvolger, krijgen zij in januari 1356 de vererende taak opgelegd de privilegies ‘die onsen lieven here ende vader, den hertoghe van Brabant, ons, onsen goeden lieden ende lande aengaen, die nu te Loven geleeght zijn’ of die men later zal verkrijgen (‘ocht die wi ende onse goide land namaels vercrigen suelen’) onder hun hoede te nemen (‘altoes selen in hoeden ende in beheltenisse sijn onser stede van Brabant’), ten behoeve en gerieve van de hertog en het gemeen land (‘te behoef ons ende ons ghemeyns lands’). Praktisch wordt het zo geschikt, dat

(110) Vooral het keizerlijke diploma waardoor Brabant een vrouwelijk leen werd, was in de toenmalige omstandigheden van zeer grote waarde. Zie hoger blz. 20-21.

de twee voornaamste onder hen, Leuven en Brussel, elk één der drie sleutels zullen ontvangen - de hertog zal de derde in zijn bezit houden - zodat zonder hun toestemming de toegang onmogelijk wordt ('die niet ute te reykene noch te verdraghene sonder wille ende consent onser goeden steden'). Voor het dagelijks gebruik zullen zij, evenals de vorst, kopieën krijgen om zich mee te behelpen 'bi rade van onsen vors. steden' (art. 2).

Dat deze 'privilegien ende charteren, die onsen lieven here ende vader, ons, onsen goeden lieden ende lande aengaen, die nu te Loven gheleegt sijn ocht die wi ende onse goide land namaels vercrigen suelen' in hoofdzaak met de *stukken betreffende de erfopvolging* te identificeren zijn en niet te omschrijven als 'alle algemeen-Brabantse charters uit verleden en toekomst', bewijst de verdere geschiedenis en de aard van de te Leuven gedeponeerde en met name genoemde documenten, die wel aan een apart en zelfs aan het beroemdste fonds van de *Charters van Brabant* hebben ontstaan gegeven, maar niet de enige oorsprong vormen van dit rijke archief. Naar de stadsrekeningen van Leuven vermelden, kwamen ze op 7 december, twee dagen na de dood van Jan III, in de hoofdstad aan. Een kamer in de toren van Sint-Pieterskerk, die als belfort dienst deed, werd voor hen in orde gebracht; drie grote en drie kleine sleutels werden aangekocht(111). Reeds in 1361 echter was het met hun verblijf aldaar gedaan. Wegens de democratische troebelen, die de Leuvense geschiedenis van het jaar vulden, was het er, voor kostbare stukken als zij waren, veel te onveilig geworden. Na eerst door hertog Wenceslas naar het kasteel van Genappe te zijn overgebracht, kwamen ze zeer kort nadien, mede door toedoen van de Vlaamse graaf, te Nijvel terecht(112).

(111) Ziehier de voornaamste gedeelten: 'Item van coste in den wissel ghedaen, doe men ons heren scharteren te Lovene bracht, VII in december', f° 150vo, kol. 1. - 'Item den waghen cnechten, die charteren brachten van hoefschede, VII in december', *ibid.* - 'Item meester Henric den Hollander, ene dore ane den torre daer men die charteren in legghen sal', f° 151, kol. 1. - 'Item meester Jan van dachuren ane den torre te werken daer die charteren in ligghen zuelen', *ibid.* - 'Item van den charteren te onderlegghen van [sathune]', f° 151vo, kol. 2. - 'Item van 3 cleinen slotelen op den torre daer die charteren ende privilegien inligghen', f° 152, kol. 2. - 'Item van 3 groten slotelen op den selven torre', *ibid.* - 'Item Henricus den Hollander van dachuren vanden scapereden te maken daer men die charteren in legghen sal', f° 152vo, kol. 1.

(112) De voornaamste inlichtingsbron voor deze gebeurtenissen is het zich te Brussel (A.R.A. *Manuscrits divers*, nr. 1) bevindende register van de Vlaamse kanselier Seger vander Beke (2e helft XIVe eeuw), die zijn verhaal staaft met meerdere diplomatische documenten uit die periode. Belangrijke gedeelten ervan werden uitgegeven in de *Brabantsche Yeesten*, dl. II, *Codex diplomaticus*, blz. 584-589. Zie ook E. POULLET, *Histoire de la Joyeuse-Entrée*, blz. 60-61.

Lodewijk van Male, echtgenoot van de tweede dochter van Jan III, die reeds hetzelfde jaar van de inhuldiging van Johanna en Wenceslas Brabant was binnengevallen, om in naam van zijn vrouw zijn vermeend aandeel in de erfenis van zijn schoonvader gewapenderhand te veroveren en die door de vrede van Ath (4 juni 1357) waarlijk ook zeer gunstige resultaten, o.a. Antwerpen als leen, verkregen had, mengde zich in 1361 andermaal in de zaken van het hertogdom. Zijn kans op de Brabantse successie, die sedert 1356, toen een vrouw moest opvolgen, problemen stelde en vatbaar was voor betwisting, was intussen vergroot, daar het huwelijk van de hertogen nog steeds kinderloos gebleven was. Hij kon deze kans in rechte funderen op het keizerlijk diploma waardoor Brabant tot vrouwelijk leen was verheven en was dus vanzelfsprekend begaan met de goede bewaring van dit en dergelijke stukken. Dat deze te Leuven geborgen waren, bewijst een brief, die hij Wenceslas schreef op 15 oktober 1361 en waarin hij hem verzocht ‘mits dat in uwe vorscreven stat [Leuven] misselijke ende vele chaertren ende privilegien ligghen die grotelike aengaen den hoire van Brabant ende den lande ghemeinlike... ende die den hoire van Brabant of den lande in tiden tocomende aengaen mochten’ er toch bijzondere zorg voor te dragen, temidden van de woelingen en oproeren in de stad[113].

Door zijn inmenging kwam toen het Brabants archief gedeeltelijk onder Vlaams toezicht te staan. Zolang de kostbare documenten te Leuven onder de dubbele hoede stonden van de onderlinge rivalen, aan de éne zijde de vorst, en aan de andere zijde de steden, achtte hij deze in veilige bewaring. Toen Wenceslas ze echter op eigen hand deed vervoeren naar zijn kasteel te Genappe (oktober 1361) en ze zodoende aan iedere controle onttrok, meende hij 't ogenblik gekomen om medezeggenschap te eisen in deze zaak. Na eerst de raad te hebben ingewonnen van Brabantse prelaten, edelen en steden, die hij te Antwerpen samenriep, en ‘après plusieurs journées sur ce tenues par mons. de Flandre et le duc’, kreeg hij op 5 december 1361

(113) *Register van* S. *vander Beke*, uitg. *Brabantsche Yeesten*, dl. II, blz. 585.

met de hertogen erover het volgende akkoord: in plaats van te Genappe zullen de charters te Nijvel bewaard worden en wel in de Sint-Gertrudiskerk, achter het altaar. Twee Brabantse en twee Vlaamse ridders worden met de bewaring belast; hun taak en bevoegdheid worden nauwkeurig uitgestippeld; ze zullen elk, en de beide vorsten eveneens, één der zes sleutels van het schrijn in hun bezit hebben(114). In Vlaams-Brabantse samenwerking, nl. door beambten van de hertog en van de graaf, was reeds een inventaris opgesteld(115).

Brabant heeft sindsdien wellicht nog zelden uitsluitend zelf over eigen archieven kunnen beschikken. Na Lodewijk van Male stond het onder toezicht van Filips de Stoute (1384-1404), die tengevolge van zijn huwelijk met de Vlaamse erfdochter, het enige kleinkind van hertog Jan III, meer en meer door hertogin Johanna in haar laatste regeringsjaren begunstigd werd. Het bewijs hiervoor biedt een inventaris ‘pour cause de la succession des diz pays de Brabant’ in 1393 door de seneschalk van Brabant en twee raadgevers van de hertogin en door een raadgever en de secretaris van Filips, Thierry Gherbode, samengesteld(116). Toen het in 1430 de machtige prins Filips de

(114) Dit akkoord werd in een oorkonde vastgelegd, die door Seger vander Beke opgetekend en in de *Brabantsche Yeesten* uitgegeven werd, dl. II, blz. 586-587. De twee erin vernoemde en als archivarissen aangestelde Brabantse ridders zijn Jan van Boechout en Bernard van Bornival, die beide de Blijde Inkomst mede bezegelden.

(115) ‘Lettren, daer wij nu een claer inventaris t'onswaert hebben’ Deze inventaris schreef Seger vander Beke in zijn reeds vaak genoemd register over (f° 98-103). Het opschrift vangt aan als volgt: ‘Inventaire fait a Geneppes des privilèges, chartres et lettres touchans le duc de Brabant de Lothier et de Lembourc, qui autrefois estoient mis à Louvaing, lesquelles le duc de Luxembourc fist prendre et mener à Geneppes...’. Dit exemplaar is wellicht de oudst bewaarde inventaris van de *Charters van Brabant*. Hij is echter moeilijk te consulteren; er is geen orde in de opgave der stukken, die zeer bondig en zonder vermelding van datum worden aangegeven. De enkele jaartallen die er toch in voorkomen gaan niet hoger dan 1356; de namen van Johanna en Wenceslas komen er niet in voor, wat natuurlijk eens te meer aantoont dat het Leuvense depot na zijn ontstaan niet meer werd aangevuld.
Dat de documenten aangaande de opvolging als zeer belangrijk werden aangezien is af te leiden uit een nota op f° 103. Ze werden in speciale laden bewaard: ‘...les lettres sont mises en deux grandes layes pour eux, pour tant qu'elles touchent si grandement au hoirs et au pays de Brabant’.

(116) A.R.A., *Inventaires de la 2me section*, nr. 63; J. CUVELIER, *Inventaire des inventaires*, blz. 36. De titel luidt: ‘Inventaire fait à Nyvelle des privilèges, chartres et lettres touchans les duchiez de Brabant et de Lembourc, estans au dit lieu de Nyvelle en la tresorie de l'église, par les commiz à ce depar ma Dame de Brabant, comme héritière, et les commiz depar mons. de Bourgogne pour cause de la succession des diz pays de Brabant et de Lembourc; c'est assavoir depar ma dite Dame de Brabant, mons. de Wittam, senescal de Brabant, mess. Jehan de la Grave et Jehan de Coulogne, conseillers de ma dite Dame, et depar le dit mons. de Bourgogne, mess. Jehan de Bouques, maistre Jehan Casier, conseillers et Thierry Gherbode, secrétaire de mondit seigneur; le IIIe jour de septembre, l'an 1393’.

Goede als zijn landsheer erkende en een deel werd van een groots statencomplex, kwamen zijn officiële documenten natuurlijk helemaal ter beschikking te staan van de centrale regering. In 1434 reeds werd een inventaris vervaardigd van het Nijvelse fonds, op last van pas genoemde hertog, door twee beambten, onder wie Edmond de Dynter, Filips' secretaris en kroniekschrijver(117).

Behalve aan al deze lotgevallen, die in hoofdzaak door de Vlaamse tussenkomst waren veroorzaakt, dankt het Nijvelse fonds nog in groter mate zijn bekendheid aan de volgende Blijde Inkomsten, die het, tot en met die van Filips de Schone (1494), uitdrukkelijk vermeldden en onder de speciale hoede van de steden stelden. Binnen eigen grenzen genoot het lange tijd zo'n grote belangstelling, dat de vorsten bij het begin van hun regering er zich moesten toe verbinden er speciale zorg voor te dragen. De omstandigheden, waarin in 1406 Antoon van Boergondië hertog werd, waren in veel opzichten gelijk aan die van 1356. In artikel 2 van zijn inhuldigingscharter herhaalde hij in dezelfde woorden de stipulatie, die in dat jaar geformuleerd was; de charters ‘die nu te Loven geleecht zijn’ worden vervangen door ‘die voormaels plaghte te ligghen te Lovene ende daernaer te Nijvele geleght sullen werden’. Jan IV en Filips van St. Pol hebben hetzelfde letterlijk herhaald. Toen in 1430 met het begin van het Boergondisch tijdvak de successie na tachtig jaar haar ontknoping had gekregen, hebben Filips de Goede en na hem alle Brabantse hertogen de traditie voortgezet door, bij hun inhuldiging, over de Brabantse charters te spreken. Van nu af gewagen ze, echter niet bij naam, van nog andere

(117) A.R.A., *Inventaires de la 2me Section*, nr. 65; J. CUVELIER, *Inventaire des inventaires*, blz. 37: ‘Inventaires des lettres et chartres estans en la trésorie de Nyvelle, fait du commendement de mon très redouté seigneur, Monseigneur Philippe, par la grâce de Dieu duc de Bourgogne... par son maistre Jehan le Marchant et maistre Edmond de Dynter, au mois d'octobre, l'an de grâce 1434’.

depots: ‘Privilegen ende charteren, die nu te Nijvele ligghen of tot eenighen anderen plaatsen’. Karel V zal een heel andere regeling treffen en alle archieven toevertrouwen aan een beëdigd ambtenaar.

Deze grote belangstelling, zowel binnen als buiten de grenzen, is wel in zekere zin vreemd te noemen, als men de aard nagaat van het fonds en bemerkt dat het sinds 1355 niet meer evolueerde of aangevuld werd. Daar de twee geciteerde inventarissen van 1393 en 1434 praktisch identisch zijn, is het dus tussen die data onveranderd gebleven. En daar geen enkel stuk van na de dood van Jan III er in te vinden is, kan men tevens met grote kans op waarheid besluiten, dat het ook tussen 1355 en 1393 reeds niet meer is aangegroeid. Na de overbrengst van ‘ons heren charteren’ naar Leuven, twee dagen na de dood van voornoemde hertog, heeft het zich waarschijnlijk aldaar gevormd, met als hoofdbestanddelen de keizerlijke diploma's over de erfopvolging en met daarbij de bijzonderste stukken, die tot het archief van de afgestorven vorst behoorden.

Johanna en Wenceslas hebben zich dus door hun Blijde Inkomst, ofschoon ze er de zinsnede ‘die wi namaels vercrigen selen’ hadden ingelast, niet verplicht geacht de tijdens hun regering ontvangen archiefstukken te Nijvel in bewaring te geven. Ze deponeerden ze daarentegen in hun hof te Brussel en in hun kasteel te Tervuren, welke, tot hiertoe weinig gekende oude depots der Brabantse charters, voor de eerste maal betuigd werden in 1395 in een gemeenschappelijke inventaris, alsdan opgesteld door beambten van de hertogin en van Filips de Stoute[(118)]. Ze bewaarden er, naar uit de rubrieken van de inventaris op te maken is, gelijkaardige stukken als in het Nijvelse fonds, de meeste natuurlijk daterend van sinds 1356, ook enkele van vóór dat jaar. In deze, hun private residenties, kon zeker geen sprake zijn van controle door de steden, die echter deze miskenning van hun rechten blijkbaar niet kwalijk hebben genomen.

(118) A.R.A., *Manuscrits divers*, nr. 978. Een XVIIIe-eeuwse kopie ervan in *Inventaires de la 2me section*, nr. 64; J. CUVELIER, *Inventaire des inventaires*, blz. 37 ‘Inventaire fait au mois d'avril l'an 1395 de plusieurs chartes et lettres touchant les duchez de Brabant et de Lembourg, qui ont été trouvées tant à Bruxelles comme à la Vure, par les commis de par Madame la duchesse de Brabant comme héritière et les commis de par Mons. le duc de Bourgogne, comte des Flandres, d'Artois et Bourgogne, pour la succession des dits pays de Brabant à cause de Madame la duchesse, sa femme...’.

Kunnen ons daaromtrent natuurlijk veel gegevens zijn verloren gegaan, wel is zeker dat in 1406 de opvolger, Antoon van Boergondië, bij zijn inhuldiging niets aan de gemeenten heeft moeten beloven aangaande de niet-Nijvelse charters. In 1395 deed de hertogin de Brusselse verzameling naar Tervuren overbrengen, zodat er dus maar twee (althans ons bekende) depots meer waren. In 1438 echter waren er weer drie: getuigenis hierover legt een zeer mooie en lijvige inventaris af, die werd opgesteld door Adriaan van der Ee, secretaris en Brabantse archivaris van Filips de Goede(119). De Rekenkamer te Brussel, de onlangs gestichte instelling, wordt er naast Nijvel en Tervuren als bewaarplaats in genoemd.

Samenvattend kan men zeggen over de oorsprong en de eerste geschiedenis van de *Charters van Brabant*: Onder de druk van speciale omstandigheden nl. successiemoeilijkheden, kwamen ze in 1356 voor lange tijd in de bijzondere belangstelling te staan. Om de zo belangrijke opvolgingsdocumenten, die het bevatte, voor elke vernietiging of ongerechtvaardigd gebruik te behoeden, gaven de nieuwe vorsten toen omzeggens heel het archief, dat ze van hun vader hadden geërfd, in hun Blijde Inkomst over aan het toezicht van hun machtigste onderdanen, de steden. Dit fonds, eerst te Leuven gevormd en daarna naar Nijvel overgebracht, bleef echter op zichzelf bestaan en werd sindsdien niet meer aangevuld; niettegenstaande deze stabiliteit bleef het tot het einde der XVe eeuw de bezorgdheid der hertogen in hun inhuldigingsakten gaande maken. Daarnaast heeft zich te Tervuren en in het hertogelijke hof te Brussel een andere steeds aangroeiende verzameling gevormd van stukken sedert 1356 ontstaan, die gelijkaardig, ofschoon recenter zijn dan de Nijvelse, maar waarop natuurlijk de in artikel 2 toegestane controle door de steden allicht niet in toepassing kon treden. Na enkele verplaatsingen en over-

(119) A.R.A., *Inventaires de la 2me Section*, nr. 66-68; J. CUVELIER, *Inventaire des inventaires*, blz. 38. Een tevens zeer mooi afschrift werd geklasseerd als nr. 983 tussen de *Manuscrits divers*. 'Répertoire des lettres chartres et privilèges, estans ès trésories de Brabant, fait en l'an de grâce 1438, du commandement de monseigneur Philippe, par la grâce de Dieu duc de Bourgoigne... par moy, Adrien van der Ee, son secrétaire et garde des dits lettres, chartres et privilèges... Et [les lettres] reposent à présent en trois lieux, partie sur la chambre Sainte Gertrude à Nyvelle... Et autre partie en la forteresse ci la Vure en une tour...'.

brengsten waren in 1438 de *Charters van Brabant* verdeeld over drie depots: Nijvel, Tervuren en de Rekenkamer te Brussel(120).

* * *

Wat nu, in verband met voorgaande uiteenzetting over de *Charters van Brabant*, van de beide er zich bevindende originele stukken 900 en 901 van de Blijde Inkomst van 1356? Eigenaardig is wel, dat er twee identisch dezelfde exemplaren zijn. Vreemd is eveneens, dat een dergelijk archief zulke documenten bezit. Was het nodig, en had het zin, dat de hertog een exemplaar voor zich behield? De minuut of een kopie konden toch ook volstaan. Noch het testament van Hendrik II, noch de Keure van Kortenberg, noch de Waalse charters, die toch gelijkaardige oorkonden zijn, worden er bewaard. Daarentegen zijn de volgende Blijde Inkomsten wel te Brussel aanwezig. Met behulp van de reeds genoemde inventarissen zul-

(120) Men zou de lotgevallen van de Brabantse charters tot 1438 als volgt schematisch kunnen voorstellen:

***Stukken* (*-1355*)**	***Stukken* (*1355-*)**
Dec. 1355: naar Leuven gebracht.	Geen gegevens tot 1395.
Okt. 1361: naar Genappe overgebracht en geïnventariseerd. (Reg. v. Seger vander Beke).	
Dec. 1361: naar Nijvel overgebracht en onder Vlaams-Brabants toezicht gesteld.	
Sept. 1393: inventaris in Vlaams-Brabantse samenwerking (*Inventaires 2me sect.* nr. 63).	*April 1395*: de tot dan toe te Brussel en te Tervuren bewaarde stukken, alle te Tervuren verzameld en geinventariseerd in Vl.-Brab. samenwerking (*Inventaires 2me sect.* nr. 64).
Okt. 1434: inventaris, op last van Filips de Goede (door E. de Dynter) (*id.*, nr. 65).	Vóór 1438 gedeeltelijk naar Rekenkamer overgebracht.

1438: gemeenschappelijke inventaris door A. van der Ee (*id.* nr. 66-68) van de depots: Nijvel, Tervuren en Rekenkamer.
N.B. De scheiding vóór en na 1355 mag men echter niet te scherp trekken want enkele stukken, die in Nijvel zouden thuishoren, vonden wij in de andere depots vermeld.

len wij deze problemen trachten op te lossen en zullen tot de conclusie komen dat geen der beide stukken oorspronkelijk tot de Brabantse charters behoorde.

Men kan *a priori* zeker zijn dat de nummers 900 en 901, vermits inderdaad van na de dood van Jan III, nooit tot het oudste Brabantse fonds, nl. Nijvel hebben behoord en bijgevolg nooit onder het toezicht van de steden hebben gestaan. De twee inventarissen van 1393 en 1434 maken er dan ook geen melding van. Wel bevond zich één van hen ten laatste seders 1395 in Tervuren, want de inventaris van dat jaar maakt er gewag van(121). Een tweede exemplaar moet vóór 1438 dit reeds zijn komen vervoegen, want A. Van der Ee, in zijn mooi en lijvig catalogus, noteert twee identieke stukken van de derde januari 1356, die zich toen in de Rekenkamer bevonden(122). Geen van beide wordt met de naam *Blijde Inkomst* of *Joyeuse Entrée* aangeduid, maar de omschrijving als: 'beloften, die de hertogen deden bij hun ontvangst in het hertogdom op 3 januari 1356' is duidelijk genoeg(123).

De in 1395 en 1438 geïnventariseerde oorkonden kunnen trouwens met de nu te Brussel bewaarde Blijde Inkomsten, 900 en 901, geïdentificeerd worden en wel aan de hand van de dorsale nota's en andere

(121) A.R.A., *Inventaires 2me Section*, nr. 64, f° 39vo: 'Item unes lettres en tiers [= thiois] de Jenne, duchesse de Luxembourg et de Brabant, et Wenceslaus de Boeme, duc des dits pays, son mary et membourg, scellées de leur scel commun et des sceaux d'aucuns barons du pays de Brabant d'aucune promesse, que les dits duc er duchesse firent quand ils furent receus nouvellement à la duché de Brabant et furent les diz lettres données à Louvain, le IIIe jour de janvier l'an 1355'.
In de marge, door een latere hand: 'Les promesses que firent les duc et duchesse Jenne à leur réception à la duché de Brabant'.

(122) A.R.A., *Manuscrits divers*, nr. 983, f° 84: 'Item unes lettres en thiois de Jehanne, duchesse de Luxembourc et de Brabant, et Wenceslaus de Boeme, duc des diz pais, son mary et mambour, scellées de leur scel commun et des sceaux d'aucuns banères du dit pais de Brabant, contenant les promesses, que les diz duc et duchesse firent quand ils furent recheuz nouvellement à la duché de Brabant et furent les diz lettres données à Louvain, le IIIe jour de janvier l'an 1355, signées par XIII.
Item unes lettres cassées desditz duc et duchesse, toutes pareilles aux lettres précédentes, signées par *Brab*'.
In marge door een latere hand: 'Incompst de Wencelay'.

(123) Zulke omschrijvingen zijn nog de hele XVe eeuw door zeer gewoon en gebruikelijk. Zie Bijlage III.

speciale kenmerken van deze laatste. Het in 1395 meegedeelde exemplaar was gecancelleerd, ofschoon dit niet uitdrukkelijk vermeld werd. Er is daarvoor echter een dubbel bewijs. Vooreerst werd het eerstvolgende charter aangegeven als volgt: 'lettres *aussi* chancellées'; vervolgens ontbreekt een classificatienummer, dat voor de ongeschonden stukken opgetekend, en bij de vernietigde achterwege gelaten werd. Deze cancellatie, samen met de gelijkluidende zinsnede: 'promesse que [ils] firent quand ils furent receus nouvellement à la duché de Brabant', die zowel in de inventaris als op de rug van 901 voorkomt, vormen de tweevoudige basis (nr. 901 draagt immers een vertikale inkerving!), voor de vaststelling dat dit minst-goedbewaarde origineel van het moderne fonds, *Charters van Brabant*, in 1395 te Tervuren werd bewaard.

A. van der Ee gaf in 1438, naar is gezegd, twee gelijke akten ('lettres toutes pareilles') aan. Voor de eerste gebruikte hij een gelijkluidende omschrijving als in de inventaris van 1395 (die hij waarschijnlijk gekend en benut heeft), maar hij voegde er bij: 'signées par XIIII', waardoor reeds voldoende is aangetoond, dat hij niet 901 bedoelde, maar wel 900, dat hetzelfde rangnummer op de rug draagt. Nummer 901 kwam bij hem dan als tweede aan de beurt; in de vermelding 'lettres cassées, toutes pareilles, signées par *Brab*.' is het gemakkelijk te erkennen: de afkorting van Brabant werd immers ook op zijn keerzijde aangebracht. De combinatie van al deze argumenten is wel van aard om te bewijzen dat 900, het mooie origineel, tussen 1395 en 1434 onder de *Charters van Brabant* terecht gekomen is; 901 moet er reeds vóór - of in elk geval sedert - de eerste datum gedeponeerd zijn geweest.

Is bijgevolg 901 het eigenlijke origineel van de *Charters van Brabant*? Ofschoon de conclusie, dat het door de hertogen voor hun eigen archief is gereserveerd, hier het meest voor de hand ligt, toch blijft in dat geval de cancellatie moeilijk te verklaren. Zou het vernietigen van een stuk uit de private hertogelijke verzameling enig juridisch gevolg hebben gehad? De steden hadden toch een eigen oorspronkelijke oorkonde, die ze in geval van schending van de verleende privilegies als rechtstitels konden aanbrengen. 't Zoeken naar een oplossing van een ander probleem bracht terzelfdertijd deze zaak op een onverwachte wijze tot klaarheid. Het is namelijk alleszins vreemd dat de oude hoofdstad Leuven, die midden een merkwaardige

rijkdom aan charters een rijke reeks Blijde Inkomsten bezit, de eerste en de oudste hiervan mist. Dat ze een inhuldigingscharter heeft ontvangen van de vorsten, die in 1356 binnen haar muren hun eed van trouw aan 's lands voorrechten aflegden, kan men niet slechts als een hypothese maar als een zekerheid aannemen. Ze heeft het echter reeds in 1361 moeten afstaan om het nooit meer terug te krijgen want het kwam gecasseerd voor immer in het Brabants archief terecht, waar wij het nu kennen als nr. 901.

Het was tijdens het democratische oproer dat de Leuvenaars hun voorrechtsbrief hebben moeten inleveren als losprijs voor de vrede die de hertog hun verleende. Misnoegd om het arbitraire en tyrannieke patricische bewind kwamen in 1360 de ambachten onder de leiding van Pieter Coutereel in opstand en eisten medezeggenschap in de stadszaken. Wenceslas liet hen aanvankelijk begaan, daar hij eigen voordeel zag in het fnuiken van het hem ook hinderlijke, oppermachtige gezag der geslachten, nam vrede met hun hervormingen en bezegelde in een oorkonde de schikkingen, die hen aan het stedelijk bestuur deelachtig maakten (1 september 1360). Ze sloten op 16 oktober daaropvolgend een verbond tot onderlinge steun en hadden gedurende een jaar de teugels in handen, daar ze de meeste patriciërs nog gevangen hielden vanaf het begin van de troebelen. De hertog was echter ondertussen door deze laatsten bewerkt dergelijke revolutionaire daden niet ongestraft te laten, daar er anders kans op eventuele herhaling bestond. Daar hij toch zijn doel, hun vernedering, had bereikt, trok hij met een leger naar Leuven, waar alles nochtans in der minne werd geregeld en waar hij aan de stad de zg. ‘peys’ van 19 oktober 1361 opgelegd[(124)].

Enerzijds herhaalde deze vrede wat reeds op 1 september van het vorige jaar was overeengekomen. De gilden en de ambachten zullen onder mekaar het stadsbestuur en de ambten verdelen. Al het voorgevallene wordt als vergeten en vergeven verklaard en de privilegies worden bekrachtigd. Anderzijds trad de hertog op in hoedanigheid

(124) H. SERMON, *Geschiedenis van Pieter Coutherele*. Uitgave van genoemde charters, resp. blz. 69, 74, 87-95.
Originelen van de eerste twee charters in A.R.A., *Charters van Brabant*, nr. 1865 en 1871.
XIVe-eeuwse afschrift van de ‘peys’ in *Cleyn Charterboec*, S.A. Leuven, nr. 1236, f° 36vo-38; J. CUVELIER, *Inventaire de Louvain*, dl. I, blz. 95.

van rechter tegenover opstandige onderdanen en eiste van de Leuvenaars tekenen van onderwerping. Zij zullen hem nederig ‘bloet in haerre cleden ende bloetshoeft’ om vergiffenis vragen en hem een som van 30.000 mottoenen ter hand stellen. Tenslotte zullen ze hem ‘omme die goede onste ende vrienscap haers liefs heren ende vrouwen’ drie originele brieven afstaan. Ten eerste, die ze ontvangen hadden bij de inhuldiging van de vorsten, ten tweede, die van de vrede die onlangs gemaakt was en, ten laatste, het verdrag, dat de ambachten onder mekaar gesloten hadden(125).

Deze stukken kunnen als de Blijde Inkomst van 3 januari 1356, de eerste hertogelijke schikking van 1 september 1360 en het verbond van 16 oktober van dat jaar geïdentificeerd worden. De vermeldingen ‘alselken brief alsi [here ende vrouwe] haerre stat van Lovene gaven doen sij ierst ontfaen worden in horen lande van Brabant’ en ‘den brief dien d'ambachte van Lovene onder hen gemaect ende besegelt hebben’ spreken voor zichzelf. De omschrijving ‘den brief dien si haer vorscreven goeder stat gaven vanden peise die lestwerf gemaect was’ is minder duidelijk maar er is in de Leuvense geschiedenis geen andere recente vrede gekend dan die van 1 september 1360(126).

Een nadere vereenzelving is deze der drie stukken met de nummers 901, 1865 en 1871 van het huidige fonds *Charters van Brabant*. Van het Leuvense stadsarchief zijn ze naar de hertogelijke verzameling overgebracht. De gezamenlijke kenmerken van deze zich nu in het Algemeen Rijksarchief bevindende charters laten toe tot die conclusie te komen. Ze dragen elk een in het Frans gestelde nota op de rug, die hun inhoud resumeert; het lijkt ons zeer waarschijnlijk,

(125) Dit bevel luidde in de ‘peys’ als volgt:

Cleyn Charterboec, f° 38: ‘Item ome die goede onste ende vrienscap haers liefs heren ende vrouwen ghetruwelec te hebbene, soe wilt die stat van Lovene overgeven haren lieven here ende vrouwen alselken brief alsi haerre stat van Lovene gaven doen sij ierst ontfaen worden in horen lande van Brabant; ende den brief dien si haer vorscreven goeder stat gaven vanden peise, die lestwerf gemaect was; ende oec den brief, dien d'ambachte van Lovene onder hen gemaect ende besegelt hebben’. - C. BUTKENS, *Trophées*, dl. I, blz. 481, heeft blijkbaar dit artikel maar oppervlakkig gelezen want hij interpreteert het aldus: ‘que la charte de la joyeuse entrée du duc serait maintenue en touts ses articles’.

(126) Het is bij H. Sermon dat we deze identificatie vonden. Zij wordt door onze verdere uiteenzetting ten volle gestaafd.

dat deze nota's door één en dezelfde hand werden aangebracht[127]. Wat echter van doorslaande aard is: ze zijn alle drie gecancelleerd. De juridische vernietiging van het tweede werd reeds naast de kopie in het *Cleyn Charterboec* van de *peys* van 19 october 1361 in de marge betuigd: ‘Ende dat dieselve peys [van 1 september 1360] ende brieve daerop gemaect te mael te niet sijn ende bliven tot eweliken daghen’; er werd effectief, zelfs tweemaal, in gesneden en de éénentwintig zegels werden weggenomen. De beide andere hebben één vertikale inkerving; van het derde werd daarenboven de onderste strook, de zegels inbegrepen, afgeknipt[128]. In 1395 werd, volgens de toen opgestelde inventaris, het tweede samen met de gecasseerde Blijde Inkomst, in een afzonderlijke lade te Tervuren bewaard[129] ‘et n'y a[vait] autre chose en ladite laye’; het derde wordt niet vernoemd.

Het lijkt ons derhalve gewettigd nr. 901, wegens zijn overeenkomst met de twee andere Leuvense afgenomen charters, als de originele Blijde Inkomst-oorkonde te aanzien, die de Leuvenaars van de hertogen ontvingen. Het draagt een gelijkaardige dorsale nota, het werd

(127) De formuleringen van deze nota's hebben onderling ook iets gemeen; 3 januari 1356: ‘Lettres contenant les promesses que la duchesse Jehenne et le duc Wencelaus firent quand ils furent nouvellement receuz à la duché de Brabant’.
1 september 1360: ‘Touchant plusieurs points, articles, franchises et déclarations de privilèges et de paix, ottroyez à ceulx de la ville de Louvain’.
16 oktober 1360: ‘Touchant plusieurs accors et promesses, faites et jurées par tous les mestiers de Louvain’.
In andere Brabantse charters van die tijd zagen we zulke uitvoerige Franse dorsale aantekeningen niet.

(128) De cancellaties zijn in de drie gevallen vertikaal en in het midden aangebracht. Deze van de Blijde Inkomst en de tweevoudige (en evenwijdige) van het tweede stuk (1 september 1360) vertonen hetzelfde tracé, ongeveer dat van een accolade, wat er op schijnt te wijzen dat men eerst de perkamenten dubbel gevouwen en er toen in gesneden heeft. De cancellatie van het derde is rechtlijniger dan de andere.

(129) De vermelding van het charter van 1 september 1350 in de inventaris kwam reeds hoger (blz 59) ter sprake. De volledige tekst luidt als volgt:
‘Item unes lettres en tiez *aussi chancellées*(!) en deux lieux desdits duc et duchesse d'aucuns points qu'ils octroient à ceux de Louvain et étaient lesdits lettres scellées de sceaux desdits duc et duchesse et de plusieurs autres nobles et de bonnes villes du pays et furent donné à Bruxelles, le premier jour de septembre l'an 1360’. De zegels waren in 1395 dus nog niet weggenomen.

gecancelleerd en werd samen met één van hen in een speciale lade te Tervuren bewaard. Zijn overigens weinig markante tekstvarianten kunnen dit besluit daarenboven nog meer kans op waarheid geven; zij leveren echter meer een negatief dan wel een positief bewijs op. Al wat het enigszins onderscheidt van de andere originelen komt ook in het oudste Leuvense afschrift voor, nl. in dat van het *Cleyn Charterboec*, dat van vóór 1367-68 moet dateren(130). Anderzijds vertoont deze kopie met zijn tekst (van 901) geen verschillen, die de mogelijkheid uitsluiten, dat zij hem als basis heeft gehad. Die verschillen bestaan slechts in weglatingen van woorden uit onachtzaamheid, of in verkeerde lezingen(131).

Het blijft echter nog een onopgelost probleem, waarom de keuze van de hertog in oktober 1361 juist op die drie stukken is gevallen en waarom hij, welbepaald, de Leuvenaars hun Blijde Inkomst wilde

(130) Van het *Cleyn Charterboec* werd in 1367-68 een kopie gemaakt door de stadsklerk Gerard Roose; de stadsrekeningen bewijzen het. De stukken, die in deze *Copie van het Cleyn Charterboec* (S.A. Leuven, nr. 1264; J. CUVELIER, *Inventaire de Louvain*, dl. I, blz. 36) voorkomen, overschrijden genoemd jaar niet. Het *Cleyn Charterboec* werd nadien echter nog verder volgeschreven.

(131) Deze afwijkingen van het driemaal uitgegeven (nl. door Namèche, Poullet en Lallemand-de Vreese) afschrift van het *Cleyn Charterboec* zijn de volgende:

lijn 12: ende (onse) vorderen
lijn 40: gemeyne *stede* desgelycs
lijn 45: stede (ende) ons ghemeyns lands
lijn 81: alsoe (verre) alse wi
lijn 91: onghemyndert *van* gherechten gheerven
lijn 96: quame (eer wi)
lijn 104: gheloven wi *hen*
lijn 121: vor(be) screven staen
lijn 164: rade *tot* Lovene
lijn 166: moeten *betalen doen*
lijn 185: die dit doen (suelen), selen
lijn 214: hi en si (voir) versoent
lijn 215: soe wie (die) in onsen lande
lijn 255: vaders wegen (vorscreven)
lijn 296: voirt ghe(lo) ven wi
lijn 311: brieve *in* houden suelen
lijn 317: *andere* ambachters
lijn 329: *sonder* daer jeghen
lijn 342: vand(es) en vors. pointen
lijn 349: ende *in* vesticheiden.

Voor de verklaring, zie Tabel der tekstvarianten.

afhandig maken. Achtte hij zijn opstandige en oproerige onderdanen deze uitvoerige privilegies niet meer waardig? Of zag hij juist in deze omstandigheden de kans schoon om een voor hem vernederend document (dat Pirenne een 'capitulatie voor Wenceslas' noemde) terug tot zich te nemen en meteen te vernietigen? De tweede hypothese zal wel dichter dan de eerste, en de vereniging van beide veronderstellingen wellicht het dichtst bij de waarheid liggen. Nog een andere, en voorname vraag stelt zich hier: wat is er na de cancellatie nog overgebleven van de Blijde Inkomst, voor Brabant evenals voor Leuven, op juridisch gebied? Dat het origineel van de hoofdstad te niet gedaan werd, heeft zeer waarschijnlijk wel gevolgen gehad.

Wanneer nu kwam de andere originele Blijde Inkomst in de *Charters van Brabant* terecht en vanwaar was zij afkomstig? Voor de oplossing van beide vragen is een merkwaardig getuigenis bewaard. Er wordt in het Algemeen Rijksarchief een in het begin van de XVe eeuw vervaardigde maar niet gedateerde catalogus bewaard van archiefstukken, die door Thierry Gherbode[132], raadsheer van de hertog van Boergondië en bewaarder der Vlaamse charters, in het bezit werden gesteld van de hertog van Brabant[133]. Op folio 12 komt er de vermelding in voor van een brief, bezegeld met het grootzegel van wijlen Johanna, eertijds hertogin van Brabant, en van Wenceslas, en met de zegels van vijf Brabantse edelen, waardoor de vorsten verschillende punten en artikelen toestonden bij hun ontvangst te Leuven op 3 januari 1356; hij draagt het rangnummer XIIII[134]. Deze omschrijving - waarin men gemakkelijk de oorkonde nr. 900 erkent, die haar zes zegels nog heeft bewaard - is niet te dateren op dezelfde wijze als de inventaris in zijn geheel, want ze werd door een

(132) Thierry Gherbode was Kanunnik van St.-Donaas te Brugge. Filips de Stoute benoemde hem tot zijn private secretaris en raadsman en in 1399 tot zijn archivaris in Vlaanderen, Artois, Limburg, Overmaas en Brabant. E. DE BORCHGRAVE, *Gherbode Thierry*, in B.N.B., dl. XII, blz. 721-715.

(133) A.R.A., *Inventaires 2me section*, nr. 64a. Hij bevindt zich pas van het begin van deze eeuw in het Alg. Rijksachief, want Cuvelier vermeldt hem (in 1904) in het aanhangsel van zijn inventaris. De titel luidt: 'Che sont les lettres qui ont esté délivrées par maistre Thierry Gherbode, conseiller de mons. de Bourgogne à mons. de Brabant; et furent apportées à mondit saigneur de Brabant par maistre Symon de Fourmelles, son conseiller'.

(134) Zij begint en eindigt aldus: 'Item a ledit maistre Thierry depuis envoyé unes lettres scellées du grand scel commun de feux dame Jehanne, jadiz duchesse... Et sont les dites lettres mises avecques les autres, dessus déclairé'.

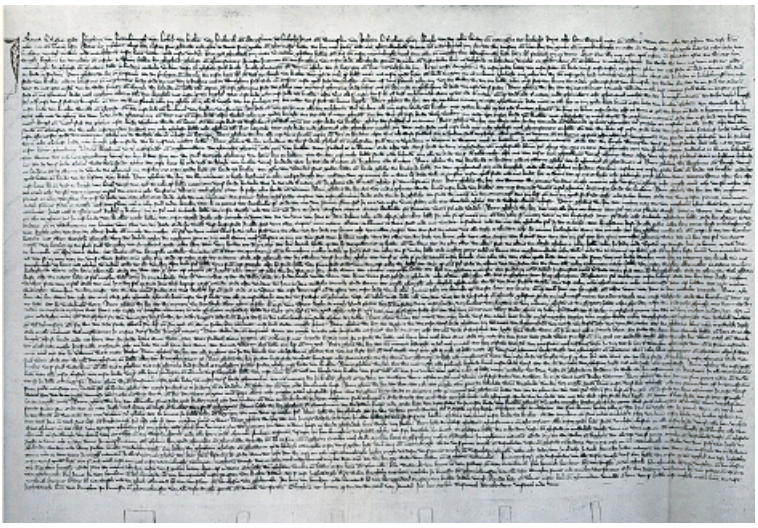

VI.- A.R.A., *Charters van Brabant*, nr. 900; door ons genoemd: Antwerps origineel.

andere hand neergeschreven, blijkbaar als een inlassing. Ze bevat in zich echter enkele elementen die een approximatieve datering toelaten. Een *terminus ante quem*, is de periode 1420-1422, waarin de dood van Th. Gherbode te situeren valt. Een *a quo* is de dood van Johanna in 1406, want er wordt over de hertogin gesproken als over 'feux dame Jehanne, jadiz duchesse'. Tussen 1406 en 1422 is dus het mooie origineel vanuit Vlaanderen naar Brabant overgebracht.

Hoe geraakte echter deze bij-uitstek-Brabantse oorkonde in het graafschap? - We staan hier weer voor een episode van de Brabants-Vlaamse rivaliteit uit de tweede helft der XIVe eeuw. Nr. 900 is namelijk de Antwerpse originele Blijde Inkomst, die enkele jaren na haar ontstaan, en zelfs nog vroeger dan de Leuvense, uit de stedelijke *privilegie-com* is verdwenen. Zij heeft haar eigen rol gespeeld in de gewapende strijd, die nog hetzelfde jaar van de blijde intrede van Johanna en Wenceslas ontketend werd. Lodewijk van Male, de machtige graaf en echtgenoot van Johanna's jongere zuster, stelde zich niet tevreden met de 120.000 schilden, die door zijn schoonvavader, hertog Jan III, aan zijn vrouw waren toegewezen als deel der erfenis en die daarenboven nog steeds niet waren uitbetaald. Toen hij in juni 1356 in Brabant binnenviel, had hij het vooral op de opkomende handelsstad Antwerpen gemunt[(135)]. Nadat reeds de heerlijkheid Mechelen hem was toegestaan, vond hij hier immers een drievoudig voordeel. Vooreerst zou geen gebied beter de rente kunnen opleveren, waar zijn vrouw recht op had; vervolgens zou hij, door het stapelrecht op vis, zout en haring te ontnemen, én een geduchte concurrent van de Vlaamse handel een gevoelige slag toebrengen, én de Mechelaars, zijn nieuwe onderdanen, voor zich winnen. Door de vredesonderhandelingen, die door de hertog van Gelder, man van de derde dochter van Jan III, werden geleid, werd het hem door de vrede van Ath op 4 juni 1357 als leen toegewezen.

De Antwerpenaars droegen hem, die ze dus één jaar en enkele maanden nadat ze de hertogen in hun stad hadden verwelkomd, als

(135) Van deze strijd geven de meeste kronieken - De Dynter's *Chronicon ducum Brabantiae* en de *Brabantsche Yeesten* op de eerste plaats, maar ook andere - een omstandig verslag. Zie ook: H. LAURENT en F. QUICKE, *La guerre de la succession de Brabant*.
Voor het zich te Antwerpen afspelende deel van de strijd hebben wij in hoofdzaak F. PRIMS, *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. V, geconsulteerd.

nieuwe meester kregen, maar weinig sympathie toe. Ze zagen daarvoor in hem al te zeer de overwinnaar, die slechts uit was op eigen belang en voordeel. Het afnemen der stapels, dat als een dreigend gevaar hun boven het hoofd hing, zou velen onder hen in hun broodwinning treffen. De welvaart van hun stad lag hun nauw aan het hart en deze was nu juist voor de Vlaamse handel een steen des aanstoots. Ze maakten het den graaf dan ook niet gemakkelijk en trachtten hem zo lang mogelijk te hinderen in het uitvoeren van zijn plannen.

Lodewijk van Male van zijn kant gaf hierop een antwoord door zijn toevlucht te nemen tot geweld en drastische maatregelen. Deed hij enerzijds een aanslag op de persoonlijke vrijheid van enkelen door ze als gijzelaars naar Vlaanderen te voeren, anderzijds vond hij een nog probater middel om de aanspraken van de Antwerpenaars, die zich sterk op hun verworven rechten beriepen, alle grond te ontnemen in het wegnemen der privilegies. Dat hij hiermee ten zeerste zijn nieuwe onderdanen kwetste, blijkt wel uit het feit, dat enkele oude bronnen zeer levendig de herinnering aan dit machtsmisbruik hebben bewaard(136). Claeys Alleyn, rentmeester der stad ‘oud 48 jare’, verklaarde in een ‘Informatie ende besoeck, begonnen doen in de stad van Antwerpen, den 9e dagh in juni, in 't jaer 1433’: ‘heeft oic hoiren seggen datter eenige gewapende quamen van over 't vere ende dat hij [Lodewijk] doe ter yersten track opter stadhuys, dede de scrinen ende de coffren, dair de privilegien van de stad in waren, opslaen, ende daer uytnemen de briven ende carteren dane in waren ende voeren, also hij heeft hoeren seggen, een deel te Ruplemonde, een deel te Gend, te Reyssele ende t'anderen plaatsen’. Claus van Hovel, secretaris der stad, 56 jaar oud, getuigde op 24 november van hetzelfde jaar: ‘... dat [Lodewijk] binnen quam met machte van volke van wapenen ter poirten in, geheten Verloren Cost, welke grave nam de privilegien van der vors. stad’.

Het is een algemeen gekend feit, wat de ontnomen rechtsbrieven betreft, dat er stukken betreffende de stapels in zijn bezit kwamen(137). De voortzetter der *Brabantse Yeesten* vertelt dat hij wen-

(136) Beide verklaringen vonden wij in F. VERACHTER, *Inventaire d'Anvers*, blz. III-V. De schrijver deelde echter niet mee waar hij deze, zonder twijfel interessante bronnen haalde.

(137) F. Prims maakte ook praktisch uitsluitend van de stapelstukken gewag.

ste te hebben ‘ale die brieve in de hant entie privilegien die van de saken der vorseide mercten mensie maken’. Antwerpen heeft hier zonder twijfel zijn deel moeten bijdragen. Dit wordt bevestigd in een grafelijke oorkonde, gedateerd op 13 september 1358: ‘Wij Lodewijk... doen te weten omtrent het geschil... tussen onse stat van Mechline... en onser stat van Antwerpen... als van vischmaerct, zoutmaerct ende havermaerct, daerof sij aan beeden siden bleven up ons ende hem verbonden hebben onse segghen ende ordenance te houdene bi haren openen brieven, *die sij ons derof ghegheven hebben*’[(138)]. Een keizerlijk diploma van 29 oktober 1309 en twaalf kleine perkamentjes, geschonken door verschillende Brabantse steden in 1259, kwamen zo in zijn handen. Hij heeft ze de eigenaars nooit teruggegeven en wellicht hadden deze hiervan een voorgevoelen, want ze lieten door de abt van St.-Michiels twee vidimussen maken: één van de keizerlijke oorkonde en één van de twaalf stukjes samen[(139)].

Deze laatste nalatigheid buiten beschouwing gelaten, had het opeisen van voornoemde documenten toch een tamelijk rechtvaardig karakter en 't kan dus daarop niet zijn, dat de zoeven geciteerde bronnen doelen, wanneer ze van wapengeweld verhalen. De graaf heeft het zonder twijfel niet bij die (dertien?) stapelstukken gelaten, ofschoon gegevens hieromtrent veel schaarser zijn en de Antwerpse geschiedschrijvers er bijna niet over reppen. Een charter van 23 ok-

(138) *Brabantsche Yeesten*, dl. II, *Codex diplomaticus*.

(139) F. PRIMS, *op.cit.*, blz. 47. Het is ons niet duidelijk wegens het ontbreken van een kritisch apparaat, waarop schrijver zijn bewering, dat er 13 stukken in Vlaams bezit kwamen, steunt.

Weer volgens schrijver zouden in de XIXe eeuw 11 van de 13 stapelstukken tussen de *Charters van Brabant* terecht gekomen zijn. A. VERKOOREN, *Inventaire*, dl. I, geeft wel de originelen van de perkamentjes maar niet het keizerlijk diploma op. Wel inventariseerde hij als nr. 223 een kopie - door Thierry Gherbode, de reeds genoemde Vlaamse archivaris, als authentiek verklaard - van het keizerlijk diploma, de 12 perkamentjes en daarbij van een oorkonde waardoor Johanna en Wenceslas op 9 december 1356 het stapelrecht van Antwerpen bekrachtigden. Deze authentieke kopie werd in het begin der XVe eeuw aan Brabant overhandigd door genoemde archivaris, naar de op blz. 64 vermelde catalogus aangeeft (f° 12vo). Zij bevat impliciet de interessante aanwijzing dat Lodewijk van Male het charter van 9 december 1356 eveneens in handen kreeg. De vidimussen door de abt van St.-Michiels vervaardigd, vonden we niet in F. VERACHTER, *Inventaire d'Anvers*.

tober 1361 - in dat jaar schijnt de toestand pas kalmer geworden te zijn - waarin bij belooft restitutie te doen ‘van de privilegien ende vriheiden van onser vorseide stad, waaraan wi mids den mesleeden, horribelheden ende hoverhoiricheden vorscreven hand geslagen hadden, als verbuert’ is echter op zichzelf al voldoende om als bewijs te dienen(140): wanneer hij daarin, enkele regels verder, uitzondering maakt voor ‘eenen nieuwen privilegie van den rechte ende van der heerlicheit van onsen scependomme van Antwerpen... d'welke wi alleene tonswaert behouden hebben bi consente van onser vorseide stad om vele saken, die daer in waren’(141) is alvast de aard van de in beslag genomen rechtstitels gekend. Hij heeft zijn nieuwe onderdanen gestraft, door het konfiskeren van hun stedelijke privilegies, of althans toch van de voornaamste ervan.

Naast het juist genoemde charter over de schepenen is trouwens nog een andere ontroofde voorrechtsbrief bij name bekend en wel diegene, die de hertogen aan de stad hadden geschonken bij hun inhuldiging, nl. de Blijde Inkomst van 1356! Deze is daarbij op die 23e oktober 1361, de restitutiedag, niet door de Vlaamse graaf aan het Antwerpse archief teruggeschonken maar op diezelfde dag door hem door een nu nog bewaard vidimus vervangen: een zeer goed bewaard perkament, 62 cm hoog en 53 cm breed, met omgeslagen strook van 5,2 cm; geschreven in een klein, rond, regelmatig lopend schrift; de beginletter W. is 1,7 cm hoog; op de plooi werd de zin aangebracht: ‘Bi minen heren ende bi miner vrouwen in haren Rade-Lambert’; aan dubbele perkamenten stroken hangen twee zegels: het klein zegel in gele was van de graaf en dat van de gravin in rode was; het draagt in de Antwerpse *privilegie-com* het nummer g.96.

(140) *Brab. Yeesten*, dl. II, *Codex diplomaticus*, blz. 583-84; is een uitgave van een kopie in P.A-THYMO, *Historia Brabantiae diplomatica*, dl. III, f° 218.

(141) Deze brief dateert van 25 februari 1356. Een kopie ervan in het bijzonderste Antwerps cartularium voor de XIVe eeuw, *Roodt-fluweel privilegie-boeck*, f° 22. F. PRIMS, *op.cit.*, blz. 6-9, noemt hem ‘de nieuwe stedelijke regeringsconstitutie’ en daar de eigenlijke bepalingen erin werden voorafgegaan door een algemene bevestiging van al de privilegies van Antwerpen meent hij dat ‘deze akte was als een Blijde Inkomst-akte in het klein, in 't bijzonder voor Antwerpen’. - ‘Wenceslas en Johanna bevestigden er de privilegies van Antwerpen in en gaven een nieuw statuut voor de regering der stad: 12 schepenen en 6 raadsleden, de schepenen telkenjare voor de helft door den hertog aan te stellen, de raadsleden door de schepenen’.

't Begin- en 't eindprotocol maken de reden van het vidimeren bekend en houden een belofte in tot restitutie van het origineel in ruil voor het onderhavige vidimus[142].

Lodewijk van Male heeft - naar uit de tekst blijkt - wel een bijzonder belang gesteld in het inhuldigingscharter van zijn schoonzuster en schoonbroer (‘mits datse ons aenroert in vele pointen’). Had hij echter ook een bijzondere reden om de Antwerpenaars ervan te beroven? En is die reden wellicht te vinden in het feit, dat deze laatsten weinig genegen waren hem als heer te huldigen, zo korte tijd na de blijde intrede van de hertogen[143]? 't Zijn weer dezelfde getuigen die optreden (1433) om te verklaren, dat zij hun eed van trouw, in januari 1356 afgelegd, nog al te bindend achtten[144]. Claeys Alleys ‘heeft oic eenighen hoiren seggen dat de vorseide grave 't Antwerpen niet alzo lichtelijken gehuldt en was als te Mechelen, omdat de stat tevoren ontslagen wesen wilde van den eede die sij hertoghe Wencelijn ende vrouwe Johanna als erfachtige gedaen hadde’. Claus van Hovel zag een verhouding van oorzaak tot gevolg tussen hun kleine inschikkelijkheid en de aanslag op de privilegies, want hij verklaarde uitdrukkelijk: ‘dat grave Lodewijck, tornich wesende op de stad van Antwerpen om dat sij hem niet also varnic gehuldt en hadde als hij begeerde, binnen quam met machte van volke van wapenen ter poirten in Verloren Cost, welcke grave

(142) F. VERACHTER, *Inventaire d'Anvers*, blz. 48. ‘Wij Lodewijc... ende Margrete van Brabant... doen te wetene... dat wij bi consente van onse stat van Antwerpen ende in leeninghen tonswaert ghenomen hebben eene lettre, beseghelt metten groten seghele ons broeders ende susters van Lucemborch... Ende hoe wij de vors. lettre tonswaert hebben, mits datse ons aenroert in vele pointen, om ons daeraf te beradene daer wijs te doene hebben. Wij hebben belooft ende beloven onser vors. stat van Anwerpen de vors. lettren weder te ghevene sonder fraude ende arghelist, wedernemende tonswaert presente lettren’.
Het is vanzelfsprekend een eenvoudige vidimering, zonder confirmatie van de inhoud. De Blijde Inkomst wordt erin beschreven als volgt: ‘... eene lettre, beseghelt metten groten zeghele ons broeders ende zusters van Lucemborch, ende metten zeghelen sheren van Piereweys, sheren van Duffle, heren Gherards van Vorslar, sheren van Bochaut, ende heren Bernards van Borngeval’.

(143) Op 2 juli 1357, een maand nadat door de Vrede van Ath (4 juni), hun Antwerpen als leen was te beurt gevallen, deden Lodewijk van Male en zijn vrouw Margaretha van Brabant, hun blijde intrede in de stad (F. PRIMS, *op.cit.*, blz. 34-36).

(144) F. VERACHTER, *Inventaire d'Anvers*, blz. III en V.

nam de privilegien'. Nadere gegevens ontbreken echter om als zeker aan te nemen, dat reeds ten tijde - en ter gelegenheid - van de inhuldiging der Vlaamse graven, dus rond 2 juli 1357, de Blijde Inkomst zou zijn afgenomen, om deze nog zeer frisse herinnering aan de vroegere heren te doen verdwijnen.

Wat de feiten echter onbetwijfelbaar te kennen geven is, dat van de belofte die het vidimus inhoudt (dit laatste terug te nemen in ruil voor de oorspronkelijke brief) er niets in huis is gekomen. Antwerpen heeft nooit zijn origineel stuk van de Blijde Inkomst teruggezien. Van Vlaanderen kwam het ter gelegenheid van het restitueren van archiefstukken tussen 1406 en 1422 bij de *Charters van Brabant* terecht, waar het het Leuvense exemplaar ging vervoegen en waar het nu als nummer 900 is gecatalogeerd. Het heeft een duidelijke herinnering aan de plaats van zijn herkomst bewaard, want op de keerzijde is de zin aangebracht: 'De lettre die min here hadde t' Antwerpen'. Zijn plaats in de Antwerpse *privilegie-com* bleef tot op heden ingenomen door het bijna zes jaar later vervaardigde vidimus.

Er rest nu nog alleen de conclusie steviger te funderen, waardoor in nr. 900 het verdwenen Antwerpse charter werd erkend. De opvallende gelijkenis van de teksteigenaardigheden van het stuk van de *Charters van Brabant* met die van het vidimus en het XIVe-eeuwse afschrift in het *Rood fluweel privilegieboeck*, het voornaamste Antwerpse stadscartularium voor die tijd, verraadt openlijk, evenals zijn juist geciteerde dorsale aantekening, zijn Antwerpse afkomst. Zijn in het oog springende afwijkingen met de andere originelen komen ook in het vidimus en eveneens, buiten éne uitzondering, in de kopie voor[(145)]. De gevallen waarin het vidimus daarbuiten van zijn

(145)

900	***vidimus***	***Roodt priv. boek***
lijn 29: ende (die) charteren	id.	id.
lijn 34: ute te reykene	id.	id.
lijn 52: onder (onse) vors. stat	id.	onder *de* vorsc. stat
lijn 93: onghesondert	id.	id.
lijn 101: gelijc dat (se)	id.	id.
lijn 159: vore (die) twee scepener	id.	id.
lijn 170: gehoert *zelen* hebben	id.	id.
lijn 210: *gesciet soude sijn*	id.	id.
lijn 219: (dat) hi hadde verbuert	id.	id.
lijn 285: handelne ende ghelijc	id.	id.

Zie ook: Tabel der tekstvarianten.

bron afwijkt zijn zo gering en onbelangrijk, dat ze gerust, zonder de waarheid geweld aan te doen, aan verstrooidheid kunnen worden toegeschreven. In het afschrift zijn deze afwijkingen enigszins talrijker (was het origineel of het vidimus zijn bron?), wat echter bij een kopie niet zoveel verwondering moet wekken; ze verraden in ieder geval geen verwantschap met andere originelen of afschriften, van elders afkomstig(146).

Uit al het voorgaande kon met zekerheid de conclusie worden getrokken, dat het Antwerpse origineel, ofschoon zich niet meer op zijn aangewezen plaats, het stedelijk archief, bevindend, niet spoorloos verdwenen is. Aan de hand van gegevens, verstrekt door zijn eigen uiterlijke kenmerken en door oude inventarissen, kon het geidentificeerd worden met het mooist bewaarde van de vier oorspronkelijke Blijde Inkomsten, nr. 900 van de *Charters van Brabant*; en kon eveneens, tamelijk getrouw, zijn reisweg van uit Antwerpen naar Vlaanderen en vandaar naar Brussel, waar het in het begin der XVe eeuw belandde, gevolgd worden. Evenmin is het Leuvense origineel, waarvan de plaats in het stadsarchief ook onbezet is, in de voorbije eeuwen verloren gegaan. Met minder zekerheid maar toch met zeer grote waarschijnlijkheid werd het met het gecancelleerde exemplaar 901 vereenzelvigd. Het werd door Wenceslas in oktober 1361 samen met twee andere oorkonden aan de eigenaars ontnomen, als straf voor hun opstandigheid tegenover het gezag, en naar de hertogelijke verzameling overgebracht. De cancellatie, die er wellicht bij dezelfde gelegenheid werd in aangebracht, heeft zonder twijfel juridische gevolgen gehad voor de stad, en misschien zelfs voor heel Brabant.

De lotgevallen dezer twee originelen zijn alleszins merkwaardig en

(146)

900	***vidimus***	***Roodt priv. boek***
lijn 32: altoes zelen in hoeden		altoes (zelen) in hoeden
lijn 33: behelt. zijn onser stede	zijn onser *ons* steden	
lijn 41: vors. ghemeynts lands		ghemeins vors. lants
lijn 232: onsen vors. lande	onse lande vors.	
lijn 268: gheloven wi hen		ghe(lo) ven wi hen
lijn 269: binnen onsen lande		*in* onsen lande
lijn 297: onghecort	(on) ghecort	

Zie ook: Tabel der tekstvarianten.

ongewoon. Zij illustreren dat zowel de Brabantse hertog als de Vlaamse graaf een bijzondere belangstelling voor de Blijde Inkomst hadden; de eerste, doordat hij, zes jaar na de verlening, ze aan de hoofdstad van zijn land ontnam en casseerde; de tweede, omdat hij, die als vreemde vorst met een document van intern-Brabants belang weinig te maken had, openlijk in een vidimus verklaarde dat de tekst hem erg interesseerde en hij er zich over wilde ‘beradene’. Typisch is tevens dat in dezelfde maand oktober 1361, in een tijdruimte van vijf dagen, Wenceslas het Leuvense origineel opeiste (19 october) en Lodewijk besloot het Antwerpse stuk voor zich te houden (23 october) toen hij de stukken van Antwerpen restitueerde en er een vidimus van afleverde. Is misschien de graaf (die toen juist weer ten zeerste zich met de Brabantse politiek bemoeide omwille van de charters, die zich te Leuven bevonden) door de handelwijze van Wenceslas zich pas ten volle van de betekenis van de Blijde Inkomst bewust geworden en wilde hij ze daarom verder bestuderen? Daardoor is misschien te verklaren dat in de restitutiebrief van 23 oktober hij wel uitzondering maakt voor het privilegie aangaande de schepenen van 25 februari 1356 (dat hij voor zich behield) maar van de Blijde Inkomst niet gewaagde; hij heeft misschien pas op het laatste ogenblik besloten het inhuldigingscharter ook in zijn bezit te houden, toen de restitutiebrief reeds was opgesteld en gegrosseerd.

Zo is het in het begin van dit hoofdstuk gestelde probleem: ‘welke is de identiteit van 900 en 901?’ opgelost en meteen werd reeds een gedeeltelijk antwoord verstrekt op de vraag, waar de originelen van de andere Brabantse hoofdsteden buiten 's-Hertogenbosch en Zoutleeuw, gebleven zijn. Brussel en Tienen dienen echter nog ter sprake te komen.

* * *

Brussel, de tweede Brabantse stad, heeft in het ontstaan der Blijde Inkomst zonder twijfel een bijna zo voorname rol gespeeld als Leuven. Het zag immers de kans op gelijke wijze zijn prestige te verhogen. Het verkreeg het recht het hertogelijk zegel binnen zijn muren te bewaren (art. 3). Over het gebruik en het consulteren der te Leuven gedeponeerde charters kreeg het eveneens zijn woord mee

te spreken, daar het een der drie sleutels in zijn bezit ontving (art. 2). Tenslotte werd het in artikel 15 met de eerste stad op gelijke voet gesteld, daar het jaarlijkse *besuec* (enquête) beurtelings hier en dan daar zou plaatsgrijpen.

Het ware, daarom reeds, wel zeer gedurfd de veronderstelling te aanvaarden, dat de latere Brabantse hoofdstad (reeds in de XIVe eeuw was haar opgang begonnen) geen originele Blijde Inkomst zou hebben ontvangen, daar deze nergens meer te vinden is. De tegengestelde hypothese, zelfs bij gebrek aan het materiële bewijs, heeft alle kans op zekerheid. Men kan zich moeilijk indenken dat Brussel, minder dan Antwerpen, 's-Hertogenbosch en zelfs Zoutleeuw, op het verkrijgen van een oorspronkelijk stuk zou hebben aangedrongen en ook, dat aan zulk verlangen geen gehoor zou zijn gegeven.

Het ontbreken van dit oorspronkelijk stuk is trouwens gemakkelijk te verklaren. Het Brusselse archief bezit nu eenmaal bijna geen oude charters meer en is in dit opzicht veel armer dan dit der meeste andere Brabantse steden. In augustus 1695 ging het bijna totaal in de vlammen op, toen de stad door de Franse troepen beschoten en gebombardeerd werd. De *Boterpot*, een huis op de Grote Markt, waar het zich sinds 1614 bevond, werd in een puinhoop herschapen[(147)]. Wellicht is toen ook de Blijde Inkomst van 1356 niet aan de vernietiging ontsnapt.

Ofschoon wij van haar waarschijnlijk meer dan drie eeuwen lang bestaan nergens een expliciete getuigenis vonden, is het zeer grote aantal afschriften in de Brusselse cartularia er een onrechtstreeks bewijs van (indien een bewijs hier nog nodig is). Niet minder dan 22 van de 39 kopieën, die wij zagen, zou men ‘Brusselse afschriften’ kunnen noemen. Hun zeer typische kenmerken laten niet toe ze bij een andere groep te rangschikken of ze terug te brengen tot een bewaard oorspronkelijk charter. Hun aantal en belangrijkheid, vooral voor de reconstructie van het verloren origineel, vereisen een nadere bespreking.

De meeste (minstens 16 van de 22 door ons geziene) kopieën der Brusselse traditie gelijken sterk op elkaar en zijn opvallend slordig en onnauwkeurig. Ze steken op een zeer ongunstige wijze af tegen

(147) Cfr. A. HENNE en WOUTERS, *Histoire de Bruxelles*, dl. II, blz. 129 e.v.; C. PERGAMENI, *Archives*, blz. X.

die der andere steden. Hun zeer typische en overtalrijke fouten - vooral omwisselingen van woorden en vergeten zinsdelen[148] - doen hen dadelijk in een aparte groep onderbrengen. Het waren echter geenszins afschriften van tweede rang: minstens vier, gemaakt in de XIVe eeuw nog en dus ongetwijfeld met een praktisch doel, komen voor in de bijzonderste stadscartularia[149]. Toch verdenken we een van deze (wij aanzien dat van het *Boeck metten Hare* en dat van de *Coren van Brusele* als de oudste specimina), en niet de oorspronkelijke oorkonde, de bron te zijn geweest van de weinigverzorgde traditie. Men zou immers geneigd zijn het Brusselse origineel, wegens het groot aantal van de juist besproken afschriften, te beschuldigen van een verregaande onnauwkeurigheid, ware het niet dat twee dingen daar tegen pleiten. Vooreerst is het wel zo goed als uitgesloten dat de tweede stad van Brabant zich met een zo onverzorgd exemplaar zou hebben tevreden gesteld, terwijl toch de vier nog restende originelen zo sterk op elkaar gelijken. Vervolgens zijn er andere en veel betere kopieën, waarvan de Brusselse oorsprong buiten alle twijfel staat, bewaard gebleven.

Veel kleiner in aantal, zijn deze niet minder belangrijk. Het *Swerdtboeck* (begin XVIe eeuw) bevat een praktisch perfecte, maar spijtig genoeg onvolledige tekst[150]. Voor een volledige weergave ervan wordt evenwel verwezen naar het *Privilegieboeck van Brussel*, f° LXII, en naar het *Boeck metten Hare*. Van het laatste kan hij

(148) O.a.:
lijn 10: trouwe (ende dienste)
lijn 32: altoes (selen) in hoede
lijn 65: versekert wael zijn (i.v.p.: wael versekert zijn)
lijn 54: niemen en selen nemen tot onsen ghesworen rade (i.v.p. tot onsen ghesworen rade nemen en selen) enz.

(149) In 't *Boeck metten Hare*, S.A., nr. IV; 't *Boeck metten Ketinck*, S.A., nr. VII; *De Coren van Brusele*, S.A., nr. V; *De Ceuren van Brussele*, S.A., nr. VI. O.i. is het afschrift in het tweede van het eerste, en dit in het vierde van het derde rechtstreeks afhankelijk.

(150) Hierin zijn vanaf f° 214vo alle toen bestaande Blijde Inkomsten geregistreerd. De laatst-bezworene, nl. die van Karel V, werd eerst gekopieerd. Dan volgen in chronologische orde de vorige, maar slechts die punten er van, die niet in die van Karel V voorkomen. Voor een volledige tekst wordt naar andere privilegieboeken verwezen. De onvolledige tekst van de Blijde Inkomst van 1356 in het *Swerdtboeck* werd nog tweemaal overgenomen, nl. in de nrs. XII en 1402 van het S.A. Brussel (Zie Bijlage I).

zeker niet zijn gekopieerd, gezien het verschil in getrouwheid; hij moet derhalve uit het eerste zijn gehaald. Kwam hij uit het nu verloren, maar zonder twijfel zeer bijzondere *Wit-Privilegieboeck*? Volgens een XVIIe-eeuwse inventaris der stedelijke charterboeken(151) kwam daar op f° LXII alleszins een Blijde Inkomst van Johanna en Wenceslas in voor! Men mag dan wel aannemen dat dit ooit veel geconsulteerde(152) cartularium niet bij de foutieve traditie aansloot, maar het Brusselse origineel getrouwer volgde. Men hoeft zich echter nog niet tevreden te stellen met deze onvolledige, getrouwe kopie van het verloren origineel en met de overtuiging, dat een volledige zich bevond in een der waardevolste stadscartularia. Want de reeds vroeger genoemde P. A-Thymo heeft ons in de XVe eeuw een zeer goede tekst overgeleverd(153). Het is wel zeer onwaarschijnlijk dat deze Brusselse stadsbeambte elders dan in zijn gemeente de hem nodige documenten zou zijn gaan kopiëren. Hij had toegang tot de archieven en daarom is het zelfs niet onmogelijk dat hij 't oorspronkelijk charter voor zich heeft gehad. De corresponderende delen in het *Swerdtboeck* zijn daar, om zowel zijn getrouwheid als zijn Brusselse herkomst te bewijzen. Het is derhalve niet ongewettigd in de door hem weergegeven tekst de best bewaarde herinnering te zien aan het verloren origineel en op basis ervan dit laatste conjecturaal te reconstrueren; het *Swerdtboeck* en de onverzorgde groep vanzelfsprekend ook in acht genomen(154).

* * *

(151) S.A. Brussel, nr. 1216: *Notitie ende aenteckeninge door mij, Raedtspensionaris der stadt Brussele, gehouden ende door mij laeten schrijven van de principaele boecken ende privilegien*... C. PERGAMENI, *Archives*, blz. 73, nr. 452.

(152) De schrijver van juist genoemde inventaris vermeldt zeer dikwijls het *Wit privilegieboeck*. De kopie van de Keure van Kortenberg, die in de *Luyster* werd gedrukt, was uit dit cartularium afkomstig.

(153) P.A.-THYMO, *Brabantiae historia diplomatica*, nr. II, f° 178 e.v.

(154) De kenmerkende tekstvarianten van het Brusselse origineel zouden aldus de volgende zijn geweest: (Vgl. Tabel der tekstvarianten):

lijn 19: (be) houdene (= H, ZL)
lijn 29: ende *die* charteren (= 901, H)
lijn 34: ute te reykene (= 900, H, ZL)
lijn 52: onder *onse* vors. stad (= 901, H, ZL)
lijn 62: die huse ende *de* stede
lijn 64: *op* dessiden der Masen (= ZL)
lijn 72: vredelic (= H, ZL)
lijn 93: onghemindert (= 901, H, ZL)
lijn 101: gelijc dat *se* (= 901, H, ZL)
lijn 155: (dan) ghebieden
lijn 159: vore (die) twee scepenen (= 900, H, ZL)
lijn 170: ghehoert (selen) hebben (= 901, H, ZL)
lijn 210: soude sijn geschiet (= 901, H, ZL)
lijn 219: *dat* si hadde (= 901, ZL)
lijn 285: handelen (ende) ghelijc (= 901, H, ZL)
lijn 309: gheloeft (dat) (= H, ZL)
lijn 330: here ende vrouwe (i.v.p.: vrouwe ende here).

Voor het mogelijke Tiense origineel is men slechts op gissingen aangewezen. Het is verdwenen en dit zonder enig - ons gekend - spoor na te laten. Er kan hier echter dezelfde dubbele argumentatie voor een waarschijnlijk bestaan worden aangewend als in het geval van Brussel. Vooreerst is het een zekere zaak, dat Tienen Zoutleeuw in de rangorde der Brabantse steden voorafging; de Keure van Kortenberg en het Stedenverbond zijn hier o.a. twee veelzeggende XIVe-eeuwse getuigen. Zou deze stad, die toch ook een vertegenwoordiging naar de Raad van Kortenberg mocht zenden, in deze aangelegenheid der Steden bij uitstek, die het tot stand komen der Blijde Inkomst was, van een oorspronkelijk diploma zijn verstoken gebleven?

Het verdwijnen van dit diploma is daarbij gemakkelijker te verklaren dan een eventueel behoud ervan! Het Tiense archief, dat zich toen in het stadhuis bevond, ging in 1635 bijna totaal in de vlammen op[155]. Reeds tijdens de opstand der Nederlanden tegen Spanje onder Filips II had het zware verliezen geleden, al kon er toen nog een en ander gered worden. Het weinig-overblijvende werd op het einde der vorige, en in het begin dezer eeuw naar het Algemeen Rijksarchief te Brussel overgebracht. Er is dus niets dat verhindert de hypothese te aanvaarden, dat Tienen, gezien zijn vooraanstaande plaats, van een origineel is voorzien geweest. Meer echter dan bij Brussel blijft het hier een gissing, daar afschriften of enige andere aanwijzing ontbreken om de waarschijnlijkheid te verhogen.

* * *

(155) Zie A. WAUTERS, *Tirlemont*, blz. 117 en volgende.

Indien het dus zeker is, dat Leuven, Brussel, Antwerpen, 's-Hertogenbosch en Zoutleeuw[156] een inhuldigingscharter ontvingen, en dit in het geval van Tienen zeer waarschijnlijk is, dan kan de algemene conclusie zijn, dat elke stad, die aanvankelijk een vertegenwoordiging naar de Raad van Kortenberg mocht zenden, van een exemplaar werd voorzien. Zijn beide eersten wel de grote promotors in de gebeurtenissen van 1355-56 geweest (zij hadden ook drie vertegenwoordigers in de Raad, tegen de anderen maar één), de anderen, die ook in 1312 reeds tot de machtigste gemeenschappen van het land werden gerekend en eveneens medezeggenschap kregen in het regeringsbeleid, zullen zich ook wel niet onbetuigd hebben gelaten. Wat is dan redelijker, dan dat zij verlangden het resultaat van hun inspanningen, in authentieke en bezegelde vorm, ter beschikking te hebben, om er zich in de toekomst op te beroepen in geval van schending of verwaarlozing ervan?

Of het bij deze zes stukken gebleven is, is niet met zekerheid te zeggen. Aanduidingen nopens het bestaan van andere ontbreken helemaal. Antoon van Boergondië zou van zijn Blijde Inkomst in 1406, volgens een door hem gegeven charter op 19 december van dat jaar[157] een exemplaar hebben laten vervaardigen voor de geestelijkheid, en een voor de adel. De abdij van Park te Leuven bezit een originele inhuldigingsakte van Filips de Goede (1430). De slecht gekende rol van de eerste twee standen bij de dood van Jan III en de regeringswisseling maakt elke gissing onmogelijk. Wel is zeker, dat zij in de XVe eeuw heel wat aan prestige hebben gewonnen (de Staten hebben zich dan gevormd)[158] en dat de XIVe eeuw eigenlijk de gulden eeuw der Brabantse Gemeenten is geweest! Wat derhalve betekent dat de gebeurtenissen in 1406 en 1430 zich temidden van andere omstandigheden hebben afgespeeld en voor die van 1356 niet richtinggevend kunnen zijn. Dat er buiten de steden in het laatst-

(156) Voor het geval van Nijvel, zie hoger blz. 47.

(157) Een origineel in de *Charters van Brabant*, A.R.A. Brussel. De belofte luidt: ‘Geloven wi... die wedergade des voirscreven ierst gemiender briefs vande rechten, privilegien... van woirde te woirde..., besegelt mit onsen groten segel... te doin maken... te weten is: eene den prelaten, cloosteren ende godshusen, eene den baenroitsen, eene den ridderen, eene onser stad van Loeven...’.

(158) Antoon van Boergondië, in bovengenoemd charter, spreekt uitdrukkelijk van de drie Staten: ‘Item want wi noch den voirs. drien staten ons lants van Brabant voir ons op onser borch te Loeven versament hebben...’.

genoemde jaar geen andere bestemmelingen zijn geweest blijkt ons daarom beter te aanvaarden dan de tegenovergestelde hypothese[159].

* * *

Er rest nu alleen nog enkele algemene bevindingen en conclusies mee te delen omtrent de afschriften en de oude drukken. De kopieën die wij zagen, of van wier bestaan we een getuigenis vonden (vanzelfsprekend zijn er ons nog ontsnapt) zijn vrij talrijk en gaan van de XIVe tot de XVIIIe eeuw. Hun aantal evenaart echter dat der Keure van Kortenberg niet. Het wordt kleiner naarmate zij recenter zijn; na de XVIe eeuw zagen wij er slechts vijf. De meeste bevinden zich in de stadscartularia of in bundels met algemeen-Brabantse privilegies. Opzettelijke veranderingen, die de betekenis en juridische draagwijdte der artikels zouden aantasten, werden er niet in aangetroffen. Onderlijningen en onvolledige kopieën maakten soms duidelijk, welke stipulaties men bijzonder interessant vond. Vooral art. 14 en 34 schenen de belangstelling te wekken; ook art. 9 en 15, maar toch minder.

Alle steden, die een origineel ontvingen (van Tienen is ons niets bekend), lieten het in de eerste tientallen jaren na zijn ontstaan kopiëren in hun voornaamste privilegieboeken. Leuven deed het zeker vóór 1361, daar het daarna zijn charter niet meer bezat[160]. Antwerpen misschien zelfs nog vroeger, want het is mogelijk dat Lodewijk van Male toen hij het vidimus verleende (23 oktober 1361), het oorspronkelijk Antwerps stuk reeds lang in zijn bezit had[161]. 's-Hertogenbosch bezit weliswaar in zijn archief geen XIVe-eeuwse kopie, maar een cartularium in de *Handschriftenafdeling* van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, dat zeer waarschijnlijk uit de Noord-Brabantse stad afkomstig is, heeft er wel een[162]. 't Enige bewaarde

(159) In A. D'HOOP, *Inventaire général des archives ecclésiastiques du Brabant*, 1905-32, vonden we ook geen Blijde Inkomst van 1356 vermeld.

(160) *Cleyn Charterboec*, S.A. Leuven, nr. 1236, f° 32-36vo.

(161) *Roodt-fluweel-privilegie-boeck*, S.A. Antwerpen, *Privilegie-boeken* A, f° 32-35vo.

(162) Nr. 16934-37, f° 20vo-27; dit cartularium bevat nog andere afschriften, die op 's-Hertogenbosch betrekking hebben, o.a. *Copia cartarum de Buscoducis*, *Der ambacht van 's-Hertogenbossche*. De kopie van de Blijde Inkomst komt in de varianten goed met de afschriften van 's-Hertogenbosch overeen.

Zoutleeuwse afschrift ontstond eveneens in de eerste halve eeuw na de Blijde Inkomst[163].

Brussel bezit vier XIVe-eeuwse kopieën in zijn voornaamste charterboeken, alle der foutieve groep. Deze in het *Boeck metten Hare* en de *Coren van Brusele*, die waarschijnlijk de oudste zijn, werden niet vóór 1370 ingeschreven. De eerste staat na de Confirmatie van de Keure van Kortenberg van 1372; de tweede wel vóór dit stuk, maar na een van 1370. Dat deze onnauwkeurige afschriften zoveel jaren van het origineel afstaan, is gemakkelijk verklaarbaar (echter niet dat ze zoveel werden overgenomen: of zijn de goede kopieën meestal verloren gegaan?). Alleszins moet men reeds eerder hebben gezorgd voor een tekst voor het dagelijks gebruik. Zou die niet beter en nauwkeuriger zijn geweest? En werd hij misschien in het *Wit-Privilegieboeck* gekopieerd?

* * *

Behalve de recente Zwitserse, gaat geen der door ons gekende uitgaven van de Blijde Inkomst op een originele oorkonde terug. De drie oude zijn zelfs nog slordiger dan het merendeel der Brusselse kopieën. In de *Placcaeten* (1648) en de *Luyster* (1699) werd een tekst gepubliceerd, die vaak met een totaal onbegrip van de betekenis[164] ofwel uit de oude bron was gekopieerd, ofwel door de uitgevers werd ontcijferd. J.E. Loovens nam in *Praktijcke, Stiel ende maniere van procederen* (1745) letterlijk het inhuldigingscharter uit de eerste druk over. De twee XVIIe-eeuwse werken steunden klaarblijkelijk op hetzelfde afschrift uit het *Manueel privilegi-boeck van Onse Lieve Vrouwe natie*, dat in de *Luyster* als bron aangegeven staat[165]; dezelfde storende en onbegrijpelijke fouten komen in beide voor.

(163) *Privilegien der stadt Soutleeuw, Greffes Scabinaux, arr. Louvain, Léau*, nr. 6933. Geen pag.

(164)

B.v. lijn 27:	zonder vuyt (= uit) den lande te scheyden, i.p.v.: zonder den lande te scheyden.
365:	overmids Gode, i.v.p.: overmids beede.

(165) Blz. 133: ‘Aldus getrocken uit het manueel privilegieboeck van Onse Lieve Vrouwe-natie ende is naer voorgaende collatie met het selve bevonden te accorderen, quod attestor, J.B. AMSENS’.

De herkomst van dit privilegieboek, en bijgevolg ook van de in de drie uitgaven gebezigde tekst, is ons niet bekend. Het is wel waarschijnlijk dat de *Luyster*, die een Brusselse onderneming was, is gaan putten uit een cartularium van de eigen stad (het *Wit-Privilegieboeck* werd er o.a. zeer veel in gebruikt). Varianten, die zeer sterk aan de Brusselse herinneren, komen er veelvuldig in voor(166). Maar ook Antwerpse reminiscenties, zelfs frappante, zijn niet zeldzaam(167); hierdoor dringt zich een andere veronderstelling op. Putten de *Placcaeten* uit een Antwerps charterboek (waarvan de naam wel kenmerkend is)(168), en nam de *Luyster* die tekst - zeer getrouw en zelfs ook de indeling in 33 artikels, die alleen in de oude drukken gevonden wordt - over, samen met de vermelding van de, in de *Placcaeten* weliswaar niet aangegeven bron? Er zijn evenveel argumenten (vooral tekstvarianten) voor een Brusselse als voor een Antwerpse afkomst en daarom moet een oplossing hier achterwege blijven. Wat echter wel zeker is, is dat de drie oude uitgaven alle andere Blijde-Inkomstteksten in onnauwkeurigheid overtreffen, en dit is wel merkwaardig, gezien het grote aantal afschriften, waarover men kon beschikken.

Een veel betere uitgave bezorgde A.J. Namèche in 1853 in *Cours d'histoire nationale*, dl. IV. Hij wendde zich daarvoor tot de Leuvense archivaris en historicus E. Van Even, die natuurlijk bij gebrek aan het originele document, hem het beste en oudste en in feite ook vrij getrouwe afschrift uit het stadsarchief bezorgde, nl. dat van het *Cleyn Charterboec*. E. Poullet en Lallemand-De Vreese zochten voor hun uitgaven (resp. 1863 en 1914) niet verder en publiceerden andermaal, ieder op zijn beurt, dezelfde kopie. Waarschijnlijk collationeerde ieder zelf weer de tekst rechtstreeks op het XIVe-eeuwse cartularium.

Heeft deze tweede groep heel wat voor op de eerste, een zo ge-

(166)

B.v. lijn 55:	niemandt en selen nemen tot onsen gesworen rade;
330:	ghetrouwe Heere ende Vrouwe.

(167)

B.v. lijn 93:	ende *onghesondert*,
170:	gehoort *selen* hebben, selen inriden,
219:	(dat) hij hadde verbuert.

(168) De *Placcaeten* werden trouwens te Antwerpen gedrukt; de samensteller A. Anselmo was advocaat en schepene in de stad.

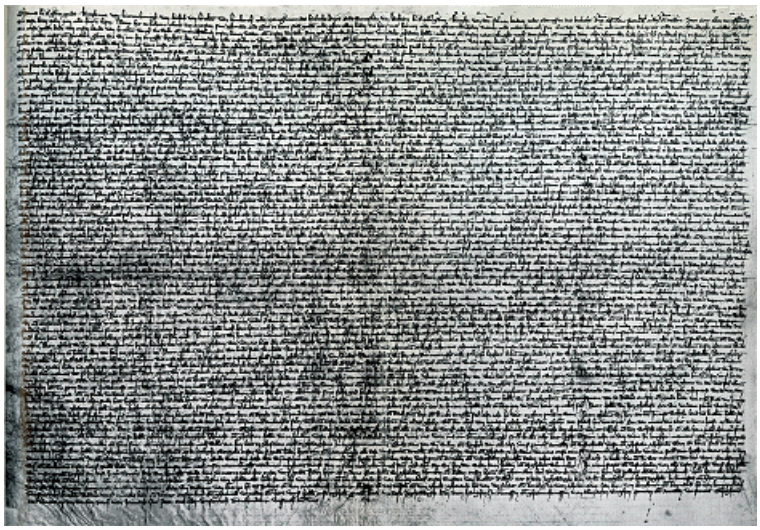

VII.- Origineel van 's-Hertogenbosch. S.A. 's-Hertogenbosch nr. 123.
Afbeelding zonder zegels.

trouw-mogelijke weergave van het in 1356 opgestelde charter is zij evenmin, vermits een afschrift als basis diende. Pas vóór enkele jaren zijn we eindelijk een publicatie van de oorspronkelijke oorkonde rijker geworden, die hierin echter nog in gebreke blijft, daar ze slechts op één tekst (nr. 900) werd gecollationeerd. Een uitgave, gebaseerd op een kritische vergelijking der vier bewaarde exemplaren, blijft nog gewenst. In bijlage wordt daarom de tekst, niet van het mooistbewaarde, maar van het gecancelleerde stuk (901) der *Charters van Brabant* afgedrukt, met aangifte der afwijkingen van de andere originelen in voetnota. De keuze van het bij voorkeur te publiceren charter had wegens de zeer weinige en onbeduidende onderlinge varianten niet zoveel belang. We hebben dan de voorkeur gegeven aan het Leuvense exemplaar, omdat Leuven toch de hoofdstad was, waar de vorsten het eerst en op de plechtigste wijze trouw zwoeren aan 's lands privilegies; en deels ook omdat het Leuvense stuk door de sporen die het draagt van de hertogelijke woede, nl. de cancellatie, een merkwaardiger historisch document is geworden.

* * *

Ofschoon weliswaar niet alle voorgaande conclusies even vast staan, toch zijn zij wel van aard om aspecten, die van de Blijde Inkomst van 1356 weinig gekend waren, nader toe te lichten. De materiële voorbereiding en uitvoering worden er door geïllustreerd. Nadat de steden het over de inhoud eens geworden waren en de minute opgesteld was, bleek het ogenblik gekomen om de tekst in de gebruikelijke en passende vorm te steken en te grosseren. Leuven, dat voorzeker in die dagen druk doende was met de voorbereidingen voor de plechtigheid van 3 januari, nam ook de leiding hiervan op zich en belastte er de stadsklerk mee. Bijgestaan door ten minste twee, en wellicht meer bedienden, zorgde deze laatste voor minstens zes goed-gelijkende exemplaren, die bestemd waren voor zes hoofdsteden, wier vertegenwoordigers vanzelfsprekend er aan hielden, het eindresultaat van hun aktiviteit gedurende de laatste maanden in authentieke vorm mee naar huis te nemen. De hertogelijke zegelbewaarder hechtte het gemeenschappelijk grootzegel van Johanna en Wenceslas aan de perkamenten. Vijf voorname Brabantse ridders,

die waarschijnlijk in het gevolg van de nieuwe vorsten de intrede te Leuven meemaakten, werden als getuigen opgeroepen; om hun aanwezigheid en instemming te bewijzen, bevestigden zij eveneens hun persoonlijk zegel aan de omgeslagen band. Na alzo volwaardige authentieke documenten te zijn geworden, werden de originele Blijde Inkomsten naar de steden gestuurd of aan de vertegenwoordigers meegegeven. Daar kregen zij een plaats in de *privilegie-com* en werden in de stadscartularia voor het dagelijks gebruik gekopieerd.

Vier, vrij goed bewaarde originele exemplaren zijn tot ons gekomen. Er bleven er echter maar twee op de hun aangewezen en van ouds voorgestemde plaats, nl. dat van 's-Hertogenbosch en dat van Zoutleeuw (wiens archief echter ook nog in de vorige eeuw naar het Algemeen Rijksarchief overgebracht werd). Twee gingen, waarschijnlijk in de XVIIe eeuw, door oorlogsverwoestingen verloren, Dat van Tienen liet geen enkel spoor achter; het Brusselse leeft nog voort in meer dan twintig afschriften, maar slechts het werk van P.A.-Thymo bevat er een getrouwe en volledige weergave van. De laatste twee tenslotte kenden een bewogen bestaan. Oktober 1361 was een beslissende maand. Het Leuvense werd de 19e door hertog Wenceslas aan de eigenaars ontnomen als straf voor hun opstandigheid, gecancelleerd en naar zijn eigen archief overgebracht. Vier dagen later gaf de Vlaamse Graaf, Lodewijk van Male, in ruil voor hun Blijde Inkomst, die hij in zijn bezit had en wilde houden, aan de Antwerpenaars een nu nog bewaard vidimus. Tussen 1406 en 1422 werd het afgenomen stuk reeds aan Brabant gerestitueerd en te Brussel gedeponeerd, waar het in het archief der Rekenkamer bij het gecasseerde exemplaar terecht kwam. Momenteel bevinden zich beide samen tussen de *Charters van Brabant* (A.R.A.), waar ze gerangschikt zijn als nrs. 900 en 901. Het eerste, afkomstig van Antwerpen, is van de vier originelen, spijt zijn reis naar Vlaanderen, het mooist geconserveerde, het is het enige dat zijn zes zegels bewaard heeft.

Het grote aantal afschriften was eens te meer een aanduiding over het belang, dat men in de loop der eeuwen aan de Blijde Inkomst van 1356 heeft gehecht. Van de XIVe, XVe en XVIe eeuw zijn er heel wat bewaard. Daarna, zeker omdat men toen beschikte over gedrukte teksten, worden ze zeldzamer. Zij zijn over het algemeen tamelijk getrouw; alleen een groep der Brusselse traditie vertoont opvallende afwijkingen. De uitgaven, gedurende het ancien régime

gepubliceerd, zijn ongewoon slecht; de herkomst van de gebruikte tekst is niet zeker. De meer moderne namen het oudste Leuvense afschrift tot basis en zijn heel wat waardevoller. Alléén de zeer recente Zwitserse druk is gebaseerd op een origineel, nl. het Antwerpse.

Lijst van geciteerde bronnen en werken

I. Onuitgegeven bronnen

Brussel

1. Algemeen Rijksarchief

(1) *Charters van Brabant*:
Originele stukken: nrs. 900, 901, 1865, 1871.
Inventaris: A. VERKOOREN, *Inventaire des chartes et cartulaires des duchés de Brabant et de Limbourg et des Pays d'Outre-Meuse*, dln. II en III, Brussel, 1911.

(2) *Rekenkamer*:
Cartularia: nrs. 3, 154.
Inventaris: L.P. GACHARD, *Inventaire des archives des Chambres des Comptes*, dl. I, Brussel, 1837.

(3) *Greffes scabinaux, Arrondissement de Louvain, Léau*:
Origineel stuk: nr. 3876^{2}, nr. 43.
Inventaris: Ch. PIOT, *Inventaire des chartes, cartulaires et comptes en rouleau de la ville de Léau*, Brussel, 1879.
Cartularium: nr. 6933.
Inventaris in handschrift.

(4) *Inventaires de la* 2me *section*:
Oude inventarissen: nrs. 63, 64, 64^{a}, 65, 66-68.
Inventaris: J. CUVELIER, *Inventaire des inventaires de la deuxième section des Archives générales du Royaume*, Brussel, 1904.

(5) *Manuscrits divers*:
Register van Seger vander Beke, nr. 1.
Cartularia: nrs. 5B, 5^{c}, 27bis, 28, 30, 31, 32, 64, 69.
Inventaris in handschrift.

(6) *Conseil d'Etat*:
Bundel nr. 734 (vroeger 153[b]).

2. Koninklijke Bibliotheek, Handschriftenafdeling
Cartularia: nrs. 16934-37, 16060-63.
Chroniques de Brabant par Messire J. d'Enghien, kopie der XVIIIe eeuw, nr. 21983-84.
DE PAPE (L.J.) en WIJNANTS (M.), *Remarques sur la Joyeuse Entrée de sa Majesté comme duc de Brabant*, nrs. 13219 en 17003.
Inventaris: J. VAN DEN GHEYN, *Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque royale de Belgique*, dl. VIII, Brussel, 1908.
3. Stadsarchief
Oude inventarissen: nrs. 1215, 2910.
Cartularia: nrs. II, V, VI, VII, XI, XII, XXI, XXVII, 1235, 1402.
Inventaris: Ch. PERGAMENI, *Les archives historiques de la ville de Bruxelles. Notices et inventaire*, Brussel, 1943.

Leuven, Stadsarchief
Cartularia: nrs. 1236, 1264, 1265.
Rekenboek anno 1345-1362: nr. 4986.
Jaerboeken van Loven van 1066 tot 1489: nr. 49.
Inventaris: J. CUVELIER, *Inventaire des archives de la ville de Louvain*, 4 dln., Leuven, 1929.

Antwerpen, Stadsarchief
Vidimus: C.g. 96.
Cartularia: *Privilegieboeken*: A, F. *Privilegiekamer*: V 3 c.
Inventaris: F. VERACHTER, *Inventaire des anciens chartes et privilèges et autres documents conservés aux archives de la ville d'Anvers*, Antwerpen, 1860.

's-Hertogenbosch, Stadsarchief

Origineel stuk: nr. 123.
Cartularium: C, nr. 326.
Inventaris: J.N. SASSEN, *Inventaris der archieven van de stad 's-Hertogenbosch. B. Charters en Privilegiebrieven, berustende in het archief der gemeente 's-Hertogenbosch*, 's-Hertogenbosch, 1865.
VAN OS (P.), *Handschrift wegens Braband en 's-Hertogenbosch*. Bevond zich in 1951 in het Provinciaal Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen van Noord-Brabant te 's-Hertogenbosch.

Luik, Rijksarchief

Origineel stuk: Charters van Limburg, nr. 9.
Inventaris: Ch. PIOT, *Renseignements sur les archives de la Haute Cour de Limbourg*, in *BCRH*, reeks 4, dl. 17, 1890, blz. 159-198.

II. Gedrukte bronnen

Die alderexcellente chronijcke van Brabant, Antwerpen, 1497.
Anonymi sed veteris et fidi chronicon ducum Brabantiae usque ad annum 1485, uitg. A. MATTHAEUS, Leiden, 1707.
BOENDALE (J.), *Brabantsche Yeesten of Rijmkroniek van Brabant* (-1350), uitg. J.F. WILLEMS, 3 dln., Brussel, 1839-69.
BOONEN (W.), *Geschiedenis van Leuven, geschreven in de jaren 1593 en 1594*, uitg. E. VAN EVEN, Leuven, 1880.
BUTKENS (C.), *Trophées tant sacrés que profanes du duché de Brabant*, 4 dln., 's-Gravenhage, 1724-26[3].
Chronicke vander vermaerder ende vromer stadt Tsertogenbosch, uitg. C.R. HERMANS, *Verzameling van kronijken, charters en oorkonden betrekkelijk de stad en meyerei van 's-Hertogenbosch*, dl. I, 's-Hertogenbosch, 1848.
DIVAEUS (P.), *Jaerboeken der stad Leuven van 240 tot 1507*, vert. W.A. VAN DIEVE, uitg. E. VAN EVEN, 2 dln., Brussel-Leuven, 1856-57.
DIVAEUS (P.), *Rerum Brabanticarum libri XIX*, uitg. A. MIRAEUS, Antwerpen, 1610.

DE DYNTER (E.), *Chronicon ducum Brabantiae*, uitg. P. DE RAM, 3 dln., Brussel, 1854-60.
HARAEUS (F.), *Annales ducum seu principium Brabantiae totiusque Belgii... usque ad annum 1609*, 2 dln., Antwerpen, 1623.
Kronijkjen van 's Hertogenbosch van de jaren 1312-1517, uitg. J.F. WILLEMS in *Belgisch Museum van de Nederduitse tael- en letterkunde*, dl. 3, 1839, blz. 78-93.
LALLEMAND (A.), en DE VREESE (W.), *Documents fondamentaux de l'histoire de Belgique*, Luik, 1913
LOOVENS (J.F.), *Practijcke, stiel ende maniere van procederen in haere Majesteyts Souvereynen Raede van Brabant*, 3 dln., Brussel, 1745.
LOYENS (H.), *Brevis et succincta synopsis rerum maxime memorabilium bello et pace gestarum ab serenissimis Lotharingiae Brabantiae et Lymburgi ducibus*, Brussel, 1672.
Den Luyster ende Glorie van het Hertogdom van Brabant, [Brussel, 1699].
HENNEN VAN MERCHTENEN, *Cronicke van Brabant* (*1404*), uitg. van de Kon. Vl. Akad. v. taal- en letterk., door G. GEZELLE, Gent, 1896.
NÄF (W.), *Herrschaftsverträge des Spätmittelalters* (*Quellen zur neueren Geschichte, herausgegeben vom Historischen Seminar der Universität Bern*, dl. 17), Bern, 1951.
DE PAPE (L.), *Traité de la Joyeuse Entrée*, Mechelen, 1787.
PAPEBROCHIUS (D.), *Annales Antverpienses ab urbe condita usque ad annum MDCC*, uitg. F.H. MERTENS en E. BUSCHMANN, dl. I, Antwerpen, 1845.
Placcaeten van Brabandt. Vergadert ende in orde ghestelt door A. ANSELMO, dl. I, Antwerpen, 1648.
Reimchroniek van Brabant, uitg. H.F. ROSENFELD, *Mittelniederländische Reimchronieken*, in *Memoires de la société néophilologique de Helsinki*, dl. 13, 1939, blz. 385-397.
VIVIEN (J.), *Laetus introitus die Blijde incomst den hertochdomme van Brabandt in voirtijden bij hueren landsheeren verleent, ende van keyser Carolo den V. geconfirmeert ende bij Philips den II. ghesworen anno M.D. XLIX*, Keulen, 1577.

III. Werken

ARNOULD (M.A.), *Historiographie de la Belgique des origines à 1830* (*Collection nationale*, 7e reeks, nr. 80), Brussel, 1947.

BLOK (P.J.), *Geschiedenis van het Nederlandsche volk*, dl. I, Leiden, 1923[3].

BOEREN (P.C.), *Van Lotharingen naar Bourgondië, in Geschiedenis der Nederlanden* (red. L.G. VERBERNE), dl. I, Nijmegen-Kortrijk, 1948.

BOLAND (G.), *Les deux versions du pacte d'alliance des villes brabançonnes de 1261-1262*, in *Revue belge de Philologie et d'Histoire*, dl. 23, 1944, blz. 281-289.

BOLAND (G.), *Un siècle d'alliances interurbaines en Brabant*, in *Miscellanea historica in honorem A. De Meyer*, dl. I, Leuven-Brussel, 1946, blz. 613-625.

BOLAND (G.), *Le testament d'Henri III*, in *RHE*, dl. 38, 1942, blz. 59-96.

BOLAND (G.) en LOUSSE (E.), *Le testament d'Henri II, duc de Brabant* (*22 janvier 1248*), in *Revue historique de droit français et étranger*, dl. 18, 1939, blz. 348-387.

DE BORCHGRAVE (E.), *Gherbode Thierry*, in *BNB*, dl. VII, Brussel, 1880-83, blz. 712-715.

BRIL (L.), *Inventaire des archives de la ville de Nivelles sous l'ancien régime*, Tongeren, 1940.

BRITZ (J.), *Code de l'ancien droit belgique, ou histoire de la jurisprudence et de la législation, suivie de l'exposé du droit civil des provinces belgiques*, 2 dln., Brussel, 1847.

DAVID (J.B.), *Vaderlandsche Historie*, dl. V, Leuven, 1889[2].

DEWEZ (L.), *Histoire générale de la Belgique de puis la conquête de César*, dl. III, Brussel, 1807.

DEWEZ (L.), *Mémoire sur le droit public du Brabant au moyen-âge*, Brussel, 1829.

ERNST (S.P.), *Histoire abrégée du Tiers-Etat de Brabant*, Maastricht, 1788.

ERNST (S.P.), *Histoire du Limbourg*, dl. V, Luik, 1840.

ERNST (S.P.), *Mémoire sur la question: Vers quel temps les Ecclésias-*

tiques commencèrent-ils à faire partie des Etats de Brabant?, Brussel, 1783.
VAN DER ESSEN (L.), *Blijde Inkomst*, in *Winkler Prins Encyclopaedie*, dl. II, Amsterdam-Brussel, 1949, blz. 377.
FAIDER (Ch.), *Etude sur les constitutions nationales* (*Pays-Bas autrichiens et pays de Liège*), Brussel, 1842.
GACHARD (L.P.), *Notice sur le dépôt des archives du royaume de Belgique*, Brussel, 1831.
GACHARD (L.P.), *Rapport sur les Archives générales du Royaume*, Brussel, 1838.
GEYL (P.), *Geschiedenis van de Nederlandse Stam*, dl. I, Amsterdam-Antwerpen, 1948.
GOOSSENS (G.), *Etude sur les Etats de Limbourg et des Pays d'Outre-Meuse pendant le premier tiers du XVIIIe s.*, Leuven-Parijs, 1920.
HABERKERN (E.) en WALLACH (J.F.), *Hilfswörterbuch für Historiker; Mittelalter und Neuzeit*, Berlijn, 1935.
VAN HAEGENDOREN (M.), *Inventaris van het archief van den drossaard van Brabant en van den provoost-generaal van het hof en van de Nederlanden*, Brussel, 1949.
HENNE (A.) en WAUTERS (A.), *Histoire de la ville de Bruxelles*, 3 dln., Brussel, 1845.
VAN HEURN (J.H.), *Historie der stad en meyerei van 's Hertogenbosch, alsmede van de voornaamste daaden der hertogen van Brabant*, dl. I, Utrecht, 1776.
D'HOOP (A.), *Inventaire général der archives ecclésiastiques du Brabant*, 6 dln., Brussel, 1905-1932.
JUSTE (Th.), *Histoire de Belgique*, 2 dln., Brussel 1850[3].
KNETSCH (C.), *Das Haus Brabant. Genealogie der Herzoge von Brabant und der Landgrafen von Hessen*, dl. I, Darmstadt, 1917.
LAURENT (H.) en QUICKE (F.), *La guerre de la succession du Brabant* (1356-57) in *Revue du Nord*, dl. 13, 1927, blz. 81-121.
LEO (H.), *Zwölf Bücher Niederländischer Geschichte*, dl. I, Halle, 1832.
VANDER LINDEN (H.), *Wenceslas van Behem*, in *BNB*, dl. XXVII, Brussel, 1938, blz. 169-178.
LOUSSE (E.), *Les deux chartes romanes brabançonnes du 12 juillet 1314*, in *BCRH*, dl. 96, 1932, blz. 1-47.

LOUSSE (E.), *La Joyeuse Entrée brabançonne du 3 janvier 1356*, in *Schweizer Beiträge zur Allgemeinen Geschichte* (*Etudes suisses d'histoire générale*), dl. 10, 1952, blz. 139-162.
MOKE (H.G.), *Histoire de la Belgique*, Gent, z.d.
NAMÈCHE (A.J.), *Cours d'histoire nationale*, dl. IV, Brussel-Leuven, 1855.
NELIS (H.), *Notice historique sur le chartrier de Brabant* (*XIIe s. - 1936*), in *Archives, Bibliothèques et Musées de Belgique*, jaarg. 15, 1938, blz. 1-27.
NELIS (H.), *Y a-t-il en des chanceliers de Brabant au XIVe s.*?, in *Annales de la Soc. Roy. d'archéologie de Bruxelles*, dl. 20, 1906, blz. 487-494.
PIOT (Ch.), *Renseignements sur les archives de la Haute Cour de Limbourg*, in *BCRH*, reeks 4, dl. 17, 1890, blz. 159-198.
PIRENNE (H.), *Histoire de Belgique*, dl. II, *Brussel*, 1947[4].
PIRENNE (H.), *Histoire de Belgique*, uitg. F. SCHAUWERS en J. PAQUET, dl. I, 1948, illustr.
POULLET (E.), *Histoire de la Joyeuse-Entrée de Brabant. Mémoire sur l'ancienne constitution brabançonne* (*Mém. Acad.*), Brussel, 1863.
PRIMS (F.), *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. V, Antwerpen, 1934.
DE RAM (P.F.), *Notice sur les sceaux des ducs de Brabant* (*Mém. Acad.*), Brussel, 1851.
REUSENS (E.), *Les chancelleries inférieures en Belgique de puis leurs origines jusqu'au commencement du XIIIe s.*, in *Analectes pour servir à l'histoire ecclésiastique de la Belgique*, dl. 26, 1896, blz. 20-206.
RIETSTAP (J.B.), *Handboek der wapenkunde*, herz. uitg. C. PAMA, Leiden, 1943.
DES ROCHES (J.), *Epitomes historiae Belgicae. Libri septem in usum scholarum*, 2 dln., Brussel, 1783.
ROMEIN (J.), *De Lage Landen bij de Zee; geïllustreerde geschiedenis van het Nederlandse volk van Duinkerken tot Delfzijl*, Utrecht, 1934.
SERMON (H.), *Geschiedenis van Peeter Coutherele, meier van Leuven, een volksvriend uit de XIVe eeuw*, Antwerpen, 1860.
VAN DER STRAETEN (J.), *Het charter en de raad van Kortenberg*, 2 dln., Leuven-Brussel, 1952.

DE STURLER (J.), *De Brabantsche instellingen in de 13e en 14e eeuw*, in *Geschiedenis van Vlaanderen*, dl. II, 1937, blz. 162-190.
THISQUEN (J.), *Histoire de la ville de Limbourg*, 2 dln., Verviers, 1907.
WAUTERS (A.), *Inventaire des cartulaires et autres registres faisant partie des archives anciennes de la ville* [*de Bruxelles*], 2 dln., Brussel, 1894.
WAUTERS (A.), *Ville de Tirlemont*, in *La Belgique ancienne et moderne; géographie et histoire des communes belges*, Brussel, 1874.
VAN WERVEKE (H.), *Brabant in het midden der 14e eeuw*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. III, 1951, blz. 161-174.
VAN WERVEKE (H.), *Lodewijk van Male en de eerste Bourgondiërs*, in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, dl. III, 1951, blz. 190-225.
YANS (M.), *Joyeuses Entrées et Serments d'inauguration au duché de Limbourg*, in *Bulletin de la Société verviétoise d'Archéologie et d'Histoire*, dl. 42, 1955, blz. 149-176.

Bijlagen

Bijlage I
Tekst van de Leuvense 'Blijde Inkomst' en lijst der originelen, afschriften, drukken en vertalingen

A. Het Leuvense origineel

A.R.A. Brussel, *Charters van Brabant*, nr. 901;
A. VERKOOREN, *Inventaire*, dl. II.

(a) *Tekst*[1)]

[1] Johanna, bider gracien Gods hertogynne van Luccembourch, van
[2] Lothryck, van Brabant, van Lymbourch ende marcgrevynne des
[3] heilichs Rijcs; ende Wenceslau van Beheym, bider selver gracien her-
[4] toghe vanden selven landen ende marcgreve des heilichs Rijcx, alse
[5] haer wittighe man ende momboir, doen cont allen den/ghenen die
[6] dese letteren suelen sien ende hoeren lesen. Want het toebehoirt al-
[7] toes den oversten sine genade ende gracie te done sinen goiden ende
[8] getruwen lieden, die hem met herten ende met getruwicheiden dienen
[9] ende onderhorich sijn; soe dat wi aensien ende merken die grote ende
[10] menichfoildighe trou/we ende dienste die onse goide liede van onsen
[11] lande van Brabant voirg. dicwile ende menichwerven onsen lieven
[12] vader ende onsen voirderen, dien God genadich sijn moet, vrindelic

(1) Bemerkingen:
1. Van onze hand zijn de interpunctie en de hoofdletters. Tevens de nummering der artikels; deze komt overeen met die der uitgaven van Namèche, Poullet, Lallemand-De Vreese en Näf, echter niet helemaal met die der uitgaven van het ancien régime. Zie noot (58).
2. Met een schuine streep (/) duiden we het einde der regels op de oorkonde aan.
3. Als varianten in de drie andere originelen geven we slechts de opvallende afwijkingen aan; eerst citeren we in cursief de woorden uit het Leuvense origineel, daaropvolgend de ervan afwijkende varianten.

*
[13] gedaen hebben ende ons ende onsen nacomelingen noch doen suelen
[14] ende moeghen doen alse ghetruwe liede haren here sculdich / sijn te
[15] doene: hier om wi, met onser goeder onsten ende specialre gracien,
[16] die wi te hen draghen, begheren hen vrindelic ende onstelic te ver-
[17] sien, hebben hen ghegeven, geloeft ende gheconsenteert in onsen
[18] incomene ende ontfangene van onsen lande alrehande pointen, arti-
[19] culen ende vesticheiden, hier/na volgende, te behoudene, vrielic te
[20] ghebrukene ende te hebbene teweliken daghen, die welke wi voir
[21] ons, voir onse hoir ende nacomelingen hen gheloeft ende ghesworne
[22] hebben te houdene, ewelic voirt aen vast ende ghestede, sonder bre-
[23] ken, in alder manieren ende vormen, gelijc dat si begripen ende
[24] hier/na volghende sijn:
- - - - - - - - - -

[25] [1.] In den irsten soe geloven wi onsen goiden lieden van onsen
[26] steden ende lande voirs. onse zuisteren te goidene, gelijc dat onse
[27] stede ende land ordeneren suelen, sonder die lande te scheydene.

[28] [2.] Voirt geloven wi hen ende consenteren, dat die privilegien
[29] ende die charteren, die onsen lieven here ende / vader den hertoghe
[30] van Brabant, daer God die ziele af hebben moet, ons, onsen goiden
[31] lieden ende lande aengaen, die nu tot Loeven geleeght sijn, ocht die
[32] wi ende onse goide land namaels vercrighen suelen, altoes selen in
[33] hoeden ende in beheltenissen sijn onser stede van Brabant ende te
[34] behoif ons ende / ons ghemeyns lants, ende die nyet ute reykene
[35] noch te verdragene sonder wille ende consent onser goider stede van
[36] Brabant; ende daer af drie slotelen suelen sijn, vanden welken wi
[37] den enen hebben selen, onse stat van Loevene den anderen ende onse
[38] stat van Bruessele den derden, soe dat die ene sonder / den anderen
[39] daer toe nyet gaen en sal; vanden welken privilegien ende charteren
[40] wi behouden ende hebben suelen copien ende onse ghemeyne stede
[41] des gelijcx, tot ons voirs. gemeynts lants behoif, ons ende hen mede
[42] te ghehulpene bi rade van onsen voirs. steden.

[43] [3.] Voirt gheloven wi hen, dat wi / ons nemmermeer namaels

* lijn 19: *behoudene*; H, ZL: houdene.
lijn 29: *ende die charteren*; 900, ZL: ende charteren.
lijn 31: *geleeght*; 900: gheleght, H: ghelegen.
lijn 34: *ute reykene*; H: ute te reykene, ZL: uut te reiken.

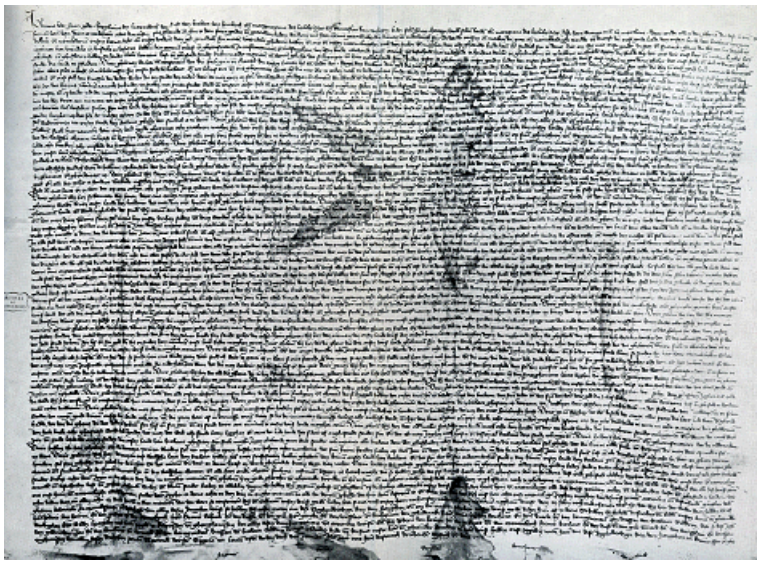

VIII. - Origineel van Zoutleeuw. A.R.A., *Greffes scabinaux, arr. Louvain Léau*, nr. 3876[2] (nr. 143).

*
[44] verbynden en suelen met yemene sonder wille ende consent onser
[45] stede ende ons ghemeyns lants, noch neghene saken en suelen doen
[46] bezegelen met onsen groten segel, daer onse lande ocht onse palen
[47] van Brabant - alsoe verre alsi onsen voirs. here ende vader toebe-
[48] hoirende / waren op des zide der Masen ende op dander zide der Mai-
[49] sen - mede ghemyndert ocht ghecrenct moechten werden in eni-
[50] gher manieren; die welke segel liggen sal onder onse voirs. stad van
[51] Bruessel, ende daer toe drie slotelen suelen sijn, gelijc ende in alder
[52] voeghen, dat ten privilegien sijn, die onder onse / voirs. stat van
[53] Loeven liggen.

[54] [4.] Voirt gheloven wi hen, dat wi voirt aen nyemen tot onsen
[55] geschwornen rade nemen en suelen, het en sijn goide liede bynnen
[56] onsen lande van Brabant gheborne van wittighen bedde, in onsen
[57] lande van Brabant wonende ende ghegoidt. Ende dat onse land /
[58] van Lymbourch, van Dailhem, van Spremont, van Rode ende van
[59] Kerpen, met allen den toebehoirten, wel versekert suelen sijn onsen
[60] lande van Brabant met goiden bourghen op des zide der Masen ghe-
[61] seten, die huise te leveren onsen lande alst te doen is, ende die huise
[62] ende stede te bezettene met Bra/banteren ocht metten ghenen, die
[63] daer in den lande gheseten sijn, ende diet ons ende onse lande alsoe
[64] versekeren suelen met goiden bourghen aen des side der Masen ghe-
[65] seten, soe dat wijs ende onse lande wale versekert sijn dadt van onsen
[66] lande van Brabant nyet gescheiden en mach werden in engheen/re
[67] manieren; ende dat onse land van Huesdene metter bourgh ende
[68] metter stad des gelijcs onsen lande versekert werde ende beset; ende
[69] dat onse land van Wassenberch sal weder comen tot onsen lande van Brabant,
[70] gelijc dadt sculdich is te comene.

[71] [5.] Voirt gheloven wi hen, dat wi se selen houden va/rende ende
[72] vlietende op haren gherechten tol, paisselic ende rastelic in allen lan-

* lijn 52: *onder onse voirs. stat*; 900: onder vors. stat.
lijn 55: *het en sijn*; ZL: het en en sijn.
lijn 56: *in onsen lande van*; ZL: in onsen lande lande van.
lijn 59: *Kerpen*; 900, H: Carpen.
allen den toebehoirten; ZL: allen toebehoirten.
lijn 64: *aen des side*; ZL: op des side.
lijn 70: *comene*; ZL: doene.
lijn 72: *rastelic*; H, ZL: vredelec.

*
[73] den, als van allen scouden ende gheloeften, die wi ocht onse voirseten
[74] sculdich sijn ocht gheloeft hebben ocht gheloven suelen hier namaels,
[75] daer onse lande mede ghecrenct ocht gheachtert mochten sijn, daer
[76] onse stede noch / onse land nyet mede gheloeft noch gheconsenteert
[77] en hebben, ende dat wi hier af onse goide liede van onsen landen
[78] scadeloos houden suele, van onsen gereetsten goiden dat te nemene,
[79] gelijc dat die Walssche chartere in heeft ende begrijpt.

[80] [6.] Voirt gheloven wi hen alle onse vrie straten open ende / vri
[81] te houdene, alsoe verre alse wi se sculdich sijn te houdene, sonder
[82] argelist, elker mallic te varen ende te kerne op sinen gerechten tol,
[83] uteghenomen van scoude ocht gheloeften, die hi sculdich waer ocht
[84] gheloeft hadde, ocht broeken ocht mesdade, die hi mesdaen mocht
[85] hebben.

[86] [7.] Voirt ghe/loven wi hen te houdene die voirs. lande gheheil
[87] ende ongescheidene, sonder die te verpandene, te vercopene, te ver-
[88] settene noch te becommeren in engheenre manieren; ende dat wi,
[89] hertoge Wenceslau voirs., die voirs. lande laten suelen na die doot
[90] onser liever ghesellynnen Jehannen, hertogynnen voirg., onghe/sun-
[91] dert ende onghemyndert den gherechten gheerven ende oeren van
[92] Brabant, dient sculdich is te blivene, ende alsoe dat tvoirs. land voirt
[93] aen onghescheiden ende onghemyndert bliven sal, altoes van oere
[94] tot oere, den gherechten oere van Brabant, dient sculdich is te bli-
[95] vene, behoudelic dien, waert / dat onse lieve ghesellynne voirg. van
[96] live ter doot quame eer wi, sonder wittighe gheboirte van haren live
[97] te hebbene, dat wi dan onse tochte hebben souden ende behouden
[98] aen allen den landen voirs., alsuelke tochte alse ons van onser liever
[99] ghesellynnen voirg. verschenen ware, alsoe verre alse / wi se sculdich
[100] waren te hebbene, behoudelic dat die voirscreven lande geheel weder
[101] keren souden, gelijc dat se onse lieve here ende vader, die hertoge
[102] van Brabant voirgenoemt, houdende was in des zide der Masen ende
[103] in ghene zide der Masen.

[104] [8.] Voirt gheloven wi den lant-vrede te houdene ende te swerne/,
[105] ghelijc dat hi ghemaect ende gheordeneert is.

* lijn 93: *onghemyndert*; 900: onghesondert.
lijn 101: *gelijc dat se*; 900: gelijc dat.

*

[106] [9.] Voirt gheloven wi, hertogynne ende hertoghe voirg., te hou-
[107] dene ende te swerne die verbonde, die ghemaect sijn tusschen ons,
[108] onsen goiden lieden ende lande van Brabant, den greve van Vlan-
[109] deren, sinen goiden lieden ende lande, gelijc die brieve in / hebben,
[110] die daer op ghemaect sijn ende bezegelt; ende alle des gelijcs te hou-
[111] dene tverbont tusschen ons, onsen goiden lieden ende lande van
[112] Brabant ende den goiden lieden ende lande van den bysdom van
[113] Ludeke.

[114] [10.] Voirt gheloven wi hen, dat wi nemmermere orloghe beghyn-
[115] nen en suelen, noch pandynghe / doen noch doen doen op yemene,
[116] het en waere bi rade, wille ende consent onser goder stede ende ons
[117] lants, het en waer, dat op ons orloghe ocht pandynghe irste gedaen
[118] waren, dats te verstaen alsoe verre alse onse lieve here ende vader, die
[119] hertoghe van Brabant vorg., daer God die ziele af hebben moet/,
[120] sine voirs. lande houdende was in des zide der Masen ende in gheene
[121] zide der Masen, gelijc si voerbescreven staen.

[122] [11.] Voirt geloiven wi hen, so wanneer wi yemene voirt aen enige
[123] meyerie ocht voirsterye gheven ocht enigen meyer ocht voirster maken,
[124] dat die meyer ocht voirster voirt nyemen en sal die / meyerie
[125] ocht vorsterye verhuren noch gheven, mer hi sal se selve houden
[126] ende verdienen.

[127] [12.] Voirt gheloven wi hen, soe wat manne ghevaen wert byn-
[128] nen onsen lande van Brabant, dat men dien nyet vuren en sal ghevaen
[129] buten onsen lande van Brabant.

[130] [13.] Voirt geloven wi hen, dat wi neghenen pen/nyng en suelen
[131] doen slaen, het en si bi rade van onsen ghemeynen lande; ende dat
[132] men nemmermeer den pennyng lichten en sal sonder consent van
[133] onsen ghemeynen lande, ende woirde hi gelicht, dat souden wi ne-
[134] men aen den muntmeester, aen sijn lijff ende aen sijn goit sonder
[135] verdragen ende /sonder letten; ende dat wi op desen penning nim-
[136] mermeer anderen penning slaen en moeghen, noch doen slaen, noch
[137] en selen, sonder ander bytekene daer bi te settene, dat oec kenlic si;

* lijn 106: *hertogynne ende hertoghe*; ZL: hertoghe ende hertoghinne.

*
[138] ende dat men die penning slaen sal in ene van onsen vrien steden,
[139] ende dien warderen, ghelijc dat die Walssche charte in heeft. /

[140] [14.] Voirt gheloven wi hen, dat negheen man, die van neghenen
[141] ghetruweden bedde comen en is, nemmermeer rait noch drossate
[142] noch richter in Brabant sijn en sal, noch ambacht hebben van onsen
[143] weghen; ende dat men van jaer te jaer drossaten, meyers, ammans,
[144] bailliuwe ende scoutheiten versetten sal ende / veranderen.

[145] [15.] Voirt gheloven wi hen, dat men alle jaer een besuec doen sal
[146] van ons lants weghen, dats te wetene, dat alle rechteren ende alle
[147] dieghene, die in onsen lande van Brabant macht hebben van onsen
[148] wegen rechte ochte onrechte te doen, dat die voirt aen van jaer te
[149] jaer rekenen selen, ende / alsi gerekent hebben, soe selen si af moeten
[150] sijn; ende dan suelen si moeten varen in die hoeftstad, daer si rechte
[151] ocht ambachte gehouden hebben, ende hen aldaer te verbyndene ende
[152] te verwillecorne, tot Loevene voir twee vanden rade ende in dander
[153] vijf hoiftstede in elke stat voir twee scepenen/, eene maent aldaer
[154] te blivene tot diere stat ende niet van daer te scheidene; ende dat
[155] men dan ghebieden sal in dat ambacht, daer hi ghedient heeft, in
[156] elke prochye, ocht hem yemene heeft te beclagene van dien richtere
[157] ocht van dien, die aldus rechte ende onrechte doen mochte, ende sal
[158] / voirt aen moeten blive in die selve stat, voir die twee vanden rade
[159] tot Loven ocht voir die twee scepenen van diere stat, die maent ute,
[160] alle daghe te verbeydene ocht hem yemen beclagende waer van on-
[161] rechte dat hem gedaen mochte sijn; ende const hi dan dat wittelic
[162] betoenen met tween / wittigen getughen voer des richters oghen, die
[163] en ghene pertie en sijn, noch wynre noch verlieser en sijn, tot diere
[164] stat daer hi blive moeste, voir die twee vanden rade van Loevene ocht
[165] voir twee scepenen vander stat, daer voir dadt sijn sal, dat hem tsine
[166] tonrechte ghenomen ware, dat / men hem dat sal voirvoits moeten
[167] doen betalen op die stat sonder vertrecken van dies rechters goide,
[168] ocht hem daer voir houden tot diere tijt dat hyt betaelt hadde, op
[169] dat hi des goits nyet en hadde; ende voirt aen dat die selve twee ute
[170] elker stat, die aldus die claghe gehoirt hebben, / suelen in riden ende

* lijn 159: *vore die twee scepene*; 900, H, ZL: voir twee scepenen.
lijn 170: *gehoirt hebben*; 900: ghehoert zelen hebben.

[171] vergaderen op dirst jaer tot Loeven, op dander jaer tot Bruessel ende
[172] alsoe voirt weder tot Loeven ende tot Bruessel, ewelic durende, ende
[173] aldaer te openbaerne ende te brengene mallic anderen op haren eet
[174] die saken, die si vonden hebben, ende enghene pointe achter te la-
[175] tene om / negheenrehande saken wille, ende die te taxerne op haren
[176] eet ende op haer beste bynnen viertiennachten daer na, dat si in ene
[177] vanden voirs. tween steden comen suelen sijn, ende op onsen cost
[178] dit te doen; ende alst gheviele, dat die twelve voirs. in reden, gelijc
[179] dat voirs. is, ende si souden taxeren / onsen broeke, soe suelen wi
[180] dan twee goide liede daer toe mede setten van ons lants weghen, met
[181] hen te taxerne den broeke, die ons aenghinghe, op haren eet ghelijc
[182] den anderen; ende dat elc van hen alsoe vele sal shebben voir sinen
[183] coste sdaeghs, alse hi soude hebben van sijnre stad, ende / voir dien
[184] cost suelen wi hebben, dat daer af comen sal; ende die ghene uten
[185] steden, die dat doen suelen, suelen volcomen macht hebben van onsen
[186] weghen, elker mallic te eden, die hem beclagende waer, en haer ghe-
[187] tughen; ende soe wat dat si hier af taxeren ende jugeren suelen /
[188] daer af suelen wi hen warant sijn; ende waert dat yemen noitsaken
[189] hadde, dat hijs niet ghedoen en conste, soe soude men enen anderen
[190] in sine stat nemen bi rade diere stat daer hi ute ghebrake; ende die
[191] ghene, die wale ghedaen heeft, alse die maent leden is, sal moegen
[192] weder comen / in sine ambacht, daer hi voir in was, op dat wi willen;
[193] ende die in den broeke vonden woirde, dat hi tot diere stad sal
[194] bliven ghehouden ocht aldaer verburgen alle dies te plegene, daer hi
[195] op ghejugeert ende ghetaxeert sal werden tot onsen behoif, ende dat
[196] hem daer jeghen ne/ghene vrieheit scade doen en sal; ende dat men
[197] in riden sal op sente Jhans dach Baptist naest comende ende alsoe
[198] voirt aen van jaer te jaer ewelic durende; ende wairt dat enige ghe-
[199] tugen ocht clageren ghedreeght woirden van des richters weghen om
[200] dese saken, ocht gheanxseneert/, ocht moyennisse daer af hadden,
[201] dat men metter wittigher waerheit vynden conste, dat wi dat nemen
[202] souden aen dies richters lijf ende goit; ende is te verstaen dat onse
[203] rentmeester ende drossate van onsen lande van Brabant in comen
[204] suelen ten besueken op dirste jaer tot Loven ende op / dander jaer
[205] tot Bruessele ende alsoe voirt van jaer te jaer ewelic durende.

[206] [16.] Voirt gheloven wi hen, waert dat sake, dat enich twiste ocht
[207] ghevechte gheviele bynnen onsen voirs. landen, dat alle die onscul-

*
[208] dighe vanden voirs. twiste ende ghevechte vasten ende sekeren vrede
[209] hebben suelen vander / uren, dat die voirs. twiste ende ghevechte
[210] souden sijn geschiet, totter naester nonen des andere daeghs daer
[211] naest volgende ende wie hier en bynnen daer op yet dade, dat hi
[212] vrede-brekere ware.

[213] [17]. Voirt gheloven wi hen, dat wi nyemen van doitslage dlant
[214] gheven en suelen, hi / en si voir versuent jegen die maghe.

[215] [18.] Voirt gheloven wi hen, dat soe wie die in onsen landen van
[216] Brabant, van Huesden en van Over Mase gheseten is, die gegaen
[217] hadde ocht gereden, ocht die rede ocht gynge met voer rade den an-
[218] deren te campe te / eysschene buten lands, ocht yssche in enigher
[219] manieren ende niet ghebetert en hadde, dat hi hadde verboirt siin lijf
[220] ende siin goet, ghelijc of hi enen man doet ghesleghen hadde, ende dat
[221] wi hem nemmermeer tland weder gheven en suellen/; ende waert
[222] dat hi weder in onsen lande quame, dat wi over hem rechten soiden
[223] doen als over enen ondadighen man; ende des ghelijcs so wie van
[224] onsen vorseiden landen den anderen vogeren dade buten lands, dat hi
[225] in / den selven broeke siin soude ghelijc den anderen.

[226] [19.] Voirt gheven wi hen, dat nyemen van onsen landen voirs.
[227] den anderen buten lants en sal moeghen daghen van engheenrehande
[228] saken, utegheschedene van testament, van huweliker voirwarden en-
[229] de van ailmoessen, ende soe wie dadt dade, soude / verbueren sijn
[230] lijf ende sijn goit, ende wi en souden hem nemmermeer onse land
[231] weder moegen gheven.

[232] [20.] Voirt geloven wi hen, dat die ghene die ute onsen voirs.
[233] lande gebannen sijn van mueten vander ghemeynten, van morde,
[234] van dyeften, ocht van vrouwencrachte, dat die ghebannen bliven
[235] suelen te eweliken da/gen, ende en suelen nemmermeer weder moe-
[236] gen comen in onsen voirs. lande in enigher manieren.

* lijn 210: *souden sijn geschiet*; 900: gheschiet soude ziin.
lijn 219: *hadde, dat hi hadde*; 900, H: hadde, hi hadde.
lijn 223: Tussen *enen* en *ondadighen* werd in de oorkonde foutief *hen* geschreven en daarna doorgehaald.

[237] [21.] Voirt willen wi ende consenteren, wairt dat enige vrouwe
[238] ocht joffrouwe ontschaect woirde, die crete, ocht dat men vonde ter
[239] waerheit dadt jegen haren wille waer, ende si biden manne sittende
[240] bleve, soe souden wi haer have / altemale hebben ende haer erve,
[241] alsoe langhe alsi levede, ende na haer doet soe soude haer erve we-
[242] derghaen daert sculdich waer te gaen; ende en bleve si niet sittende
[243] bi dien man, soe en souden wi hebben noch haer have noch haer erve,
[244] ende die man, die dien schaec dade, soude verboiren sijn lijf ende sijn
[245] goit tote / eweliken dagen alsoe verre alse hijt verboiren mach; ende
[246] waert dat enich man enighe joffrouwe ontschaecte ocht ontleyde,
[247] die onder hare jaren ware, dat die man verboirt sal hebben sijn lijf
[248] ende sijn goit.

[249] [22.] Voirt gheven wi hen, dat men niemen bedragen en sal noch
[250] en mach, dat hen onstade doen sal van quets/suren noch van doet-
[251] slaghe, in dien dat hi hem der waerheit ghetroesten darre ende te
[252] sijnre onscout comen totter tijt, dat hi verwonnen wairt metten
[253] rechte.

[254] [23.] Voirt gheloven wi hen, dat alle die ghene die in den besuke
[255] dat nu lestwerven gedaen was van ons liefs heren ende vaders we-
[256] ghen voirs., daer God die / ziele af hebben moet, ende van sijns ghe-
[257] meyns lants weghen die gheiugeert ende ghetaxeert waren, selen bli-
[258] ven geiugeert ende ghetaxeert, alsoe si waren, sonder verlaten, ende
[259] dat wi suelen doen gheschien ende hebben elken dat hem toe gheiu-
[260] geert is.

[261] [24.] Voirt gheloven wi hen, soe wat lande, stede, vrieheiden,
[262] heersscape / ocht fortrechen, die wi wonnen met ghemeynen orloghe
[263] ocht met ghemeynen heere van onsen lande van Brabant voirscr., op
[264] wat heren dadt ware, dat dat blive soude ende toebehoiren onsen
[265] ghemeynen lande van Brabant voirs. sonder wederkeren, ende alle
[266] dies te plegene, dies onse ghemeyne lant sculdich / is te pleghene
[267] sonder scheidene, gelijc onsen lande van Brabant.

[268] [25.] Voirt gheloven wi hen, soe wi merynghe ocht palinghe be-
[269] gheert bynnen onsen lande voirs., dat wi hem die suelen doen ghe-
[270] schien jegen ons ende jegen enen yghewelken.

*

[271] [26.] Voirt gheloven wi onsen goiden lieden van allen onser cloes-
[272] teren / van onsen landen voirs., alle hare privilegien ende charteren,
[273] die si bezegelt hebben van onsen lieven here ende vader den hertoge
[274] van Brabant, van sinen vader ende van sine voirderen, daer God die
[275] sielen af hebben moet, ewelic voirt aen vast ende ghestede te hou-
[276] dene, die welke wi hen confirmeren ende / ratificeren in alle dierre
[277] manieren, dat si in hebben ende begripen.

[278] [27.] Voirt gheven wi ende consenteren onsen goiden lieden van
[279] onsen voirs. lande ghemeynlic, dat men nyemen, die in Brabant ghe-
[280] seten is, voirt aen tot Antwerpen voirt eysschen en sal noch ver-
[281] deylen na der statrechte van Ant/werpen, hi en si voer metten rech-
[282] te verwonnen.

[283] [28.] Voirt gheloven wi hen, dat men Sente Peters manne, ende
[284] die van Sente Peters manscape sijn, handelen sal ende houden gelijc
[285] dat mense sculdich is te houdene, ende te handelen gelijc dat men
[286] van outs heerbracht heeft.

[287] [29.] Voirt gheven wi / hen, dat waer dat sake, dat enighe twee
[288] pertien, die leecliede waren, dingende woirden van enighen goide
[289] bynnen onsen voirs. lande gelegen, ende die pertien daeraf in von-
[290] nysse comen waren, soe dat die ene metten vonnisse verloere ocht
[291] ontwyst woirde en hyt dan voirt overghave enen pape, clerke/, ocht
[292] enigen anderen gheesteliken persone, om den ghenen buten lands te
[293] creytene ocht te moyenen, diet ghewonnen hadde, dat dan die ghene,
[294] die dat dade, sal verboeren sijn lijf ende sijn goit ende en soude
[295] voirt aen nemmermeer in onsen voirs. lande moeghen comen.

[296] [30.] Voirt gheven wi hen, dat elker mal/lic sijn selfs goit hueden
[297] mach ocht doen hueden, ende daer toe honde houden, die vote on-
[298] ghecoirt, sonder calengieren; ende waert, dat enich wilt den hals
[299] brake ocht ghequetst woirde vanden honden, dat men dat wilt alsoe
[300] soude laten liggen, ende atent der liede honde, dat sy daer af onge-
[301] schaet / souden syn; ende dat elke man jaghen mach hasen ende
[302] vosse alle Brabant doir sonder calengieren.

* lijn 285: *handelen ghelyc*; 900: handelne, ende ghelyc.

*

[303] [31.] Voirt hebben wi hen ghegeven ende gheconsenteert, dat die
[304] ridderen, knapen ende goide liede ute onsen steden, die in onsen lan-
[305] de van Brabant gheseten sijn, suelen moegen jagen alrehande groet
[306] wilt / sonder calengieren, alle Brabant doer, utegescheiden in den
[307] wouden ende waranden, die men verclaeren sal, gelijc dat die brieve
[308] in hebben suelen ende begripen, die men daer op maken sal.

[309] [32.] Voirt hebben wi hen gheloeft, dat soe wie voirtaen porter
[310] werden sal ter Cappellen opten Bossche, Ter Hulpen ocht te Merch-
[311] tene/, dat sine brieve houden suelen op wat jaer ende daghe dat hi
[312] porter woirt, ende dat hi na dien dach, jaer ende dach sinen last ende
[313] broeken dragen sal, alse ocht hi daer enghene porter en waer.

[314] [33.] Voirt gheloven wi hen, dat men in onsen Walsschen lande
[315] van Brabant hebben sal enen souffissanten bailliuwe, geboren / van
[316] bynnen onsen lande van Brabant, ende dat sine clercke ende sine
[317] onder-ambachters suelen van bynnen onsen lande van Brabant ghebo-
[318] ren sijn al des gelijcs, ende dat thof van Genepien ghehouden sal
[319] sien gelijc dadt plach hier voirtijts, soe dat nyemen, die daer te doen
[320] heeft, en werde ghehandelt / buten weghe van rechte.

[321] [34.] Voirt hebben wi gheloeft, ghesworen, gheconfirmeert ende
[322] gheratificeert allen onsen goiden lieden, steden, vriheiden, cloesteren
[323] ende allen onsen lande voirg. alle hare vrieheiden, charteren ende
[324] sonderlingen den chartere van Cortenberghen ende den Walsschen
[325] chartere, ende alle haer / andere charteren, privilegien, coustumen,
[326] usagen ende heerbrenghen, die si hebben, gelijc dat si se bezegelt,
[327] heerbracht ende gheuseert hebben, die te houdene vaste ende gheste-
[328] de tot eweliken dagen voir ons, voir onse oir ende nacomelingen,
[329] sonder breken, ocht daer jegen te doen ocht te doen doen in eniger /
[330] manieren; ende geloven hen goide, gerechte ende getruwe vrouwe
[331] ende here te sine ende en ghene crachte noch wille aan hen laten te
[332] gheschiene noch te gedoeghene in negheenre manieren.

[333] Ende om dat wi willen ende begheren, dat alle dese voirs. pointen,

* lijn 309: *gheloeft, dat soe wie*; H, ZL: gheloeft soe wie
lijn 327: *gheuseert hebben, die*; ZL: gheuseert, die.

*
articulen ende vesticheiden vast ende ghestede ghehou/den werden en-
de bliven sonder breken te eweliken dagen, soe hebben wi ghegeven,
geloeft ende ghesworen op die heilige ewangelie onsen voirs. goiden
lieden, haren oir ende nacomelingen, alle die voirs. pointen, articulen
ende vesticheiden vast ende ghestede te houdene voir ons, onse hoir
ende nacomelingen / ewelic voirt aen, sonder daer jegen te doen
ocht te doen doen in enigher manieren, in alder vormen gelijc dat
hier boven bescreven is. Ende waer dat sake, dat wij, onse hoir ocht
onse nacomelingen jeghen enighe van desen voirs. pointen, articulen
ende vesticheiden ghingen, daden of daden doen / in al ocht in deel,
hoe ende in wat manieren dat dat waer, soe consenteren wi ende
willecoiren onsen voirs. goiden lieden, dat si ons, noch onsen hoir,
noch onsen nacomelingen nemmermeer neghenen dienst doen en sue-
len noch onderhorich sijn totter tijt dat wi hen dat weder daen had-
den ende afghelaten / volcomelic.

In orconsscapen ende vesticheiden van allen desen dyngen voirs.,
soe hebben wi onsen groten segel aen desen jegenwoirdigen letteren
doen hangen ende, om die meerre sekerheit onsen voirs. goiden lieden
hier af te doen, soe hebben wi ghebeden, versueken ende bidden on-
sen lieven ende ghe/truwen heren Didderic van Hoerne, here van
Pereweys ende van Cranenbourch, heren Henric Berthout, here van
Duffele ende van Gele, heren Gerarde, here van Vorsslaer ende
bourchgreve van Geldenaken, heren Janne, here van Bouchout, ende
heren Bernarde, here van Borngevail, onsen drossate van Brabant/,
ridderen, dat si deze jegenwoirdighe letteren willen bezegelen met
haren zegelen, in kennyssen ende ghetughnysse van allen desen dyn-
ghen, pointen ende articulen voirscreven.

Ende wij, Didderic van Hoerne, here van Pereweys ende van Cra-
nenbourgh, Henric Berthout, here van Duffele, ende van Gele,/
Gerart, here van Vorsslaer ende bourchgreve van Geldenake, Jhan,
here van Bouchout, ende Bernart, here van Borgnevail, drossate van
Brabant, ridderen voirg., overmids beede ende versuec onser liever
ende ghemynder vrouwen ende heren voirs., hebben onse segelen
metten haren aen desen jeghenwoirdigen / letteren doen hanghen, in

*
lijn 337: *alle die voirs.*; H, ZL: alle dese voirs.
lijn 350: *onsen groten segel aen*; ZL: onsen groten aen.

[368] kennyssen ende ghetughnissen van allen desen dinghen, pointen ende
[369] articlen voirs. Ghegeven tot Loevene opten derden dach van januari,
[370] int jaer ons Heren dusentich driehondert vijftich ende vive.

Aangehechte zegels(2)

Aan dubbele staart:
1. Groot zegel van Wenceslas en Johanna, in natuurlijke was.
2. Groen wassen zegel van Diederik van Hoerne.
3. Groen wassen zegel van Bernard van Bornival.

(b) *Afschriften*:

1. Afschrift, vóór 1361, in het *Cleyn Charterboec*, S.A. Leuven, nr. 1236, f° 32-36vo; J. CUVELIER, *Inventaire*, dl. I, blz. 95.
2. Afschrift, anno 1367-68, in *Kopij van het Cleyn Charterboec*, S.A. Leuven, nr. 1264,. f° 32-36vo; J. CUVELIER, *Inventaire*, dl. I, blz. 96 (Kopie van 1.)
3. Onvolledig afschrift, XVIe eeuw, in een cartularium van Leuven (1259-1364), S.A. Leuven, nr. 1265, f° 31-35; J. CUVELIER, *Inventaire*, dl. I, blz. 96.

(c) *Drukken* (van afschrift 1):

1. A.J. NAMÈCHE, *Cours d'histoire nationale*, dl. IV, 1855, blz. 671-679.
2. E. POULLET, *Histoire de la Joyeuse Entrée de Brabant*, 1863, blz. 385-392.
3. A. LALLEMAND en W. DE VREESE, *Documents fondamentaux de l'histoire de Belgique*, 1914, blz. 74-86.

B. Het Antwerpse origineel

(a) *Origineel*,

in A.R.A. Brussel, *Charters van Brabant*, nr. 900; A. VERKOOREN, *Inventaire*, dl. II, nr. 900.

(2) Voor de beschrijving, zie noten 80 en 84.

Aangehechte zegels:
1. Groot zegel van Wenceslas en Johanna, in natuurlijke was.
2. Groen wassen zegel van Diederik van Hoerne.
3. id. Hendrik Berthout
4. id. Gerard van Vorselaer.
5. id. Jan van Boechout
6. id. Bernard van Bornival.

(b) *Afschriften*:

1. Vidimus door Lodewijk van Male, graaf van Vlaanderen, en Margareta van Brabant te Antwerpen gegeven op 23 october 1361; S.A. Antwerpen, C.g. 96; F. VERACHTER, *Inventaire*, blz. 48.
2. Afschrift, XIVe eeuw, in *Roodt-fluweel-Privilegie-Boeck*, S.A. Antwerpen, *Privilegieboeken A*, f° 32-35vo; F. VERACHTER, *Inventaire*, blz. 47.
3. Afschrift, XVIe eeuw, in *Collectanea Privilegiorum*, S.A. Antwerpen, *Privilegiekamer V 3 c*, f° 142-152vo.
4. Onvolledig afschrift, XVIe eeuw, *ibid.*, f° 136.
5. Onvolledig afschrift, XVIe eeuw, *ibid.*, f° 137-139.
6. Afschrift, einde XVIe eeuw, in *Blijde Incoempsten*, S.A. Antwerpen, *Privilegiekamer* V 3 c, nr. 9 (geen paginering). (Verwant met 3.)
7. Authentiek afschrift (kopie van *Roodt-fluweel-Privilegie-Boeck*), XVIIe eeuw, in *Blijde Incompsten 1260-1637*, S.A. Antwerpen, *Privilegieboeken F*, f° 151vo-162vo.

(c) *Druk*:

W. NÄF, *Herrschaftsverträge des Spätmittelalters*, 1951, blz. 45-55.

C. Origineel van 's-Hertogenbosch

(a) *Origineel*:

S.A. 's-Hertogenbosch, nr. 123; J.N. SASSEN, *Charters en Privilegieboeken*, blz. 18.

Aangehechte zegels:
1. Groot zegel van Wenceslas en Johanna, in natuurlijke was.
2. Groen wassen zegel van Diederik van Hoerne.
3. id. Hendrik Berthout
4. id. Bernard van Bornival.

(b) *Afschriften*:

1. Afschrift, XIVe eeuw, in een cartularium [van 's-Hertogenbosch], Kon. Bib. Brussel, *Handschriftenafd.*, nr. 16934-37, f° 20vo-27; J. VAN DEN GHEYN, *Catalogue*, dl. VIII, blz. 227, nr. 5601.
2. Afschrift, XVe eeuw, in *Register van allerhande privilegien, gracien etc., den Steden van Loven, Brussel, 's Hertogenbosche ende andere steden van Brabant verleent*, A.R.A. Brussel, *Rekenkamer*, nr. 3, f° 105; L.P. GACHARD, *Inventaire*, dl. I, blz. 196. (Verwant met 1.)
3. Afschrift, XV-XVIe eeuw, in een fragmentair cartularium van 's-Hertogenbosch van 1306-1495; A.R.A. Brussel, *Manuscrits divers*, nr. 27bis, f° 19-26 (Verwant met 1 en 2).
4. Afschrift, einde XVIe eeuw, in *Rood privilegieboek*, S.A. 's-Hertogenbosch, f° 21-25; J.N. SASSEN, *Charters en privilegiebrieven*, blz. 173 (Waarschijnlijk rechtstreekse kopie van het origineel).
5. Authentiek afschrift, einde XVIe eeuw, in *Privilegieboek van den griffier Van de Velde*, C, f° 55-65vo; J.N. SASSEN, *Charters en privilegiebrieven*, blz. 228 (Rechtstreekse kopie van het origineel).
6. Afschrift, XVIIe eeuw, in een bundel akten van de XIIIe en XIVe eeuw, A.R.A. Brussel, *Manuscrits divers*, nr. 5e, f° 39-43vo (Verwant met 1, 2 en 3).

D. Origineel van Zoutleeuw

(a) *Origineel*:

in A.R.A. Brussel, *Greffes scabinaux, arr. Louvain, Léau*, nr. 38762, n. 43; C. PIOT, *Inventaire Léau*, blz. 15.

Aangehechte zegels:
1. Groot zegel van Wenceslas en Johanna, in natuurlijke was.
2. Groen wassen zegel van Diederik van Hoerne.
3. id. Hendrik Berthout
4. id. Bernard van Bornival.

N.B. Tevens dubbele perkamenten staart van het zegel van Jan van Boechout.

(b) *Afschrift*,

XIVe eeuw, in *Privilegien der stadt Sout-Leeuw, ibid.*, nr. 6933, niet gepag.

E. Brusselse traditie

(a) *Typische Brusselse afschriften*:

1. Afschrift, einde XIVe eeuw, in het *Boeck metten Hare*, S.A. Brussel, nr. IV, f° 59vo-62; C. PERGAMENI, *Archives*, blz. 55.
2. Afschrift, einde XIVe eeuw, in het *Boeck met de Ketinck*, S.A. Brussel, nr. VII, f° 81vo-85; C. PERGAMENI, *Archives*, blz. 56 (Kopie van 1?).
3. Afschrift, einde XIVe - begin XVe eeuw, in een Cartularium van de stad Brussel, A.R.A. Brussel, *Manuscrits divers*, nr. 64, f° 128-133.
4. Afschrift, begin XVe eeuw, in [een kopie van het *Boeck metten Hare*], A.R.A. Brussel, *Manuscrits divers*, nr. 30, f° 91-96 (Kopie van 1?).
5. Afschrift, einde XIVe eeuw, in de *Coren van Brusele*, S.A. Brussel, nr. V, f° 101-105; C. PERGAMENI, *Archives*, blz. 56.
6. Afschrift, einde XIVe eeuw, in de *Ceuren van Brussele*, S.A. Brussel, nr. VI, f° 69vo-75; C. PERGAMENI, *Archives*, blz. 56 (Kopie van 5).
7. Afschrift, XVe eeuw, in een cartularium van de stad Brussel, A.R.A. Brussel, *Manuscrits divers*, nr. 69, f° 66-69 (Kopie van 6).
8. Afschrift, XVe eeuw, in een cartularium van Brabant van de

XIIIe tot het begin van de XVe eeuw, A.R.A. Brussel, *Manuscrits divers*, nr. 32, f°36 (Kopie van 7?).

9. Afschrift, begin XVe eeuw, in 96 *Chartes et Privilèges* (*1229-1379*), S.A. Brussel, nr. XXVII, f° 64-67vo; C. PERGAMENI, *Archives*, blz. 64.
10. Afschrift, XVe eeuw, in een bundel hertogelijke verordeningen en teksten, in betrekking tot het Brabantse recht, van 1284 tot het begin der XVe eeuw, A.R.A. Brussel, *Manuscrits divers*, nr. 31, f° 142-145vo (Kopie van 9).
11. Afschrift, 1e helft XVe eeuw, in een cartularium van de stad Brussel, A.R.A. Brussel, *Manuscrits divers*, nr. 28, f° 101-104.
12. Onvolledig afschrift, XVe eeuw, in een bundel akten van de XIIIe en XIVe eeuw, A.R.A. Brussel, *Manuscrits divers*, nr. 5e, f° 15-17.
13. Afschrift, einde XVe eeuw, in een cartularium met Brabantse privilegies 1196-1494, A.R.A. Brussel, *Manuscrits divers*, nr. 5B, f° 127-130vo.
14. Afschrift, einde XVe eeuw, *ibid.*, f° 300-303.
15. Afschrift, XVIIe eeuw, in *Copie van 't Boeck metten Hare*, S.A. Brussel, nr. 1235; G. PERGAMENI, *Archives*, blz. 56 (Kopie van 1).
16. Onvolledig afschrift, einde XVIIIe eeuw, in *Copije authentiek van de originele privilegien der stadt Brussel gegeven door de hertogen in den jaere* 1226, S.A. Brussel, nr. XXI, f° 95-98; C. PERGAMENI, *Archives*, blz. 62.

(b) *Goede Brusselse Traditie*:

1. Afschrift [XIVe eeuw], in *Wit Privilegieboeck* (verloren cartularium van de stad Brussel), f° 62.
2. Afschrift, XVe eeuw, in *P. A-Thymo, Brabantiae historia diplomatica*, S.A. Brussel, nr. 11, f° 178; C. PERGAMENI, *Archives*, blz. 55.
3. Onvolledig afschrift, XVIe eeuw, in het *Swerdtboeck*, S.A. Brussel, nr. XI, f° 214vo; C. PERGAMENI, *Archives*, blz. 59 (Kopie van 1).
4. Onvolledig afschrift, einde XVIe eeuw, in *Privilegien etc. deser*

stadt uyt verscheyde boecken, S.A. Brussel, nr. XII, f° 311vo-313; C. PERGAMENI, *Archives*, blz. 59 (Kopie van 4).
5. Onvolledig afschrift in *Prothocolle van de Rechten ende Costuymen der stadt van Bruessele, met vele andere schoone ende proffijctelijcke pointen, 1586*, S.A. Brussel, nr. 1402, f° 47vo-49; C. PERGAMENI, *Archives*, blz. 116 (Kopie van 4).
6. Afschrift, XVIIIe eeuw, in een XVIIIe-eeuwse kopie van P.A.-THYMO, *Brabantiae historia diplomatica*, Kon. Bib. Brussel, *Handschriftenafdeling*, nr. 16060-16063, dl. II (niet vermeld door J. VAN DEN GHEYN, *Catalogue*) (Kopie van 2).

F. Onzekere herkomst

1. Onvolledig afschrift in *Cartulaire des Chartes*, een XVIIIe-eeuws afschrift van een XVe-eeuws register van de Rekenkamer van Brabant, A.R.A. Brussel, *Rekenkamer*, nr. 154, f° 165; L.P. GACHARD, *Inventaire*, dl. I, blz. 234 (herkomst niet gekend).
2. Uitgave, XVIIe eeuw, in de *Placcaeten van Brabant*, dl. I, 1648, blz. 128-134.
3. Uitgave, XVIIe eeuw, in de *Luyster van Brabant*, dl. I, 1699, blz. 127-133 (Kopie van 2?).
4. Uitgave, XVIIIe eeuw, in J.E. LOOVENS, *Practijke, stiel ende maniere van procederen*, dl. I, 1745, blz. 47-67 (Kopie van 2).

G. Vertalingen

1. Latijn, XVIIe eeuw, H. LOYENS, *Brevis synopsis*, 1672, blz. 39-45.
2. Duits, XXe eeuw, W. NÄF, *Herrschaftsverträge des Spätmittelalters*, 1951, blz. 55.

t.o. 112

1

2

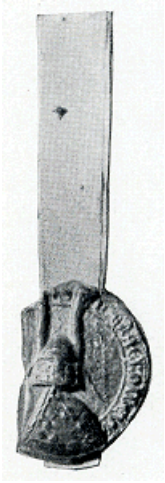

3

4

5

IX.- De zegels (hangend aan nr. 900 der *Charters van Brabant*) van de Brabantse ridders:

1. Diederik van Hoerne; 2. Hendrik Berthout; 3. Gerard van Vorselaer; 4. Jan van Boechout; 5. Bernard van Bornival.

Bijlage Ia
Tabel der tekstvarianten in de vier originele stukken

Lijn[1]	*900* (*Antwerpen*)	*901* (*Leuven*)	*'s-Hertogenbosch*	*Zoutleeuw*
19	behoudene	behoudene	(be) houdene	(be) houdene
29	ende (die) charteren	ende die charteren	ende die charteren	ende die charteren
31	geleght	geleeght	ghe*leghen*	geleeght
34	ute te reykene	ute (*te*) reykene	ute te reykene	uut te reiken
52	onder (*onse*) vors. stat	onder onse vors. stat	onder ons vors. stat	onder onse vors. stat
55	het en sijn goede lieden	het en sijn goede lieden	het en sijn goede lieden	het en *en* sijn goede lieden
56	in onsen lande van Brab.	in onsen lande van Brab.	in onsen lande van Brab.	in onse lande *lande* van Brab.
59	met allen den toebehoirten	met allen den toebehoirten	met allen den toebehoirten	met allen (*den*) toebehoirten
64	ane des side der Masen	ane des side der Masen	ane des side der Masen	*op* des side der Masen
70	sculdich es te comene	scul. es te comene	scul. es te comene	sculd. es te *doene*
72	rastelic	rastelec	vredelic	vredelic
93	ende onghe*sondert*	ende onghemyndert	ende onghemindert	ende onghemindert
101	gelijc dat (*se*)	gelijc datse	gelijc datse	gelijc dat se
106	hertogynne ende hertoge	hertogynne ende hertoge	hertoginne ende hertoge	*hertoge ende hertoginne*
159	vore twee scepenenen	vore *die* twee scepenen	vore twee scepenen	vore twee scepenen
170	ghehoert *zelen* hebben	gehoirt hebben	gehoert hebben	gehoert hebben
210	*gesciet soude ziin*	souden sijn geschiet	soude sijn geschiedt	soude sijn geschiet
219	(dat) hi hadde verbuert	dat hi hadde verbuert	(dat) hi hadde verbuert	dat hi hadde verbuert
285	handelne *ende* ghelijc	handelen ghelijc	handelen ghelijc	handelen gelijc

(1) Voor de aanduiding der varianten werden volgende tekens gebruikt:
( ) = niet voorkomende woorden of woorddelen
cursief = opmerkelijke fout of verkeerde lezing.
De getallen verwijzen naar de genummerde lijnen van de originele tekst in Bijlage I.

309	geloeft dat, soe wi	geloeft dat, soe wi	geloeft soe wi	geloeft soe wi
327	gheuseert hebben	gheuseert hebben	gheuseert hebben	gheuseert (*hebben*)
337	alle die vors. pointen	alle die vors. pointen	alle dese vors. pointen	alle dese voirs. pointen
350	onsen groten segel	onsen groten segel	onsen groten segel	onsen groten (*segel*)

Bijlage II
Latijnse vertaling der Blijde Inkomst van 3 januari 1356

H. Loyens, *Brevis et succincta synopsis*, 1672; blz. 39-45.

Joanna Dei gratia, Ducissa Lucenburgensis, Lotharingiae, Brabantiae, Limburgi, ac S. Imperii Marchionissa, & Wenceslaus Bohemus, Dei quoque gratia earundem Provinciarum Dux, ac Marchio S. Imperii ejus conjux, ac legitimus tutor. Universis praesentes litteras visuris, aut audituris, palam constare volumus. Quoniam aequum et rationi consonum est, prodesse et gratificari iis, qui Principibus fidem suam, operam studiumque probarunt. Nos consideratis et expensis compluribus et fidelibus meritis et officiis, quae dilecti ac fideles subjecti nostri ducatus Brabantiae, Domino et Patri nostro, plurimum colendo, nostrisque Majoribus piae memoriae, saepenumero benigne et favorabiliter praestiterunt, et praestituros deinceps confidimus, prout fidos cives decet: eis ex liberali affectu, et peculiari gratia donavimus et donamus in inauguratione nostra, nostro posterorumque nostrorum nomine, ejusmodi capita, qualia inferius descripta, quae promisimus, et conceptis verbis juravimus nostro nomine, haeredum et successorum nostrorum, servaturos, rataque habituros, neque ullo modo infringi passuros.

(1) Ac primum quidem spondemus municipibus et bonis subjectis nostris, sororibus nostris attributuros ejusmodi bona, qualia ipsi arbitrabuntur, nunquam a corpore Brabantiae sejungenda.

(2) Ad haec promittimus, tabulas et monumenta privilegiorum, ad carissimum Dominum et parentem nostrum, religiosae commemorationis, Nosque et Rempublicam spectantia, quae nunc Lovanii condita sunt, quaeque Nos et Respublica nanciscemur in posterum, sub

tutela Urbium Brabantiae mansura, communi regionis bono et commodo; neque ea inde amoturos, absque voluntate et assensu earundem Urbium: Eaque tribus clavibus asservaturos quarum una in nostra, altera in Lovaniensium, tertia in Bruxellensium erit potestate: ita ut uni absque altera, ad ea non pateat aditus. Fasque erit cum Nobis, tum Urbibus eorundem Privilegiorum exemplum, in nostrum ac earum usum exscribere.

(3) Porro promittimus nunquam Nos obstricturos, citra Urbium et Reipublicae placitum et assensum: nec tabulas, aut codicillos ullos obsignaturos majori Sigillo nostro, quibus ditionibus, aut finibus Brabantiae, cis ultraque Mosam, aliquid, quocumque pacto decedat, aut detrahatur. Idque Sigillum volumus asservari sub tutela urbis Bruxellensis, tribus itidem clavibus, uti superius memoratum est de Privilegiis jam Lovanii depositis.

(4) Pollicemur insuper neminem in Concilium nostrum juratum coöptaturos, nisi virum probum, in Brabantia ex justis nuptiis natum, ibidem incolentem et praediatum. Ditionesque nostras Limburgum, Dalhemum, Spremontem, Rodam et Carpos, cum omnibus eo spectantibus, tutas Brabantiae praestituros, inque ejus potestatem tradituros, quandocumque usus flagitarit, datis idoneis cis Mosam praedibus: neque alio praesidio munituros, quam Brabantorum, aut earundem ditionum incolarum, qui datis similiter citra Mosam, justis Sponsoribus, Nobis et Reipublicae cavebunt, eas ullo pacto a corpore Brabantiae fore separandas. Quod pari etiam ratione cum Hoesdinensi ditione, arce ac oppido fiet, similibus praesidiis muniendo, et de securitate cavendo: atque insuper Wassenburgum Brabantiae rursus annexuros, uti par est.

(5) Ad haec spondemus, praestituros, ut ipsis fas sit pacate navigare et commeare per quascumque Regiones soluto vectigali sueto, tanquam absolutis a debitis et chirographis a Nobis, aut Decessoribus nostris contractis, aut signatis, aut deinceps contrahendis subscribendisve cum publico detrimento, citraque Urbium ac Reipublicae assensum, de quibus, deque omni prorsus damno, subjectis nostris cavebimus, juxta argumentum tabularum Gallicarum.

(6) Dolo malo procul amoto, vias omnes publicas eatenus tutas et securas praestituros, quatenus id nobis incumbit, ut unusquisque, quavis vice meare et remeare possit, justo persoluto telonio. Exceptis casibus aeris alieni, Chirographi, multae, aut noxae, qua quispiam se obstrinxisset.

(7) Promittimus praeterea, Ditiones integras et indivulsas servaturos neque eas pignori opposituros, aut quocumque pacto abalienaturos. Insuper haec Nos Wenceslaus, post obitum dilectae conjugis nostrae Joannae Ducissae, eas indivisas, non immunitas, aut distractas haeraedibus Brabantiae transmissuros, excepto Nobis dumtaxat usufructu, si Joannam sine prole priorem emori contingat.

(8) Pollicemur Nos pacem, vernacule dictam *Landt-vrede*, in omnibus suis capitibus interposito Jurejurando, servaturos.

(9) Recipimus pariter nos Ducissa Duxque sanctissime observare pacta cum Brabantiae Urbibus invicem conventa, uti et foedus cum Dioecesi Leodiensi percussum.

(10) Bellum nunquam suscepturos, neque pignerationem facturos, aut fieri permissuros, insciis et non consentientibus Urbibus Brabantiae, nisi Nobis bellum prius motum, aut pigneratio facta esset: idque intelligendum, quatenus parens noster felicis recordationis, Ditiones suas possidebat cis ultraque Mosam.

(11) Spondemus Praetores, quos deinceps creabimus, ipsos Praeturam obituros, eamque elocari, aut jure cesso transcribi, non laturos.

(12) Neminem in Brabantia captum, inde captivum avehi permissuros.

(13) Nummum procudi non curaturos aut ei auctoritatem daturos, absque Urbium communi consilio: et si contingat illum publice exponi, monetalis fabricae praefectum corpore fortunisque culpam luiturum absque ulla dilatione: neque aliud ejusdem notae numisma, typo nostro, percussuros, aut percuti curaturos, sine evidenti signo, quo unum ab altero dignosci valeat; nec alibi, quam in Urbibus libe-

ris, cusuros; eique nummo pretium et aestimationem indituros ex praescripto tabularum Gallicarum saepius memoratarum.

(14) Neminem in Ordinem Senatorium allecturos, Drossardum, aut juridicum in Brabantia dicturos, aut Praefecturis praepositurus, nisi ex justo legitimoque toro natum: atque quotannis Drossardum, Majores, Ammanos, Baillivos et Schultetos commutaturos.

(15) Insuper promittimus, quotannis quaestionem habituros, nomine totius Ditionis, omnesque juridicos singulis annis gestorum rationem dicturos, eaque reddita Magistratu abituros: eamque in Urbem secessuros, in qua jus dixere aut Magistratum gessere; ac Lovanii coram duobus e Magistratu; atque in aliis quinque Urbibus primariis, coram duobus Scabinis, obligaturos se inde non recessuros mense solido. Deinde per singulas paroecias illius territorii, in quo munus administrarunt, promulgaturos, ut unicuique liceat de illata sibi injuria conqueri, quam si apud aequum judicem, neutram in partem propensum, probare potest, id, quod illi inique ablatum fuisse comperietur, ex ejusdem juridici facultatibus confestim restituturos, aut earum defectu, eatenus attinebitur, donec rem rependerit. Caeterum inquisitores, auditis querimoniis primo anno convenient Lovanii, proximo Bruxellae, et ita vicissim in perpetuum, in eoque conventu interposito Sacramento ex fide referent ab se comperta, eaque sumptibus nostris aestimabunt intra quatuordecim noctes. Si vero contingat illos in censendis multis nostris, inter se diffidere, alios duos viros bonos ad eam rem assumemus, qui dicto Sacramento, dependendam nobis pro noxa multam aestimabunt, iisque summam tribuimus potestatem adigendi nostro nomine ad jusjurandum, qui de injuria queruntur, et quicquid illi decernent, nobis auctoribus utentur. Quod si vero aliquis, necessitate cogente, huic muneri operam navare non possit, in ejus locum substituetur alius ejusdem oppidi, cujus is civis est. Qui insontes reperti erunt, officiis suis reddentur, si nobis libet; qui vero multam incurrerunt, ea in Urbe attinebuntur, aut sponsore cavebunt, de multae luitione: Haec porro inquisitio capiet exordium die proximo Divo Joanni Baptistae sacro, et sic deinceps annuatim in perpetuum. Et si contingeret Juridicos testibus, aut quaestori minas intentare, negotiumque facessere, et de eo liquido constaret, hujusmodi Juridici capite fortunisque multabuntur. Porro

enuntiamus mentem nostram esse, ut quaestor noster aerarius, ac Drossardus Brabantiae huic inquisitioni intersint, primo anno Lovanii, anno insequente Bruxellae, et ita deinceps quotannis perpetuo.

(16) Si in memorata provincia aliqua oriatur contentio, aut pugna, omnes culpae exsortes firma solidaque pace fruentur a tempore exortae contentionis, aut pugnae, usque ad meridiem diei insequentis, et si quis interim aliquid committet, eum pacis infractorem pronuntiamus.

(17) Promittimus homicidas lare et patria non donaturos, nisi cum interempti consanguineis in gratiam redierint.

(18) Si quis ex provincialibus Brabantiae, Hoesdenae, aut Ditionis transmosanae, consulto et animi destinatione quempiam extra fines regionis ad monomachiam provocaverit, aut compellare praesumpserit, nec illi noxae gratia sit facta, ei necis et fortunarum omnium multam dicimus, haud secus ac si hominem interimisset, eique solum patrium perpetuo interdictum volumus, si vero ad larem revertatur, tanquam in nefarium et sceleratum jus dicemus.

[= art. 19] Similiter si quis ex municipibus nostris concivem suum extra regionem in jus trahet, eadem poena obnoxium edicimus. Caeterum impertimur et concedimus, quod nemo indigenarum extra ditionis fines in jus vocari possit, quacumque demum ex causa, exceptis dumtaxat causis testamentorum, pactorum matrimonialium et piarum donationum: qui secus fecerit, poenam bonorum et corporis incurret, neque eum patrio solo unquam restituemus.[1]

(19) [=20] Extorres et relegatos ob seditiones, homicidia, furta, aut stupra in perpetuum a Brabantia exulare jubemus.

(20) [=21] Si ingenuae feminae, aut virgini, reluctanti, vis illata sit eaque non nolens cum stupratore cohabitet, res omnes mobiles nobis committet; res vero soli eatenus, quoad vivet, quae post ejus obitum

(1) Hier werd, evenals in de oude uitgaven, artikel 19 met artikel 18 samengenomen. Wij zullen tussen vierkante haken de oveenkomende nummering uit de Nederlandse tekst aangeven.

ad haeredes recident. Si vero a viro quocum consueverat, se abstraxerit, bonis suis universis utetur fruetur. Stupratorem autem qui tali flagitio se implicuit, capitali poena et bonorum multa damnamus. Parem poenam decernimus in eum, qui virginem impuberem rapuerit.

(21) [=22] Concedimus ad haec, quod nemo vulneris, aut homicidii arcessi poterit qui paratus est innocentiam suam probare, crimenque a se amoliri, donec judicio sit convictus.

(22) [=23] Promittimus praeterea, quod omnes et singuli in postrema inquisitione a Duce parente nostro, venerandae commemorationis (cujus animae Deus sit propitius) instituta ac habita, nomine universae regionis, judicio multati, absque ulla condonatione damnati manebunt, nosque praestituros unicuique quod sibi adjudicatum est.

(23) [=24] Terras, oppida, municipia, ditiones, aut arces bello quaesitas et subactas, Brabantiae in perpetuum annexuros, nec ab ea ullo pacto avulsuros.

(24) [=25] Petentibus contiguos inter agros limites constitui, tam adversus nosmetipsos, quam alios, eorum postulationi spondemus subscripturos.

(25) [=26] Coenobiorum omnium privilegia et tabulas, cujusmodi a Domino parente nostro, ejusque Patre ac Majoribus nostris (quorum animabus Deus sit propitius) consignatas habent, ratas ac fixas habituros, et in perpetuum servaturos.

(26) [=27] Municipes Brabantiae Antverpiam in jus non evocabuntur, neque juxta ejusdem civitatis leges et statuta condemnari poterunt, nisi prius judicio convicti.

(27) [=28] Clientibus ad homagium Sti Petri pertinentibus, jura sua servaturos, eosque habituros prout ab antiquo suetum est.

(28) [=29] Lite inter duos Laïcos orta, de bonis in Brabantia sitis, eaque dijudicata; si is, qui causa cecidit, Clerico jus suum transcribit

ut adversario apud extraneum judicem negotium facescat, capite et bonis multator.

(29) [=30] Unicuique fas erit praedia sua canibus, unguibus non truncatis, tueri, absque ulla offensa: et si contingat feras a canibus morsu necari, aut laedi, jubemus feram derelictui haberi; si vero a canibus adedatur, culpae exortes edicimus. Ad haec indulgemus, ut unusquisque lepores vulpesque tota Brabantia, sine reprehensione, venari possit.

(30) [=31] Viris equestris ordinis, militibus, municipibus et incolis urbium Brabantiae, ferarum nobilium venationem concedimus, praeterquam in silvis et roborariis, quae enumerabuntur Codicillis hac de re edendis.

(31) [=32] Qui Capellae Montium, Hulpae aut Merchtenae in cives recipiuntur, curabunt in commentarium referri annum et diem suae receptionis et nihilominus erunt obnoxii, oneribus ac consuetudinibus perinde ac si cives non essent.

(32) [=33] Baillivum Gallo-Brabantiae, cum Actuario, omnibusque Officiariis, qui illi subsunt, ex solis indigenis constituemus: Curiamque Genapiensem instaurabimus, ut penitentibus jus, uti assolet dicatur.

(33) [=34] Denique promittimus et juramus, Nos firma ac rata habituros, omnia et singula privilegia, immunitates, jura, ac tabulas, praesertim Cortebergenses et Gallicas, aliasque, consuetudines, veteresque usus, ac privilegia, quae Urbes, Municipia, Coenobia, Ditioque Brabantiae donata, et consignata habent et usurpant.

Et quoniam omnia ac singula jam memorata capita, statuta et privilegia intemerata et absque fraude in perpetuum servari volumus, Deo teste spondemus et juramus, nostro nomine posterorumque nostrorum, nos omnia et singula capita, indulta, confirmationes, aliaque quae hisce pactis continentur, perpetuo rata atque inviolata habituros. Etsi contingat nos, haeredes, posterosve nostros, quid hisce contrarium committere, aut moliri, Subjectos nostros, eousque obse-

quio ac fide erga Nos posterosque nostros solutos edicimus, dum ea in pristinum statum sint restituta. Ad firmandam fidem, cosignavimus has literas appenso sigillo nostro, inque uberiorem firmitatem ac certitudinem, rogamus et rogavimus Proceres nostros, ut ipsi sigillorum suorum munimine ea quoque roborent.

Quorum nomina erant, Theodorus ab Horne, Dominus de Peruweys & de Cranenborch; Henricus de Berthout, D. Duffelae, Vorselariae, & Vicecomes Geldoniae, Joannes de Bouchout; Bernardus D. de Bourgvael, Drossardus Brabantiae, Equites. Datum Lovanii tertio Nonas Januarii, anno a nato Christo, quinquagesimo quinto, supra millesimum trecentesimum.

Bijlage III
De naam 'Blijde Inkomst'
(van het charter en van de inhuldiging)[1]

Aanvankelijk gebruikte men een vrij lange omschrijving. Pas later komt de korte benaming 'Incompst', en nog later 'Blijde Inkomst' op.

XIVe eeuw

- 1356:... in onsen incomene ende ontfangene van onsen lande. - Blijde Inkomst van Johanna en Wenceslas, lijn 18.
- Vóór 1361: De chartere, die de hertoge Wencelay ende de hertoginne den lande gaven, doen si ontfaen worden - *Cleyn Charterboec*, S.A. Leuven, f°32. - In de marge werd in een veel recenter (XVIe-eeuws?) schrift bijgevoegd: d'incompst hertoghe Wencelijns.
- October 1361: Alselken brief alsi [here ende vrouwe] haerre stat van Lovene gaven doen zij ierst ontfaen worden in horen lande van Brabant - Charter van de *peys*, door Wenceslas aan de Leuvenaars geschonken, 19 october 1361; *ibid.*, f° 38.
- *id.*: Eene lettre beseghelt metten groten zeghele ons broeders en-

(1) Zie blz. 7-8.

de zuster van Lucemborch ende metten zeghelen 's heren van Piereweys... - Vidimus door Lodewijk van Male.
- XIVe eeuw: Dit is de brief van der hertoghinne Johanne Incompst - *Boeck metten Hare* (S.A. Brussel), f° 59vo en *Boeck metten Ketinck* (*ibid.*), f° 81vo.
- *id.*: Item de chartre, die de hertoge Wenceslaus ende de hertoginne den lande gaven, doen si ontfaen worden als here ende vrouwe ende dien sie swoeren, met vele ende menigerhande orberleken pointen, den lande gemeinlec aengaende - *Coren van Brussele* (S.A. Brussel), f° 101.
- 1395: Item unes lettres entiez de Jenne... et Wenceslaus... d'aucune promesse, que lesdits duc et duchesse firent quand ils furent receus nouvellement à la duché de Brabant - Inventaris nr. 64 (*Inv. 2me sect.*), f° 39vo en ook op de rug van 901.

XVe eeuw

- Begin XVe eeuw: Unes lettres scellées du grand scel commun de feux dame Jehanne... et monseigneur Wencelau... contenant plusieurs poins et articles par lesdits duchesse et duc octroyez a icellui pais de Brabant à leur premier advènement à la seigneurie d'icellui pais après le trespas de feu le duc Jehan - Inventaris 64a (Restitutie door Vlaanderen aan Brabant) (*Inv. 2me Sect.*), f° 12.
- XVe eeuw: De privilegio receptionis Johanne et Wenceslai ducum Brabantiae - P. A-Thymo (S.A. Brussel), f° 178.
- *id.*: Dij comst vanden hertoghe van Brabant - *Manuscrits divers*, nr. 28, f° 101.
- *id.*: Blijde Incompste van vrouwe Joanna, 1355 - *ibid.* nr. 5c, f° 15.
- *id.*: Hertoge Wenceslaus ende vrouwe Johannen Incomst, *ibid.*, nr. 5 B, f° 127.
- 1430:... dat wi hen... in onse incompst ende ontfanghen verleent hebben... - Blijde Inkomst van Filips de Goede, *Placcaeten*, dl. II, blz. 152.
- *id.*:... costumen ende heerbrengen, die wij hen in onser ierster blider incompst... geconfirmeert hebben... - Brief van Filips de Goede daags na zijn Blijde Inkomst aan de inwoners van Overmaas verleend (Vgl. blz. 34).

XVIe eeuw

- 1514: Item dat onse Cancellier... ende alle andere die justicie ende recht doen... sweeren sullen ten heyligen, dat sij deze onze Blijde Incomste sullen onderhouden - Blijde Inkomst van Karel V, *Placcaeten*, dl. I, blz. 196.
- XVIe eeuw: Hierna volghen alle de voorgaende incompsten van Brabant - ende ierst van vrouwe Johanna, hertoginne... ende hertogen Wencelai - *Swerdtboeck* (S.A. Brussel), f° 214vo.
- *id.*: Blijde Incompste van hertogen Wencele ende vrouwe Johanna, gedaen in 't jaer 1355 - *Collectanea Privilegiorum* (S.A. Antwerpen), f° 136.
- *id.*: Blijde Incoempste van Johanna ende Wencelai - *Blijde Incoempsten* (S.A. Antwerpen), nr. 9.
- 1577: Laetus introitus, die Blijde Incomst, den hertochdomme van Brabandt in voertijden bij hueren landsheeren verleent... - Titel van het boek van J. VIVIEN.

XVIIe eeuw

- XVIIe eeuw: Incompste, hertog Wencelijn ende Johanna - Oude Inventaris, S.A. Brussel, nr. 1216, f° 10.
- *id.*: Incompst vanden hertoginnen Johanna - *Manuscrits divers*, nr. 5 c, f° 39.
- 1641: Joyeuse Entrée de la duchesse - C. BUTKENS, *Trophées*, dl. I, blz. 468.
- 1648: Blijde Incomste ende Landcharter, die de hertoginne Johanna met hertoch Wenceslaus van Boyhem den lande van Brabant gaven, doen si ontfaen waren. - *Placcaeten*, dl. I, blz. 128.
- 1699: Siet alhier de copije van de voorsz. Blijde Incompste - *Luyster van Brabant*, dl. I, blz. 127.

International Commission for the history of Representative and Parliamentary Institutions

Commission internationale pour l'histoire des assemblées d'états

This Commission is a sub-committee of the *Comité International des Sciences Historiques*. It was first projected at the Seventh International Congress of Historical Sciences at Warsaw in 1933 and was formally constituted as 'La Commission internationale pour l'histoire des Assemblées d'états' in 1936, under the presidency of the late M.A. Coville, with the late P.S. Leicht of Rome as vice-president and Professor E. Lousse of Louvain as secretary. It included representatives of seven other nations. Between 1937 and 1950 nine volumes of studies by members of the Commission appeared under its auspices. In 1950, at the Ninth International Congress at Paris, its aims and activities were reviewed and the additional title 'International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions' was adopted as a redefinition of its scope for the English-speaking nations. Since 1950 eight more volumes have appeared, published in the U.S.A., the United Kingdom and Belgium, the 16th of the series by the aid of a grant from UNESCO.

The aim of the Commission is to promote research into the origin and growth of the representative and parliamentary institutions which, originating in the Europe of the Middle Ages, have now spread over all the world. In particular, it seeks to promote international cooperation in these studies by the exchange of bibliographical information and by the encouragement of comparative study of the institutions of different countries. Both the political theory and the institutional practice of representation are its concern; both the internal organisation and the social and political setting of parliaments and assemblies of estates. The Commission is very desirous of attracting young scholars to this field of research.

Lists of the national committees and the publications of the Commission up to date will be found on the following pages.

Commission Internationale pour L'Histoire des Assemblees d'Etats

International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions

DIRECTION
Présidente: H.M. CAM
Vice-Présidents: GAINES POST; E. LOUSSE; A. MARONGIU; H.F. SCHMID
Secrétaire: H.G. KOENIGSBERGER
Trésorier: R. PETIT

ALLEMAGNE

H. AUBIN, Prof. Univ., Beethovenstrasse, 6, Fribourg en Br.
K. BADER, Directeur de la Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Titlisstrasse, 60, Zurich 32.
K. BOSL, Prof. Univ. Würzburg, Goethestrasse, 66/1, Munich 15.
O. BRUNNER, Prof. Univ., Ermund Siemers Allee, 1, Hambourg 13.
E. ENNEN, Archiviste de la Ville, Dyroffstrasse, 3, Bonn.
* Fr. HARTUNG, Ahrenshooper Zeile, 18, Berlin-Schlachtensee.
W. KIENAST, Prof. Univ., Tepliz-Schönauerstr. 5, Francfort-sur-le-Main.
H. SPROEMBERG, Prof. Univ., Güldengossaertstrasse, 41, Leipzig O 27.

ARGENTINE

* Cl. SANCHEZ-ALBORNOZ, Prof. Univ., 414, Viamonte, Buenos-Aires.

AUTRICHE

H.F. SCHMID, Prof. Univ., Neutorgasse, 13, Vienne I.
* G. STÖKL, Chargé de Cours à l'Univ., Lindenthal, Cologne.

BELGIQUE

J. BALON, Membre de la Commission royale des anciennes Lois et Ordonnances, 2, rue des Houblonnières, La Plante-Namur.
A. DARQUENNES, S.J., Prof. Institut Supérieur de Commerce St.-Ignace, 13, rue du Prince, Anvers.
J. LEJEUNE, Chargé de Cours à l'Univ., 2bis, rue du Rèwe, Liège.
* E. LOUSSE, Prof. Univ. Louvain, 10, rue Braine, Blanden-Louvain.
R. PETIT, Archiviste aux Archives de l'Etat, Arlon.

ESPAGNE

* J. BENEYTO, Prof. Univ., 17, Moreto, Madrid.
C. VINAS, Prof. Univ., 4, Duque de Medinaceli, Madrid.

ETATS-UNIS

W.F. CHURCH, Prof. Univ. Brown, 6, Sutcliff Circle, Rumford (R.I.).
F.L. FORD, Prof. Univ. Harvard, 10, Hillside Terrace, Belmont (Mass.).
GAINES POST, Prof Univ. Wisconsin, Bascom Hall, Madison 6 (Wis.).
M.P. GILMORE, Prof. Univ. Harvard, Cambridge 38 (Mass.).
J.A. KEMP, S.J., Loyola University, 6525 Sheridan Road, Chicago 26 (Ill.).
C.H. MCILWAIN, Prof. Emer. Univ. Harvard, 17, Hancock Street, Auburndale (Mass.).
C. ROBBINS, Departement of History, Bryn Mawr College, Bryn Mawr (Penn.).
J.R. STRAYER, Prof. Univ., Princeton (N.J.).
* R.S. HOYT, Department of History, University of Minnesota, Minneapolis (Minn.).
Ch. H. TAYLOR, Prof. Univ. Harvard, 8, Holyoke, Cambridge (Mass.).

FRANCE

* E. APPOLIS, Agrégé de l'Université, 8, rue de Ferrare, Montpellier (Hérault).
E. DELCAMBRE, Archiviste en chef de Meurthe-et-Moselle, 1, rue de la Monnaie, Nancy.
Fr. DUMONT, Prof. Univ., 127, rue de Longchamp, Paris, XVIe.
R. FILHOL, Prof. Univ., 9, rue Ste Opportune, Poitiers (Vienne).
G. DE LAGARDE, 62, rue Falguière, Paris, XVe.
P. OURLIAC, Prof. Univ., Dir. Inst. Etudes Politiques, 3, rue Montardy, Toulouse.
Ch. PERRAT, Prof. Ecole Nationale des Chartes, Place de la Sorbonne, Paris, V^{e}.
P.C. TIMBAL, Prof. Univ., 4, rue de Babylone, Paris VIIe.
P. TISSET, Prof. Univ., 3, place Chabaneau, Montpellier.

GRANDE-BRETAGNE

H.M. CAM, Prof. Emer. Univ. Harvard, Mochras, Grassy Lane, Sevenoaks (Kent).
H.G. KOENIGSBERGER, Prof. Univ. Manchester, 1c, Howitt Road, Londres N.W. 3.
M. MCKISACK, Prof. Univ. Londres, 36, Chalfont Road, Oxford.
Sir F. Maurice POWICKE, Prof. Univ., 6, Oriel Square, Oxford.
H.G. RICHARDSON, The Grange, Goudhurst (Kent).
*J.S. ROSKELL, Prof. Univ. Nottingham, 30, Hurts Croft, Chilwell (Nottinghamshire).
H. ROTHWELL, Prof. Univ., The Willows, Oaklandsway, Southampton.
G.O. SAYLES, Prof. King's College, 3, Rubislaw Den North, Aberdeen.

HONGRIE

F. ECKHARDT, Prof. Univ., 4, Muskatli-utca, Budapest I.
J. HOLUB, Prof. Univ., Kilian-utca, 4, Pécs.
E. MALYUSZ, 26, Batthyany-utca, Budapest II.

De blijde inkomst van de hertogen van Brabant Johanna en Wenceslas

IRLANDE

T.W. MOODY, Prof. Trinity College, Dublin.
* A.J. OTWAY-RUTHVEN, Prof. Trinity College, Brighton Road, 26, Rathgar-Dublin.

ITALIE

L. BULFERETTI, Prof. Univ. Pavie, Via San Martino, 12, Varese.
A. ERA, Prof. Univ., Sassari.
G. ERMINI, Prof. Univ., Pérouse; Camera dei Deputati, Rome.
M. GRIGNASCHI, Prof. Univ., 25, Via di Cologna, Trieste.
* A. MARONGIU, Prof. Univ. Pise, 2, Via Giacinto Carini, Rome.
C.G. MOR, Prof. Univ., 20, Viale Martiri della Libertà, Modène.
M.E. VIORA, Prof. Univ. Milan, 18, Via Vachieri, Alessandria.

LUXEMBOURG

* P. MARGUE, 3, rue Victor Hugo, Luxembourg.

PAYS-BAS

C.D.J. BRANDT, Prof. Univ., 71, Jan van Scorelstraat, Utrecht.
T.S. JANSMA, Prof. Univ. Amsterdam, 5a, C.P. Tielestraat, Rotterdam W.
A.G. JONGKEES, Prof. Univ. Groningue, 252, Hoofdweg, Paterswolde (Gron.).

POLOGNE

J. BARDACH, Prof. Univ., Niemcewicz ul., 1, Varsovie.
K. KORANYI, Prof. Univ., Filtrowa ul., 67, Varsovie.
*B. LESNODORSKI, Prof. Univ., Filtrowa ul., 71, Varsovie.
J. MATUSZEWSKI, Prof. Univ., 6^{a}, Lipowa, Poznań-Debiec.
M. SCZANIECKI, Prof. Univ. Poznań, Rynek Starego Miasta, 29/31, Varsovie.

PORTUGAL

M. CAETANO, Prof. Univ., 8, Fernan Lopez, Lisbonne.
T.B. DE SOUSA SOARES, Prof. Univ., rua dos Combatentes, 168, Coïmbre.

SUEDE

N. AHNLUND, Prof. Univ., Stockholm, Gransångarvägen, 4, Bromma.
* E. HåSTAD, Prof. Univ., Fryxellsgatan, 3, Stockholm.
E. LÖNNROTH, Prof. Univ., Bengt Lidnersgatan, 7, Göteborg S.

SUISSE

Gr. GHIKA, Sous-Archiviste d'Etat, Sion (Valais).
* W. LIEBESKIND, Prof. Univ., 55, Chemin des Fourches, Cologny (Genève).
W. NÄF, Prof. Univ., Berne, Gümligen bei Bern.

TCHECOSLOVAQUIE

* V. VANECEK, Prof. Univ., 16, Pariksha, Prague V.

Etudes Presentees a la Commission Internationale pour l'Histoire des Assemblees d'Etats

Studies presented to the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions

I. *Histoire des Assemblées d'états*, avec une préface de A. COVILLE, dans *Bulletin of the international Committee of historical Sciences*, t. IX, fasc. IV, n° 37, 1937, p. 409-473.

1. H.M. CAM, *Recent books in English on the parliamentary institutions of the British Isles in the middle ages*, p. 413-418;
2. P.S. LEICHT, *L'introduction des villes dans les Assemblées d'états en Italie*, p. 419-424;
3. G. DE LAGARDE, *L'idée de représentation dans les oeuvres de Guillaume d'Ockham*, p. 425-451;
4. E. LOUSSE, *Les caractères essentiels de l'Etat corporatif médiéval*, p. 452-467;
5. W.A. LIEBESKIND, *Le souverain des anciennes républiques suisses*, p. 468-473.

II. *L'organisation corporative du Moyen Age à la fin de l'Ancien Régime*, avec une préface de A. COVILLE, dans *Université de Louvain. Recueil de Travaux publiés par les Membres des Conférences d'Histoire et de Philologie*, 2e série, 44e fasc. Louvain, 1937. In-8°, XVI-198 p.

1. G. DE LAGARDE, *Individualisme et corporatisme au moyen âge*, p. 1-60;
2. E. LOUSSE, *La formation des ordres dans la société médiévale*, p. 61-90;
3. P.S. LEICHT, *La posizione giuridica dei parlamenti medievali italiani*, p. 91-110;
4. L. DE CARDENAL, *Les dernières réunions des trois ordres de Périgord avant la Révolution*, p. 111-128;
5. E. APPOLIS, *Les états de Languedoc au XVIIIe siècle. Comparaison avec les états de Bretagne*, p. 129-148;
6. Fr. OLIVIER-MARTIN, *Le déclin et la suppression des corps en France au XVIIIe siècle*, p. 149-163.

III. *L'organisation corporative du Moyen Age à la fin de l'Ancien Régime*, avec une préface de A. COVILLE, dans *Université de Louvain. Recueil de Travaux publiés par les Membres des Conférences d'Histoire et de Philologie*, 2e série, 50me fasc. Louvain, 1939. In-8°, XII-265 p.

1. E. COORNAERT, *Qu'est-ce qu'une corporation dans l'ancienne France*? p. 1-12;
2. E. MALYUSZ, *Die Entstehung der Stände im mittelalterlichen Ungarn*, p. 13-30;
3. H. SPROEMBERG, *Das Erwachen des Staatsgefühls in den Niederlanden. Galbert von Brügge*, p. 31-90;
4. G. DE LAGARDE, *La structure politique et sociale de l'Europe au XIVe siècle*, p. 91-118;
5. A. GASSER, *Die landständische Staatsidee und der schweizerische Bundesgedanke*, p. 119-130;
6. F.M. POWICKE, *Recent work on the origin of the English parliament*, p. 131-140;
7. H.M. CAM, *The relation of English members of parliament to their constituencies in the fourteenth century: a neglected text*, p. 141-156;
8. E. DELCAMBRE, *Les origines des états du Velay*, p. 157-162;
9. L. DE CARDENAL, *Les états de Périgord sous Henri IV*, p. 163-182;
10. A. TALLONE, *Di alcuni rapporti fra le assemblee di stati della monarchia di Savoia e gli stati generali e provinciali francesi*, p. 183-200;
11. W.A. LIEBESKIND, *Les assemblées d'Etat de l'ancienne Suisse*, p. 201-210;
12. F. ECKHART, *La diète corporative hongroise*, p. 211-224.

IV. J. VERHAVERT, *Het ambachtswezen te Leuven* [Les corporations de métiers à Louvain sous l'Ancien Régime], avec un résumé en français, dans *Université de Louvain. Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie*, 3e série, 2me fasc. Louvain, 1940. In-8°, IV-210 p.

V. C.J. JOSET, *Les villes au Pays de Luxembourg (1196-1383)*, dans *Université de Louvain. Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie*, 3e série, 5me fasc. Louvain, 1940. In-8°, 236 p. et une carte hors-texte.

VI. E. LOUSSE, *La Société d'Ancien Régime. Organisation et représentation corporatives*, t. I, dans *Université de Louvain. Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie*, 3e série, 16me fasc. Bruges-Louvain-Paris, 1943. In-8°, VIII-376 p. Nouvelle édition conforme à la première, Bruges-Louvain-Paris, 1952.

VII. *L'organisation corporative du Moyen Age à la fin de l'Ancien Régime*, avec une préface de E. LOUSSE, dans *Université de Louvain. Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie*, 3e série, 18me fasc. Louvain, 1943. In-8°, XVI-296 p.

1. A. DARQUENNES, *La définition de l'Eglise d'après saint Thomas d'Aquin*, p. 1-54;
2. G. DE LAGARDE, *La philosophie sociale d'Henri de Gand et de Godefroid de Fontaines*, p. 55-134;
3. P. THEEUWS, *Jean de Turrecremata. Les relations entre l'Eglise et le pouvoir civil d'après un théologien du XVe siècle*, p. 135-178;

4. G. ESPINAS, *Le droit d'association dans les villes de l'Artois et de la Flandre française depuis les origines jusqu'au début du XVIe siècle*, p. 179-230;
5. E. LOUSSE, *Assemblées d'états*, p. 231-266.

VIII. A. DARQUENNES, *De juridische structuur van de Kerk volgens Sint Thomas van Aquino* [La structure juridique de l'Eglise d'après saint Thomas d'Aquin], avec une préface de E. LOUSSE et un résumé en français, dans *Université de Louvain. Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie*, 3e série, 32me fasc. Louvain, 1949. In-8°, XVI-228 p.

IX. A. MARONGIU, *L'istituto parlamentare in Italia dalle origini al 1500. Senato della Repubblica, nel centenario del parlamento italiano* (*1848-1948*), avec une préface de S.E.Iv. BONOMI, Président du Sénat de la République italienne. Rome, 1949. In-8°, XVI-328 p.

X. H.G. RICHARDSON et G.O. SAYLES, *The Irish Parliament in the middle ages*. Philadelphie-Londres, 1952. In-8°, XII-396 p.

XI. *IXe Congrès international des Sciences historiques, Paris, 1950, IXth International Congress for Historical Sciences*, dans *Université de Louvain: Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie*, 3e série, 45me fasc. Louvain, 1952. In-8°, 280 p.

1. H.M. CAM, *The International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions. Its work at the Ninth International Congress of Historical Sciences, and its past and future activities*, p. 11-18;
2. C.G. MOR, *Le Assemblee italiane del secolo X*, p. 19-32;
3. A. DARQUENNES, *Représentation et bien commun*, p. 33-52;
4. J. BENEYTO-PEREZ, *Jaime Callis y su 'Tratado de las Cortes'*, p. 53-66;
5. H.G. KOENIGSBERGER, *The Parliament of Piedmont during the Renaissance, 1460-1560*, p. 67-122;
6. P.S. LEICHT, *I contadini ed i Parlamenti dell' età intermedia*, avec une Note complémentaire, par M.C. DAVISO, p. 123-130;
7. A. MARONGIU, *Autonomia e Soggezione degli 'Stati' in Italia durante il XVI e il XVII secolo*, avec une Note complémentaire par M.C. DAVISO, p. 131-144;
8. Fr. DUMONT, *La noblesse et les états particuliers français*, p. 145-156;
9. Fr. OLIVIER-MARTIN, *L'action juridique des 'états' ou 'ordres' en dehors des Assemblées périodiques, en France, aux XVIIe et XVIIIe siècles*, p. 157-172;
10. W.F. CHURCH, *The Problem of Constitutional Thought in France, from the End of the Middle Ages to the Revolution*, p. 173-186;
11. G.I. BRATIANU, *Les Assemblées d'états dans les principautés roumaines*, p. 187-252;
12. E. LOUSSE, *Les ordres d'ancien régime n'étaient pas des castes*, p. 253-270.

XII. J. VAN DER STRAETEN, *Het charter en de raad van Kortenberg* [La charte et le conseil de Kortenberg], t. I, Texte néerlandais, dans *Université de Louvain. Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie*, 3e série, 46me fasc. Louvain, 1952. In-8°, L-300 p.

XIII. J. VAN DER STRAETEN, *Het charter en de raad van Kortenberg* [La charte et le conseil de Kortenberg], t. II, Appendices (sources) et résumé en français, dans *Université de Louvain. Recueil de Travaux d'Histoire et de Philologie*, 3e série, 47me fasc. Louvain, 1952. In-8°, X-266 p.

XIV. J.S. ROSKELL, *The Commons in the Parliament of 1422. English Society and Parliamentary Representation under the Lancastrians*. Manchester, 1954. In-8°, XII-268 p.

XV. M.B. REX, *University Representation in England, 1604-1690*, avec une préface de R.L. SCHUYLER. Londres, 1954. In-8°, 408 p.

XVI. C.S. SIMS, *Expedicio Billarum Antiquitus* (An unpublished chapter of the second book of *The Manner of Holding Parliaments in England* by Henry Elsynge, clerk of the Parliaments), avec une préface de H.M. CAM. Publication subsidiée par l'U.N.E.S.C.O. Louvain, 1954. In-8°, LII-148 p.

XVII. *Mediaeval Representation in Theory and Practice. Essays by American Members of the International Commission for the History of Representative and Parliamentary Institutions*, avec une préface de H.M. CAM, dans *Speculum. A Journal of Mediaeval Studies*, t. XXIX, n° 2, fasc. 2, avril 1954, p. 347-476.

1. R.S. HOYT, *Recent Publications in the United States and Canada on the History of Western Representative Institutions Before the French Revolution*, p. 356-377;
2. W.O. AULT, *Village By-laws by Common Consent*, p. 378-394;
3. G.P. CUTTINO, *King's Clerks and the Community of the Realm*, p. 395-409;
4. J.R. STRAYER et G. RUDISILL, Jr., *Taxation and Community in Wales and Ireland, 1272-1327*, p. 410-416;
5. GAINES POST, *The Two Laws and the Statute of York*, p. 417-432;
6. Ch. H. TAYLOR, *The Composition of Baronial Assemblies in France, 1315-1320*, p. 433-459;
7. J. RUSSELL MAJOR, *The Third Estate in the Estates General of Pontoise, 1561*, p. 460-476.

t.o. 134

De blijde inkomst van de hertogen van Brabant Johanna en Wenceslas